

PLANLAMA

TMMOB ŞEHİR PLANCILARI ODASI YAYINI

PLANLAMA

Genel Yayın Yönetmeni (Executive Editor)
Necati UYAR

Editör (Editor)
Tayfun KAHRAMAN

Yayın Kurulu (Editorial Board)
Süleyman BALLYEMEZ
Çare Olgun ÇALIŞKAN
Tuba İNAL ÇEKİÇ
Aysun KOCA
Ahmet Kıvanç KUTLUCA
Ece Özden PAK

Danışma Kurulu - Advisory Board

Mehmet Rifat AKBULUT
Müslüm AKINCI
Murat BALAMİR
Tayfun ÇINAR
Erol DEMİR
İclal DİNÇER
Bülent DURU
Zeynep ENLİL
Güliden ERKUT
Melih ERSOY

Yiğit EVREN
Haluk EYİDOĞAN
Haluk GERÇEK
Ferhan GEZİCİ
Cengiz GİRİTLİOLU
Sezai GÖKSU
A. Emel GÖKSU
Zekai GÖRGÜLÜ
Aydın GÜLAN
Nuran Zeren GÜLERSOY

Behzat GÜRKAN
Tolga İSLAM
Ruşen KELEŞ
Hüseyin Çağatay KESKİNOK
Biray KOLLUĞLU
Seda KUNDAK
Ayşe Nur ÖKTEN
Gülşen ÖZAYDIN
Semahat ÖZDEMİR
Pelin Pınar ÖZDEN

Cenk ŞAHİN
Betül ŞENGEZER
Nilgün Görer TAMER
Sırma TURGUT
Ali TÜREL
Handan TÜRKÖĞLU
Asuman TÜRKÜN
Tolga ÜNLÜ
Murat Cemal YALÇINTAN
Ahmet Cengiz YILDIZCI

PLANLAMA

Künye bilgileri yazılacaktır.

PLANLAMA

Yazarlara Bilgi

Planlama Dergisi TMMOB Şehir Plancıları Odası'nın yayın organıdır. Planlama Dergisi, planlama, tasarım, kent sosyolojisi ve kentsel ve bölgesel çalışma alanından orijinal makaleleri, araştırma özetlerini, kitap incelemelerini ve meslek alanına ilişkin güncel tartışma ve görüşleri yayınlamak üzere kurulmuştur. Oda üyelerine ücretsiz dağıtılan dergi; şehir ve bölge planlama alanındaki uygulama örneklerinin yanısıra politika uygulamalarını, uygulama araçlarını ve sosyolojik çalışmaları meslektaşlarına ve okurlara ulaştırma çabasında olup, yılda üç kez yayınlanmaktadır. Planlama Dergisi'nin, TÜBİTAK tarafından ULAKBİM Sosyal Bilimler Veri Tabanı listelerinde "Ulusal Hakemli Dergi" statüsüne alınması öngörülmektedir.

Dergide Türkçe ve İngilizce yazılmış makalelere yer verilmektedir. Araştırma makaleleri için yazı uzunluğu dipnotlar ve kaynakça dahil 9000, görüş ve araştırma özetleri için 2500 kelimedir. Tüm yazılar önce editör ve yardımcıları tarafından ön değerlendirmeye alınır ve incelenmeleri için danışma kurulu üyelerine gönderilir. Tüm yazılarda yazar adları gizlenerek anonim değerlendirme ve düzeltmeye başvurulur, gereken koşullarda yazarlardan yazıları hakkındaki soruları yanıtlaması ve eksikleri tamamlaması istenebilir. Dergide yayınlanmasına karar verilen yazılar yayına hazırlık sürecine alınır; bu aşamada tüm bilgilerin doğruluğu için ayrıntılı kontrol ve denetimden geçirilir, yayın öncesi şekline getirilerek yazarların kontrolüne ve onayına sunulur.

Dergiyeye yazı teslimi; çalışmanın daha önce yayımlanmadığı ve Planlama Dergisi'nde yayımlanmasının editör ekibi tarafından uygun bulunduğu anlamına gelmektedir. Yazar(lar), çalışmanın yayımlanmasının kabulünden başlayarak, yazıya ait her hakkı TMMOB Şehir Plancıları Odası'na devretmektedir(ler). Yazar(lar), izin almaksızın çalışmayı başka bir dilde ya da yerde yayımlamayacaklarını kabul eder(ler). Gönderilen yazı daha önce herhangi bir toplantıda sunulmuş ise, toplantı adı, tarihi ve düzenlendiği şehir belirtilmelidir. Lisansüstü tez çalışmalarından üretilmiş yazılarda tezin ismi ve hazırlandığı kurum yazının başında dipnot ile belirtilmelidir.

KATEGORİLER

Araştırma Makaleleri: Makale kategorileri kısmında belirtilen alanlarda yeterli bilimsel inceleme, gözlem ve araştırmalara dayanarak bir sonuca ulaşan orijinal ve özgün çalışmalardır. Türkçe yazılmış makaleler Türkçe başlık, Türkçe özet ve anahtar sözcükler, yabancı dilde başlık, yabancı dilde özet ve anahtar sözcükler, giriş, materyal ve metod, bulgular, tartışma ve sonuç ile kaynaklar bölümlerinden oluşmalı ve metin, tablo, şekil vs. dahil 10 sayfayı aşmamalıdır. Yabancı dilde yazılmış makaleler yabancı dilde başlık, yabancı dilde özet ve anahtar sözcükler, Türkçe başlık, Türkçe özet ve anahtar sözcükler ile birlikte Türkçe makale yazım kurallarında belirtilen diğer bölümlerden oluşur. Türkçe ve yabancı dilde özetlerin her biri yaklaşık en az 200- en fazla 400 sözcükten oluşmalıdır.

Derleme Yazılar: Makale kategorileri kısmında belirtilen alanlarda güncel ve önemli bir konuyu, yazının kendi görüş ve araştırmalarından elde ettiği sonuçların da değerlendirildiği özgün yazılardır. Bu yazılardan başlık ve özet bölümleri orijinal araştırma makalesi formatında yazılmalı, bundan sonraki bölümleri giriş, metin ve kaynaklardan oluşmalı ve 10 sayfayı geçmemelidir.

Ayrıca Planlama Dergisi kapsamında Görüş Yazısı, Kitap İnceleme kategorilerinin yanısıra Çeviri, Yarışma Sunumları, Araştırma Özetleri, Oda Görüşü ve Değerlendirmeler alt başlıklarındaki yazılar, yayın kurulu ve editör süzgecinden geçerek yayınlanabilir.

MAKALE BAŞVURUSU

Planlama Dergisi'ne makale başvuruları çevrimiçi olarak kabul edilmektedir. Planlama Dergisi'nin web sayfasında (www.planlamadergisi.org / www.journalofplanning.org / www.jplanning.org) "çevrim içi makale gönder" ya da "journal agent" sekmesini kullanarak makale başvurusu yapılabilir.

MAKALE HAZIRLAMA DETAYLARI

Yazıların hazırlanması: Yazılar (A4) kağıda, 11 punto büyüklükte "Arial" yazı karakterinde iki satır aralıklı olarak hazırlanmalıdır. Sayfanın her bir yüzünde üçer cm boşluk bırakılmalı ve tüm sayfalar numaralandırılmalıdır. Sayfalara göre sıralama, başvuru mektubu (1. sayfa); başlık sayfası (2. sayfa); Türkçe özet (3. sayfa); yazının İngilizce başlığı ve özeti (4. sayfa) şeklinde yapılmalıdır. Sonraki sayfalarda ise yazının bölümleri ile varsa teşekkür ve kaynaklar yer almalıdır.

Başvuru mektubunda yazının tüm yazarlar tarafından okunduğu, onaylandığı ve orijinal bir çalışma ürünü olduğu ifade edilmeli ve yazar isimlerinin yanında imzaları bulunmalıdır. Başlık sayfasında yazının başlığı, yazarların adı, soyadı ve unvanları, çalışmanın yapıldığı kurumun adı ve şehri, eğer varsa çalışmayı destekleyen fon ve kuruluşların açık adları yer almalıdır. Bu sayfaya ayrıca "yazımsızdan sorumlu" yazının isim, açık adres, telefon, faks, mobil telefon ve e-posta bilgileri eklenmelidir. Özetler 250 kelimeyi geçmeyecek şekilde hazırlanmalıdır.

Tablo, şekil, grafik ve resimler: Tüm tablo, şekil ve grafikler metnin sonunda, her biri ayrı bir kâğıda basılmış olarak ve her birinin altına numaraları ve açıklayıcı bilgiler yazılmış olarak gönderilmelidir. Şekillerin ana metin içerisindeki yerleri metin içinde, ayrı bir paragraf açılarak yazı ile (örneğin "Şekil 1 burada yer alacaktır" ifadesi kullanılarak) belirtilmelidir. Yazarlara ait olmayan, başka kaynaklarca daha önce yayınlanmış tüm resim, şekil ve tablolar için yayın hakkına sahip kişilerden izin alınmalı ve izin belgesi yazıyla birlikte gönderilmelidir.

Gönderilen yazılarda kaynakça gösteriminde uluslararası geçerliliği olan "APA 6.0 Yazım Kuralları ve Kaynak Gösterim Biçimi" kullanılacaktır.

Tek yazarlı kitap

Abisel, N. (2006). Sessiz Sinema. Ankara: Deki.

Zizek, S. (2009). Matrix: Ya da Sapkınlığın İki Yüzü. Bahadır Turan (Çev.).

İstanbul: Encore.

Çok yazarlı kitap:

Abisel, N., Arslan, U.T., Behçetoğulları, P., Karadoğan, A., Öztürk, S.R. & Ulusay, N. (2005). Çok Tuhaf Çok Tanıdık. İstanbul: Metis.

Editörlü kitap:

Özbek, M. (Ed.) (2005). Kamusal Alan. İstanbul: Hil.

Editörlü kitapta bölüm

Kejanioğlu, B. (2005). Medya Çalışmalarında Kamusal Alan Kavramı. Meral Özbek (Ed.), Kamusal Alan içinde (s. 689-713). İstanbul: Hil.

Birden çok baskısı olan kitap

Strunk, W. Jr. & White, E. B. (2000). The Elements of Style (4. Baskı). New York: Longman.

Sadece elektronik basılı kitap

O'Keefe, E. (n.d.). Egoism & the cnsts in Western values. erişim <http://www.onlineoriginals.com/showitem.asp?item=135>

Kitabın elektronik versiyonu

Freud, S. (1953). The method of interpreting dreams: An analysis of a specimen dream.

J. Strachey (Ed. & Trans.), The standart edition of the complete psychological works of Sigmund Freud (Vol. 4, pp. 96-121).
http://books.google.com/books (Özgün eser 1900 tarihlidir)

Shotton, M. A (1989). Computer addiction? A study of computer dependency [DX Reader version]. Retrieved from
http://www.ebookstore.tandf.co.uk/html/index.asp

Schiraldi, G. R. (2001). The post-traumatic stress disorder sourcebook: A guide to healing, recovery, and growth [Adobe Digital Editions version]. doi: 10.1036/00713937

Elektronik adresten yararlanılan kaynakta, kaynağın erişilebileceği URL verilir:

http://www.bianet.org/bianet/toplum/119375-avatar-in-sozde-solculugu-uzerine

Elektronik makaleler: varsa dijital object identifier (DOI) numarası belirtilmelidir.

Von Ledebur, S. C. (2007). Optimizing knowledge transfer by new employees in companies. Knowledge Management Research & Practice. Advance online publication. doi: 10.1057/palgrave.kmp.8500141

Elektronik gazete makaleleri:

Çetin, Ö. (2010, 21 Ocak). Televizyon alışkanlıklarımız IPTV ile değişecek.
www.hurriyet.com.tr

Çok ciltli çalışmalar:

Pflanze, O. (1963-1990). Bismarc and the Development of Germany (Cilt 1-3). Princeton, NJ: Princeton University Press.
Metin İçinde: (Pflanze, 1963-1990)

Çok ciltli çalışmalarda tek cilt kullanımı:

Pflanze, O. (1990). The Period of Fortification, 1880-1898: Cilt 3. Bismarck and The Development of Germany. Princeton, NJ: Princeton University Press.

Daha önceki bir baskının yeni basımı:

Smith, A. (1976). An inquiry into the nature and causes of the wealth of nations. E. Cannan (Ed.). Chicago: University of Chicago Press. (İlk baskı 1776). Metin İçinde: (Smith, 1776/1976)

Kitaptan çevrilmiş bölüm:

Weber, M. (1958). The Protestant Ethic and The Spirit of Capitalism. T. Parsons (Çev.). New York: Charles Scribner's Son. (İlk baskı. 1904-1905). Metin İçinde: (Weber, 1904-1905/1958)

Rapor ve teknik makaleler:

Gencil Bek, M. (1998). Mediscape Turkey 2000 (Report No. 2). Ankara: BA-YAUM.

Dergiden tek yazarlı makale:

Aktay, Y. (1999). Akılın Sosyolojik Soykütüğü: Soy Akıldan Tarihsel ve Toplumsal Akla Doğru. Toplum ve Bilim, 82, 114-140.

Dergiden çok yazarlı makale:

Binark, F. M., Çelikcan, P. (1998). Mahremin Müzakereye Çağrılması ve Yıldı Örneği. Kültür ve İletişim, 1 (2), 197-214.

Elektronik dergiden makale:

Conway, P. (2003). Truth and reconciliation: The road not taken in Nambia. Online Journal of Peace and Conflict Resolution, 5 (1) (varsa doi numarası, yoksa URL verilir. URL örneği:
http://www.trinstitute.org/ojpcr/5_1conway.htm

Kaynağa ait sayfanın adresi (URL) ya da varsa sadece doi numarası yeterlidir.

Yazarı belli olmayan editör yazısı:

Editorial: "What is a disaster" and why does this question matter? [Editorial*]. (2006). Journal of Contingencies and Crisis Management, 14, 1-2.

Yazarı belli olmayan gazete ve dergi yazıları için:

The United States and the Americas: One History in Two Halves. (2003, 13 Aralık). Economist, 36.

Strong aftershocks continue in California. (2003, 26 Aralık). New York Times [Ulusal Baskı.]. s.23.
Metin İçinde: (United States and the Americas, 2003) (Strong aftershock, 2003)

Yazarı belli olan gazete ve dergi yazıları için:

Bruni, F. (2003, 26 Aralık). Pope pleads for end to terrorism and war. New York Times, s.21.

Tanıtım yazıları:

Orr, H. A. (2003, 14 Ağustos). What's not in your genes. [Review of the book Nature via nurture: Genes, experience, and what makes us human]. New York Review of Books, 50, 38-40.

Basılmamış tezler, posterler, bildiriler:

YÖK'den indirilmiş ise URL adresi de künye bilgileri sonuna verilir.

Sarı, E. (2008). Kültür Kimlik ve Politika: Mardin'de Kültürlerarasılık. (Yayımlanmamış doktora tezi). Ankara Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Ansiklopediler:

Balkans: History. (1987). Encyclopaedia Britannica içinde (15. Baskı. Cilt. 14, s. 570- 588). Chicago: Encyclopaedia Britannica.
Metin İçinde: (Balkans: History, 1987)

Sözlükler:

Gerrymander. (2003). Merriam-Webster's collegiate dictionary (11. Baskı). Springfield, MA: Merriam-Webster's.
Metin İçinde: (Gerrymander, 2003)

Görüşme:

Arroyo, Gloria Macapagal. (2003). A time for Prayer. Michael Schuman ile söyleşi. Time. 28 Temmuz 2003. Erişim Tarihi 13 Ocak 2004,

Televizyon programı:

Long, T. (Yazar), ve Moore, S. D. (Yönetmen). (2002). Bart vs. Lisa vs. 3. Sınıf [Televizyon Dizisi]. B. Oakley ve J. Weinstein (Yapımcı), Simpsonlar İçinde. Bölüm: 1403 F55079. Fox.
Metin İçinde: (Simpsonlar, 2002)

Film:

Huston, J. (Yönetmen/Senaryo Yazarı). (1941). Malta Şahini [Film]. U.S.: Warner.
Metin İçinde: (Malta Şahini, 1941)

Fotoğraf:

Adams, Ansel. (1927). Monolith, the face of Half Dome, Yosemite National Park [Fotoğraf]. Art Institute, Chicago. If in text: (Adams, 1927)

Değerlendirme ve Basım Süreci:

Ön Değerlendirme: Dergi ön değerlendirmeyi tüm makale kategorileri için uygulamaktadır. Tüm makaleler dergi editör ekibi tarafından incelenir ve uygun bulunan makaleler ön değerlendirme amacıyla yayın kuruluna iletilir. Tüm makaleler editörlerce dergi yazım kuralları ve bilimsel içerik açısından değerlendirilir. Gerekli görüldüğünde yazıda istenen değişiklikler yazara editörlerce yazılı olarak bildirilir.

"Araştırma Makaleleri", ön değerlendirme sonucunda uygun bulunursa, yayın kurulu tarafından ilgili hakemlere gönderilerek "değerlendirme" süreci başlar.

Yazının Sorumluluğu: Yazarlar basılmış halde olan makalelerinde bulunan bilgilerin tüm sorumluluğunu üstlenirler. Dergi bu makalelerin sorumluluğunu üstlenmez.

Basım Hakkı: Dergide Basılmış bir Makalenin tamamı veya bir kısmı, makaleye ait resimler veya tablolar Planlama Dergisi editörü ve Planlama Dergisi Yayıncı Kurulu, bilgisi ve yazılı izni olmadan başka bir dergide basılamaz.

Gerekli Bilgiler: Dergi editörü ya da yayın kurulu ön değerlendirme sürecinde gerek duyduklarında makalenin dayandırıldığı verileri incelemek için yazardan isteyebilirler. Bu nedenle yazara kolay ulaşımı sağlayacak adres ve diğer iletişim araçlarının başlık sayfasında yer alması önemlidir.

PLANLAMA

Information Authors

The Journal of Planning is an official publication of UCTEA, Chamber of Urban Planners. It is an anonymously peer-reviewed e-journal including original articles, research briefs, book reviews and viewpoints on planning, design, urban sociology and urban and regional studies. The journal has been published three times annually distributed free to the members attempting to reach colleagues and readers through implementation case studies and tools in urban and regional planning field as well as politics and sociology. Planning is expected soon to be indexed in EBSCO Host Art & Architecture Complete and to be recognised as national refereed journal in the Social Science Data Base of ULAKBİM by TUBİTAK.

Manuscripts could be submitted in English or in Turkish. Preferred length for manuscripts is 9000 words for articles, or 2000-25000 words for viewpoints and research briefs including Notes and References. All submissions are initially reviewed by the editors, and then are sent to reviewers. All manuscripts are subject to editing and, if necessary, authors are asked for responses to outstanding questions or for addition of any missing information. For accuracy and clarity, a detailed manuscript editing is undertaken for all manuscripts accepted to be published. Final galley proofs are sent to the authors for approval.

Submission of a manuscript implies: that the work has not been published before and that its publication in The Journal of Planning is approved by all editors. The author(s) transfer(s) the copyright to UCTEA, Chamber of Urban Planners after the acceptance. The author(s) guarantee(s) that the manuscript will not be published elsewhere in any other language without the consent of the Chamber. If the manuscript has been presented at a meeting, this should be stated together with the name date, and the place of the meeting.

CATEGORIES

Research Articles: These are the articles that have an original and genuine conclusion based on a sufficient scientific study, observation and research. Articles in Turkish must have title, summary and keywords in Turkish in addition to introduction, material and method, findings, disputes, conclusion and references. There is a 10 page limit for the research articles including the text, tables and figures. Articles in other languages must have title, summary and keywords in the original language and both in Turkish also has been written according to the manuscript preparation guide for the Turkish articles. The limit for the summaries (ABSTRACTS?) in all languages is between 200 to 400 words.

Collation Articles: These are the articles written about the topics listed above that also reflect and evaluate the opinion and research results of the author over an important contemporary issue. The article's title and summary parts shall be in the same format as Research Articles and shall continue with introduction, main text and references. The article must not be more than 10 pages.

In addition, viewpoint articles, book reviews, translations, presentation of competitions, research reviews are accepted to be published in The Journal of Planning after they are approved.

Application: Applications are only accepted online. Please see the link: www.planlamadergisi.org or www.journalofplanning.org or www.jplanning.org and proceed application through "Journal Agent" tab.

Article preparation: Articles should have double-line spacing, leaving sufficient margin on both sides. The font size (11 points) and style (Arial) of the main text should be uniformly taken into account. All pages of the main text should be numbered consecutively. Cover letter, article title, author names and institutions and correspondence address, abstract in Turkish (for Turkish authors only), and

abstract in English should be provided before the main text.

The cover letter must contain a brief statement that the article has been read and approved by all authors, that it has not been submitted to, or is not under consideration for publication in another journal. It should contain the names and signatures of all authors. Abstracts should not exceed 400 words.

Figures, illustrations and tables: All figures and tables should be numbered in the order of appearance in the text. The desired position of figures and tables should be indicated in the text. Legends should be included in the relevant part of the main text. Authors themselves are responsible for obtaining permission to reproduce copyright material from other sources.

The articles' reference must be written according to the international APA 6.0 Formatting and Style Guide:

Single Author Book

Zizek, S. (2009). *Matrix: Ya da Sapkınlığın İki Yüzü*. Bahadır Turan (Çev.). İstanbul: Encore.

Multi-Author Book

Abisel, N., Arslan, U.T., Behçetoğulları, P., Karadoğan, A., Öztürk, S.R. & Ulusay, N. (2005). *Çok Tuhaf Çok Tanıdık*. İstanbul: Metis.

Edited Book

Özbek, M. (Ed.) (2005). *Kamusal Alan*. İstanbul: Hil.

Edited Book Chapter

Kejanlioğlu, B. (2005). *Medya Çalışmalarında Kamusal Alan Kavramı*. Meral Özbek (Ed.), *Kamusal Alan içinde* (s. 689-713). İstanbul: Hil.

Edition other than the First

Strunk, W. Jr. & White, E. B. (2000). *The Elements of Style* (4. Baskı). New York: Longman.

Only Electronically Printed Book / e-Book as Main Reference

O'Keefe, E. (n.d.). *Egoism & the cnsts in Western values*. date <http://www.onlineoriginals.com/showitem.asp?item=1135>

Electronic Version of the Book / e-Book Version of Main Reference

Freud, S. (1953). *The method of interpreting dreams: An analysis of a specimen dream*.

J. Strachey (Ed. & Trans.), *The standart edition of the complete psychological works of Sigmund Freud* (Vol. 4, pp. 96-121). <http://books.google.com/books> (Original edition is dated 1900)

Shotton, M. A (1989). *Computer addiction? A study of computer dependency [DX Reader version]*. Retrieved from <http://www.ebookstore.tandf.co.uk/html/index.asp>

Schiraldi, G. R. (2001). *The post-traumatic stress disorder sourcebook: A guide to healing, recovery, and growth [Adobe Digital Editions version]*. doi: 10.1036/00713937

Web Links as Online References

<http://www.bianet.org/bianet/toplum/119375-avatar-in-sozde-solculugu-uzerine>

Article From an Online Periodical with DOI Assigned

Von Ledebur, S. C. (2007). Optimizing knowledge transfer by new employees in companies. *Knowledge Management Research & Practice*. Advance online publication. doi: 10.1057/palgrave.kmrp.8500141

e-Newspaper Articles/Columns

Çetin, Ö. (2010, 21 Ocak). Televizyon alışkanlıklarımız IPTV ile değişecek. www.hurriyet.com.tr

Multivolume Work

Pflanze, O. (1963-1990). *Bismarck and the Development of Germany* (Cilt 1-3). Princeton, NJ: Princeton University Press.
Metin içinde: (Pflanze, 1963-1990)

Singlevolume in a Multivolume Work

Pflanze, O. (1990). *The Period of Fortification, 1880-1898*: Cilt 3. *Bismarck and The Development of Germany*. Princeton, NJ: Princeton University Press.

Earlier Version of Former Edition

Smith, A. (1976). *An inquiry into the nature and causes of the wealth of nations*. E. Cannan (Ed.). Chicago: University of Chicago Press. (İlk baskı 1776). Metin içindeyse:(Smith, 1776/1976)

Translation

Weber, M. (1958). *The Protestant Ethic and The Spirit of Capitalism*. T. Parsons (Çev.). New York: Charles Scribner's Son. (İlk baskı. 1904-1905).
If in text:(Weber, 1904-1905/1958)

Reports and Technical Articles

Gencil Bek, M. (1998). *Mediscap Turkey 2000* (Report No. 2). Ankara: BA-YAUM.

Single Author Article from a Journal

Aktay, Y. (1999). Akılın Sosyolojik Soykütüğü: Soy Akıldan Tarihsel ve Toplumsal Akla Doğru. *Toplum ve Bilim*, 82, 114-140.

Multi Author Article from a Journal

Binark, F. M., Çelikcan, P. (1998). Mahremîn Müzakereye Çağırılması ve Yıldı Örneği. *Kültür ve İletişim*, 1 (2), 197-214.

e-Journal Articles

Conway, P. (2003). Truth and reconciliation: The road not taken in Nambia. *Online Journal of Peace and Conflict Resolution*, 5 (1) (If it has doi its number if it doesn't have a doi than URL shall be given. URL sample: http://www.trinstitute.org/ojpcr/5_1conway.htm)

Article of an Unknown Editor

Editorial: "What is a disaster" and why does this question matter? [Editorial*]. (2006). *Journal of Contingencies and Crisis Management*, 14, 1-2.

Unknown Editor Articles of Newspaper and/or Journal

The United States and the Americas: One History in Two Halves. (2003, 13 Aralık). *Economist*, 36.
Strong afterchocks continue in California. (2003, 26 December). *New York Times* [National Edition.]. s.23.
If in text:(United States and the Americas, 2003) (Strong aftershock, 2003)

Newspaper and/or Journal Articles

Bruni, F. (2003, 26 Aralık). Pope pleads for end to terrorism and war. *New York Times*, s.21.

White Papers

Orr, H. A. (2003, 14 Ağustos). What's not in your genes. [Review of the book *Nature via nurture: Genes, experience, and what makes us human*]. *New York Review of Books*, 50, 38-40.

Unpublished thesis, posters and articles

If it's downloaded from YÖK page, URL adress and information shall be given at the end.

Sarı, E. (2008). *Kültür Kimlik ve Politika: Mardin'de Kültürlerarasılık*. (Yayımlanmamış doktora tezi). Ankara Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

An Encyclopedia Entry

Balkans: History. (1987). *Encyclopaedia Britannica* (15. Baskı. Cilt. 14, s. 570-588). Chicago: Encyclopaedia Britannica.
If in text: (Balkans: History, 1987)

Dictionary

Gerrymander. (2003). *Merriam-Webster's collegiate dictionary* (11. Edition). Springfield, MA: Merriam-Webster's.
If in text: (Gerrymander, 2003)

Interviews

Arroyo, Gloria Macapagal. (2003). A time for Prayer. Michael Schuman ile söyleşi. *Time*. 28 Temmuz 2003. [Accessed: 13 Ocak 2004]

TV Programmes

Long, T. (Yazar), ve Moore, S. D. (Yönetmen). (2002). Bart vs. Lisa vs. 3. Sınıf [Televizyon Dizisi]. B. Oakley ve J. Weinstein (Yapımcı), *Simpsonlar* içinde. Bölüm: 1403 F55079. Fox.
If in text:(Simpsonlar, 2002)

Film

Huston, J. (Yönetmen/Senaryo Yazar). (1941). *Malta Şahini* [Film]. U.S.: Warner.
If in text:(Malta Şahini, 1941)

Photograph:

Adams, Ansel. (1927). *Monolith, the face of Half Dome, Yosemite National Park* [Fotoğraf]. Art Institute, Chicago. If in text:(Adams, 1927)

Evaluation and Printing Process

Pre-evaluation: Pre-evaluation is mandatory for all manuscripts. All manuscripts are reviewed by the editor and appropriate manuscripts are sent to the editorial board and reviewed in terms of scientific concept. . All manuscripts are subject to editing and, if necessary, authors are asked for responses to outstanding questions or for addition of any missing information.

"Research Articles" that are found appropriate are sent to the referees for reviewing by the editorial board.

Liability of the Article: The author has the complete liability of the content of the printed manuscript. The *Journal of Planning* has no responsibility over the information given within the text.

Right to Publish: Without the written permission of the editor and the editorial board of *The Journal of Planning*, manuscripts can not be fully or partly published in any other journal.

Further Information: The editors or the editorial board have the right to ask to make further research on the fact that the manuscript is based on. Therefore, communication information (address and other) of the author must be given in the title page.

PLANLAMA

İçindekiler / Contents

Editörden xi

GÖRÜŞ / VIEW

89 Numaralı Üye "Erden Eşit" Şehir Planlama Mesleğinde Kırk Yıl
Vardar A, Kıral ÖH 1

Turizmin Rehin Aldığı Antik Kent ve Side Antik Limanı'nın Yat Limanına Dönüşümü Üzerine
Tourism Taken Hostage in the City and the Transformation of the Ancient Harbor Marina in Side
Çubuk M 6

Dönüşüme Gelene Kadar Konut Politikası Neye Dönüştü? Ne Yapmalı?
How Housing Policy of Turkey Has Been Converted Until Urban Transformation? And What Shall Be Done Next?
Kızıltepe M 12

DERLEME / REVIEW

Sürdürülebilir Kalkınma için Yenilenebilir Enerji
Renewable Energy for Sustainable Development
Seydioğulları HS 19

ARAŞTIRMA / ARTICLES

Hazır Giyim Sektörünün Uluslararası Üretim Coğrafyasının Biçimlenme Dinamikleri ve
Bu Dinamiklerin İstanbul'a Etkileri
*Dynamics That Form the Geography of International Production of Apparel Industry and
Effects of These Dynamics on Istanbul*
Olçay GP 26

Somut Olmayan Kültür Mirasının Sürdürülmesi İçin Üç Sektörlü Bir Model:
İstanbul Tarihi Kent Merkezi İçin 'Kuyumculuk Mahallesi' Önerisi
*Safeguarding the Intangible Cultural Heritage Through a Tri-sector Model:
The Jewellery Quarter in the Old City of Istanbul*
Ökten AN, Evren Y 35

Katılımın Yokluğunda Gezi'de Direniş
Gezi Resistance in the Absence of Participation
Ökten AN, Kurtanır E, İnal Çekiç T 45

PLANLAMA

Editörden/Editorial

1986 yılında TMMOB Şehir Plancıları Odası'nın meslek dergisi olarak yayın hayatına başlayan Planlama Dergisinin temel amacı; meslek üyeleri arasında, meslek etkinliğinin paylaşıldığı ve değerlendirildiği bir ortam sunmanın yanısıra akademiden aldığı destekle pratik ile kuram arasındaki ilişkinin kurulması ve güçlendirilmesidir. Planlama Dergisi, yayına zaman zaman ara vermiş olsa da 2003 yılından bu yana yılda 4 sayı ile düzenli olarak yayın hayatını sürdürmüştür.

Bu birikimin verdiği güç ve Şehir Plancıları Odası İstanbul Şubesinde yürütülen yeni yayın kurulu ile 2013 yılı itibarıyla Planlama Dergisini hakemli yayına dönüştürmüş bulunmaktayız. Dergimizde yayınlanan makalelerde kaliteyi sağlamak, seçici olmak ve derginin bilimsel güvenilirliğini artırmak için gerekli görülen hakem değerlendirme sürecinin Planlama Dergisi'nin bilimsel yansızlığının ve kalitesinin sağlanmasında da önemli bir rol üstleneceğine inanıyoruz.

Journal Agent Online Dergi Çözümü sistemi ile yürütülen yeni makale kabul sistemi, hakem süreci ve yeni tasarımı ile Planlama Dergisinin 2013 yılının ilk sayısını siz değerli okurlarımızla paylaşmanın heyecanı içinde sizlere merhaba diyoruz.

Görüş ve derleme yazıların yanısıra hakem süreci tamamlamış ilk üç araştırma makalesi ile dergimizin yeni yüzünü beğeneceğinizi umuyoruz. Ayrıca kentsel ve bölgesel çalışma alanlarından orijinal makalelerinizi, araştırma özetlerinizi, kitap incelemelerini ve meslek alanına ilişkin güncel tartışma ve görüşlerinizi meslektaşlarımıza ve okurlara ulaştırma çabasında olacağımızı bildirir, 2013 yılının yeni sayılarında görüşmeyi dileriz...

Yayın Kurulu

GÖRÜŞ

89 Numaralı Üye “Erden Eşit” Şehir Planlama Mesleğinde Kırk Yıl

Ali Vardar, Ömer H. Kırıl

Şehir Plancıları Odası’ndan üyelere 23.6.2012 tarihinde gönderilen bir elektronik postayla 89 sicil numaralı Erden Eşit’in vefat haberi duyuruluyordu.

Bir dönem Bursa Nazım Plan Bürosu Başkanlığı yapmış, ülkemizde sanayi bölgelerinin ve sitelerinin planlanmasında çok değerli katkılarda bulunmuş Erden Eşit kimdi ve meslek alanında hangi işleri yapmıştı?

Mesleğimizin farklı konularında heyecanla çalışmış, başarılı sonuçlara ulaşmış, olumlu ve yetkin kişiliğiyle meslek itibarımızın artmasına katkıda bulunmuş, çevresinde çok sevilen bu dostumuzu daha geniş bir çevreye tanıtmak istiyoruz:

Şehircilik Eğitimi Yılları

Erden Eşit 1946, İstanbul doğumluymdu. Ankara’da iyi bir lise eğitimi almıştı. 1968 yılında Orta Doğu Teknik Üniversitesi Mimarlık Fakültesi Şehir Planlama Bölümündeki eğitimimize birlikte başlamıştık. Politik duyarlılığın yüksek olduğu, gençliğin toplumsal konularda tavır koymak istediği bir dönemden geçiliyordu. Sol hareketler içinde siyasi kültüre ve literatüre hakimiyetiyle farklılık yaratıyordu. 1968’de Sümer Gürel ve Raci Bademli’nin birlikte yönettikleri ‘temel tasarım’ stüdyosunda öğrenciler katı lise öğreniminden sonra yaratıcı düşünmeye ve tasarımlarını görsel anlaşılabilir ürünler olarak sunmaya özendiriyorlardı. Daha sonraki yıllarda birlikte hazırlanan projeler, gidilen geziler, katılan yarışmalar sınıfta bir kısım öğrencinin birbirleriyle daha da kaynaşmasına yol açmıştı. Planlama stüdyosunda bu grubun masalarının ağırlıklı olarak kenar kesimde olması nedeniyle bu grup Raci Bademli’nin deyimiyile “Ghetto”

olarak adlandırılıyordu. Erden de bu gruptandı. O yıllardaki sınıf projelerinde nüfus projeksiyonları daha çok uzakta olan 1985 yılına göre hesaplanıyor; sosyal, ekonomik ve mekansal değişimle ilgili eğilim ve hedefler tahmin edilmeye çalışılıyor, sosyal yapının mekana nasıl yansıdığı analiz ediliyordu. Masum tek katlı gecekonduların kentleri çevrelediği, toplu konutların yabancı kitaplardan bilindiği, AVM’lerin henüz keşfedilmediği, belediyelerin güçsüz olduğu, şehir içi ulaşımın dolmuşlarla yapıldığı dönemlerdi. Bugün gelinen teknik ve toplumsal konumu öngörebilecek hiçbir radikal senaryo yazılmamıştı henüz...

Raci Bademli ve Baykan Günay’la hazırlanan 1970 İzmit İmar Planı Yarışma Projesi, Erden’in de dahil olduğu genç öğrencilerin meslekteki ilk deneyimiydi. Daha sonra Büklüm Sokak’ta sınıf arkadaşlarımız Sedvan ve Ferhan Teber’in babaannelerinin evi tutularak ‘Ghetto’cularca bir informal büro oluşturulmuştu. Okul projeleri, ödevleri, Zonguldak, Gaziantep yarışma projeleri ve mezuniyetten sonra alınan ilk profesyonel işler, imar planı ön araştırmaları, bu mekanda hazırlanıyordu. Burası hem çalışma, hem de sosyal buluşma ve iletişim mekanıydı.

Mezuniyet Sonrası İlk Yıllar

Erden, Şubat 1973’de mezun oldu ve Şehir Plancıları Odası kaydını 89 numara ile yaptırdı. 1974 yılına kadar Isparta, Rize, Bitlis ve Karaman kentlerinin planlama analitik etüdlerinin hazırlanmasında ve İstanbul /Kağıthane planlama çalışmalarında Fahri Yetman ve Behçet Baykut’la, Niğde projesinde Esat Turak’la çalıştı. Bu çalışmalarını kısmen Ömer Kırıl (Isparta, Niğde, Karaman, Rize, Bitlis) ve Ali Vardar’la (Isparta, Niğde) yürüttü. Yoğun arazi araştırmaları, belediyelerle iç içe çalışma-

Şekil 1. Erden Eşit.

lar planlarının gerçekte yüzyüze gelmelerine ve hızla deneyim kazanmasına yol açıyordu. Bu dönemde hazırladıkları analitik etütler o günün araştırma standartlarını yukarıya çeken, özellikle genç planlılarca örnek alınan çalışmalardı.

İmar ve İskan Bakanlığı Dönemi: 1974-1978

Bu deneyimlerden sonra 1974 yılında İmar ve İskan Bakanlığı, Planlama İmar Genel Müdürlüğü, Metropolitan Planlama Daire Başkanlığı'nda çalışmaya başladı. Samsun ve Bursa kent bütünleri için 1:25.000 ölçekli çevre düzeni planlarına aktif olarak katıldı. Plancı kimliği ile planlama ekiplerinde her zaman etkili olmaktadır. Eskişehir kenti 1/5 000 ölçekli Nazım İmar Planının düzenlenmesinde ise "tasarımcı" ve "planlama uzmanı" olarak çalıştı. Çok iyi bir planlı olmasının yanında aynı zamanda çok iyi bir kentsel tasarımcıydı da.

Bursa Nazım Plan Başkanlığı Dönemi: 1978-1984

1965'den itibaren büyük şehirlerin planlama süreçlerindeki tıkanıklıkların yeni örgütlenmeler ve planlama kademelerinin belirlenmesi ile yeni bir yapı gündeme gelmiş ve "Nazım Plan Büroları" kurulmağa başlamıştı. Bakanlar Kurulu Kararı ile 1966'da İstanbul Nazım Plan, 1968'de İzmir Nazım Plan ve 1969'da Ankara Nazım plan Büroları kurulmuştu. Bu arada

Bursa'yla ilgili Nazım plan çalışmaları da 1971'de İstanbul nazım plan faaliyetlerinin bir uzantısı olarak başlatıldı. Bursa'daki bir irtibat bürosu birkaç teknik eleman ve sekreteryaya ile yerel ölçekte çalışmalara destek vermeye çalışmaktaydı. Bakanlıkta da Güven Bilsel ve ekibi 1/25.000 ölçekli Bursa ve Çevresi Nazım plan çalışmalarını yürütmüş, plan 1976'da onanmıştı. Erden Eşit bu çalışmaların sonuçlanma kısmında yer almıştı. Söz konusu planın alt ölçekli çalışmalarının yürütülmesi için Bursa Nazım Plan Bürosu'nun, Metropolitan Planlama Dairesi bünyesinde biçimlendirilmesi bu dönemde olmuştu.

Erden ayrıca 1977'de onanan ve Bakanlıkta Metropolitan Planlama Dairesinde yürütülen 1/25.000 ölçekli Samsun ve Çevresi Nazım Plan çalışmalarında da yer almaktaydı. Samsun çalışmaları daha sonra yerinde kurulan Samsun Nazım Plan Bürosu'nda Saffet Atik başkanlığında devam etti. Bu arada Bursa'daki sözü edilen düzensiz ve dağınık ofisin mevcut envanterini, geçmiş yazışmalarını ve alınan kararları derledi. Daha sonra da Bursa Nazım Plan Bürosu adıyla diğer nazım plan büroları gibi Metropolitan Planlama Dairesine bağlı olarak faaliyete geçen büroda 1978 yılında Başkan olarak işe başladı.

Büyük kentlerin çevreleriyle birlikte planlanmasında edindiği tecrübeler onu daha sorumlu görevler almaya hazırlamıştı. Henüz büyük şehir belediyelerinin nazım planlarını kendi başlarına yapıp onaylamadıkları, merkezi idarenin güçlü olduğu bu dönemde İmar ve İskan Bakanlığı bünyesinde yeni kurulan Bursa Nazım Plan Bürosu Başkanlığı tam ona göre bir işti. O sıralar hızla gelişen Bursa için özellikle şu konular/işler ön plandaydı:

- Bursa Metropolitan Alanının 1984-2004 projeksiyon dönemini kapsayan 1/5.000 ölçekli nazım imar planının ve öncelikli gelişme alanlarının uygulama imar planlarının düzenlenmesi;
- Ova Koruma Protokolü
- Küçük sanayi siteleri (Otosansit ve Beşevler)
- Organize sanayi bölgesi tevsii

Şekil 2. 1970 İzmir İmar Planı Yarışması: Soldan sağa Raci Bademli, Türkey Ateş, Ferhan Teber, Ali Vardar, Ömer Kırıl, Erden Eşit.

Şekil 3. 1973 Isparta: Behçet Baykut, Erden Eşit, Ömer Kiral.

- Yeni yerleşim alanları (Fethiye, İhsaniye, Hamitler, Beşevler, Organize sanayi kuzeyi, Fidyekızık vb.)
- Ova fiziki durumunun korunması (tuğla kiremit için toprak çekimi)
- Tarım alanları koruması
- Bursa Tarihi ve Doğal Sit Alanları 1/5 000 ölçekli Koruma Geliştirme Planının hazırlanması (derelerin korunması, Nilüfer Çayı, Uludağ-İnkaya, Kükürtlü-Çekirge)
- Bursa Tarihi Sit Alanları 1/1 000 ölçekli Koruma İmar Planlarının hazırlanması (Reyhan, Yeşil, Emirsultan, Irgandı, Muradiye, Hisar vb.)
- Çevre yerleşmeler (Çalı, Hasanağa, Kayapa, Ulubat, Apolyont Gölü)
- Ulaşım ağı sistemi (Ankara, İstanbul, İzmir ana yolları, kent içi arterler)
- Kıyı yerleşmeler (Mudanya, Gemlik, Kurşunlu vb.)
- Alt ölçek planlarının hazırlanması (yoğunlukların dağılımı, ana kullanımlar, plan dışında gelişmelerin önlemi)
- Belediye ve kamu kurumlarıyla ilişkiler.

Erden bu ve bunlar gibi birçok devasa konuyla ilgilenmek zorunda kaldı. Bakanlık, Vilayet ve Belediye ile eşgüdüm, işbirliği ve ortak çalışmalar yürüterek altı yıl büroyu başarıyla yönetti.

Bayındırlık ve İskan Bakanlığı Günleri: 1984-1987

1983 yılında hazırladığı 1/5.000 ölçekli Bursa Nazım Planı onandı. Erden de Bakanlık (yeni adıyla Bayındırlık ve İskan Bakanlığı) bünyesinde çalışmak üzere 1984 yılında Ankara'ya döndü. 1984-1985 yıllarında Metropolen Planlama Dairesi'nde vekaleten Başkanlık yaptı. Tankut Ünal'la işbirliği içinde günümüzde uygulanmış olan Oran Diplomatik Site planlarını hazırladı. 1985-1987 yıllarında Dış İlişkiler Daire Başkanlığı'nda Şef Plan-cı olarak yönetim, proje hazırlama, uygulama koordinasyonu konularında görev aldı.

Sanayi Bölge ve Siteleri Planlamasında Uzmanlaşma Dönemi: 1987-2011

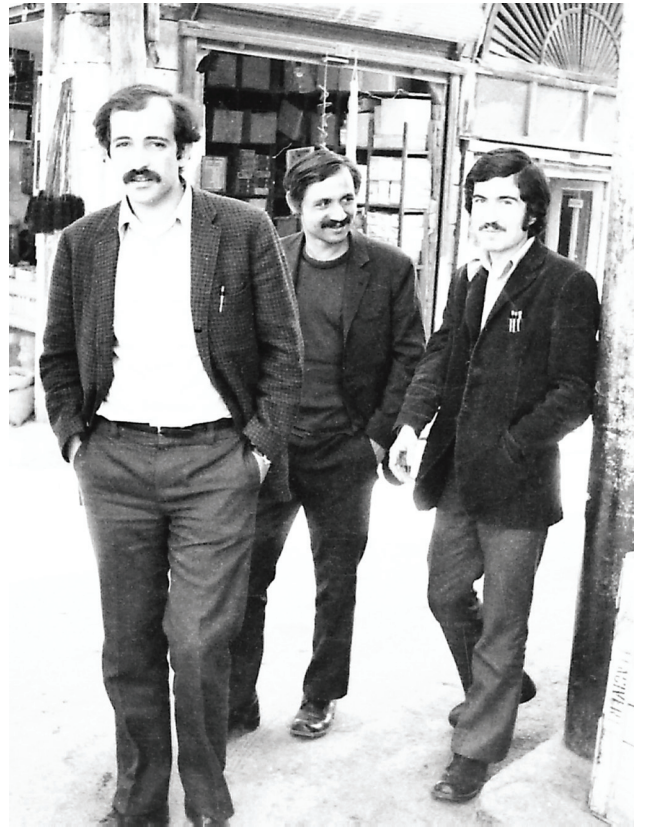
1987 yılı Erden Eşit'in mesleki hayatında bir dönüm yılıydı. Yıllarca uğraştığı büyük kent planlanması konularından ayrılıp, yeni bir uzmanlık konusu olan 'küçük ve orta ölçekli sanayi

planlanması ve geliştirilmesi' işine geçiyordu.

Resmi Gazete'de 6 Eylül 1983 tarihinde yayımlanan Uluslararası Antlaşma ile Hükümet ve Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı arasında yürütülen "Küçük Sanayi Yayım Hizmetlerinin Geliştirilmesi" Projesi kapsamında T.C. Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı bünyesinde KÜSGET- Küçük Sanayi Geliştirme Teşkilatı Genel Müdürlüğü kurulmuştu. Erden Eşit bu kuruma 1987 yılında katılmıştır.

KÜSGET'in kuruluş döneminde organizasyon ve mevzuat çalışmalarında görev aldı. Buna paralel olarak o dönemde kentlerimizde çok yaygınlaşan, aşırı talep olan ve Sanayi Bakanlığı'nın uzun vadeli kredisi ile inşa edilen Küçük Sanayi Siteleri'nin (KSS) yer seçimi, planlama ve projelendirme işlerinde büyük eksiklikler ve ihtiyaç vardı. Bakanlık bu işi KÜSGET'in yapmasını istedi ve bu çerçevede Erden Eşit yönetiminde Sanayi Alanları Projelendirme Grup Başkanlığı kuruldu.

O zamana kadar en büyük şikayet konusu, özel bürolar tarafından hazırlanan küçük sanayi sitesi projelerinin Bakanlığın ilgili birimlerince onaylanma sürecinin çok uzun olmasıydı. Bu konuda Erden Eşit inisiyatif göstererek yeni bir yöntem önerisi geliştirdi ve bu öneri kurum içinde benimsendi. Böylece her bir alan için ayrı bir proje hazırlamak yerine, farklı ihtiyaçlara ve uygulamalara cevap verecek modüler proje tipolojileri geliştirildi. Her bir saha için yapılacak özel projelerde ise uygun tipolojilerden hareket edilerek projelerin hızlı bir şekilde, belirli standartlarda ve kalitede hazırlanmasının önü açıldı.

Şekil 4. 1973 Gaziantep; Erden Eşit, Sedvan Teber, Ömer Kiral.

Şekil 5. 1970'lerde Bursa Zeytinbağı;
Foto: Erden Eşit.

Böylece gelen projelerin Bakanlıkça daha hızlı bir şekilde onanabilmesi sağlandı. Projelerin hazırlanması konusunda Erden Eşit en yeni tekniklerin kullanılmasına ön ayak oldu. Henüz autocad sistemlerinin ülkemizde yaygın olmadığı bir dönemde kendi kurumunda bu sistemin bir an önce kurulması için başarılı bir şekilde çaba gösterdi.

Grup Başkanı olarak yönetiminde bölgelerin, iş kollarının durumuna ve kooperatiflerin taleplerine göre 20 adet "Küçük Sanayi Sitesi Tip Projeleri" hazırlandı.

KÜSGET Projesindeki başarılı sonuçlar dikkate alınarak KOSGEB- Küçük ve Orta Ölçekli Sanayi Geliştirme ve Destekleme İdaresi Başkanlığı'nın 3624 sayılı kanunu TBMM'de kabul edildi ve 20 Nisan 1990 tarihli Resmi Gazete'de yayımlandı. Erden Eşit, asli görevinin dışında KOSGEB Kanunu hazırlık çalışmaları ve daha sonra yönetmeliklerin hazırlanması çalışmalarında da görev aldı. Sanayi Alanları Planlama ve Yapım Projeleri Grup Başkanlığı görevine KOSGEB döneminde de devam etti.

Onun proje grubunda 1995 yılına kadar 148 adet küçük sanayi sitesi ve organize sanayi bölgesinin projelendirilmesi (yer seçimi, planlama, alt yapı ve üst yapı projeleri ile ihale dosyalarının hazırlanması) tamamlandı. Ayrıca onun yönetiminde KOSGEB hizmet binaları projelendirildi, ihale hazırlığı ve kontrollük hizmetleri verildi. Yapım projeleri ihale dosyalarıyla birlikte hazırlandı, onaylandı ve kooperatiflere verildi. İhale ve kredi işlerini ise Bakanlık yürüttü.

Bu dönemde ayrıca 650 hektarlık Bursa Organize Küçük Sanayi Bölgesi, TOSB-Taşıtlı Araçları Yan Sanayi Organize Sanayi Bölgesi (TAYSAD), Lefkoşa (KKTC) Organize Sanayi Bölgesi gibi proje uygulamalarında da çalıştı. Savunma ve Elektronik Sanayi Sektörüne yönelik Ankara Teknokent Projesi için Ankara Büyükşehir Belediyesi, ODTÜ EBİ AŞ ile birlikte yer seçim çalışmalarına katkıda bulundu.

Orta Asya Cumhuriyetlerinde KOSGEB ve TİKA'nın (Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı Başkanlığı) müştereken yürüttüğü "BDT-Bağımsız Devletler Topluluğu Ülkelerinde (Orta Asya) Girişimciliğin Geliştirilmesi Projesi" kapsamında 1994-1995 yıllarında Kırgızistan-Bişkek'te kurulan Atatürk Sanayi Sitesi'nin planlama ve projelendirme işlerini yaptı. Aynı proje çerçevesinde 1996 ve 1997 yıllarında da Azerbaycan ve Türkmenistan'da araştırma, inceleme ve değerlendirmelerde bulundu, bu ülkelerden gelen katılımcılara eğitimler verdi, uzmanlık konusunda danışmalık yaptı.

1995 yılında KOSGEB YPK-Yatırım Planlama ve Koordinasyon Grup Başkanlığı'na asaleten, Proje İzleme ve Değerlendirme Grup Başkanlığı'na da vekaleten atandı, üç yıllık sürede her iki grup başkanlığını birarada yürüttü. Bu süre içinde KOSGEB yatırım program ve bütçelerinin hazırlanması konularında çalıştı. KOSGEB Yatırım Programlarını oluşturan projelerin değer-

Şekil 6. 2011 KOSGEB OSTİM; soldan sağa: Erden Eşit, Öner Ertugay, Gürkan Önbilgin, Hasan Çavuşoğlu, Mehmet Günay, Betül İğdeliğüvenç.

lendirilmesi ve izlenmesi, Avrupa Birliği teknik yardım proje tekliflerinin koordinasyonunda çalıştı.

1998 yılında KOSGEB'de başlatılan 'değişim mühendisliği' çalışmalarında görev aldı ve aynı yıl Başkanın ve Fonksiyonel Birimlerin ihtiyaç duyduğu konularda danışmanlık yapmak üzere "süreç danışmanı" kadrosuna atandı. Bu görevde iken çeşitli çalışma gruplarında, inceleme ve soruşturma komisyonlarında ve teknik komisyonlarda görevler aldı. Organize Sanayi Bölgeleri ile ilgili çalışmalara da bilgi ve tecrübesi ile katkılar sağladı.

Son olarak Gebze TAYSAD OSB-Taşıt Araçları Yan Sanayicileri Derneği Organize Sanayi Bölgesi'nin (kısa adı TOSB), Yönetim Kurulu'nda görevlendirildi ve bu bölgenin planlama çalışmalarını yaptı. Süreç Danışmanı kadrosu 2009 yılında Başkanlık Müşaviri olarak değiştirildi ve bu unvanı aldı, Mayıs 2011 tarihinde de emekli oldu.

Erden Eşit, Ceylan Eşit'in eşi ve Yasemin'le Selen'in babalarıydı.

Erden Eşit ve sınıf arkadaşları 30 Haziran 2012'de mezuniyetlerinin 40. yılını kutlamaya hazırlanıyorlardı. Bir hafta önce gelen acı haber bu kutlamaya kara bir gölge düşürdü.

Erden'in gerek özel, gerekse meslek çevresinde ne kadar sevilen bir insan olduğuna 25 Haziran 2012'de cenaze törenine katılanlar şahit oldular. Arkasında ne kadar çok onu seven insan bırakabildiği için ne mutlu ona...

Ali Vardar - Hamburg
Ömer Kırıl - Ankara
Temmuz 2012

Yukarıdaki bilgilerin toplanmasında yardımcı olan eski mesai arkadaşları Şenol Yağız, Bengü Duygu, Leyla Erson, Ayla Beşkardeş (Eski İmar ve İskan Bakanlığı), Hasan Çavuşoğlu ve Murat Sungur Bursa (KOSGEB) ve Sedvan Teber'e katkıları için teşekkürler.

GÖRÜŞ / VIEW

Turizmin Rehin Aldığı Antik Kent ve Side Antik Limanı'nın Yat Limanına Dönüşümü Üzerine

Tourism Taken Hostage in the City and the Transformation of the Ancient Harbor Marina in Side

Mehmet Çubuk

Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Mimarlık Fakültesi, Şehir ve Bölge Planlama Bölümü, İstanbul (Emekli Öğretim Üyesi)

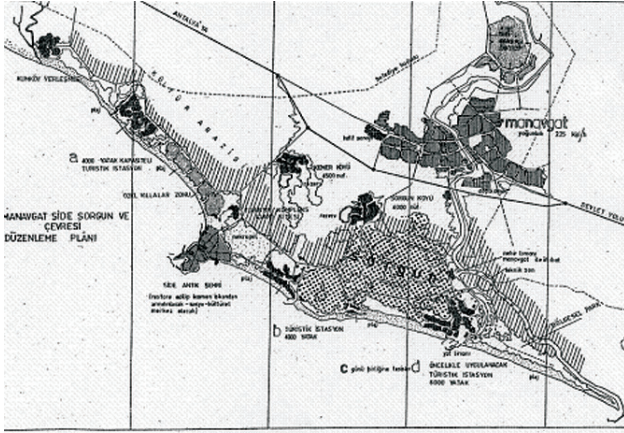
ÖZET

Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, Antalya bölgesinde önemli liman ve marinalar yaptırmak amacıyla Side'de kıyı düzenlemesi içinde Antik Side Limanının büyütülerek, kapasiteli yat limanına dönüştürmek istemektedir. Bu girişim tarafımızdan tehlikeli bulunmaktadır. Yıllar önce 1969 yılında Turizm ve Tanıtma Bakanlığı, Side Antik Kenti ve çevre alanlarla "Side ve çevresi Turizm Planlaması uluslararası proje yarışması" düzenlemiş ve yarışmada birincilik ödülü kazanan EPA Mimarlar Grubu, 14 km kıyı uzunluğu olan ve I. derece arkeolojik sit karakteri taşıyan alanın kıyı kesimleri için de özel olarak, "Side ve Çevresi Kıyı Kullanımı Master Planı" hazırlamıştır. Master Planda önerilen ve hazırlanan projeler, O dönem ülkenin Akdeniz kıyılarındaki ilk yat limanları olarak kabul edilmiştir. Bu planlamada deniz tesisleri olarak ta: a) Manavgat çayı ağız düzenlemesi, b) Titreyen göl turistik istasyonu önünde ana yat limanı, c) Sorgun'da güneybatı tesisleri önünde iskele, d) Acı su-Sorgun'da Tali yat limanı, e) "Antik Limanın" ıslah ve restore edilerek balıkçı barınağı yapılması, f) Batı kesimde iskeleler yapılması planlanmıştır. Makalede Çevre ve Şehircilik Bakanlığının, restore ederek koruması gereken Antik Limanı büyütürken, kapasiteli bir yat limanı yapmak istemesi, sürdürülebilir tarih anlayışıyla sakıncalı bulunmaktadır. Makalede bu bağlamda "Antik Limanın" yat limanına dönüştürülmesine karşı çıkılmakta ve 44 yıl önce hazırlanmış olan plan ve dokümanlar ilk olarak açıklanırken Master Planının hala yol gösterici olduğu ileri sürülmektedir.

ABSTRACT

The Ministry of Environment and Urban Development wants to convert the ancient Side harbor marina into a yacht harbor. This initiative we consider dangerous. Many years ago, in 1969, the Ministry of Tourism and Information designed a competitive-called the Side and Tourism Planning International Project Competition-to develop the ancient city of Side and its surrounding area. The first prize winner for the region was given to EPA Architects Group and this group proposed a Master Plan to use in and around the Coast of Side. This plan included the coastal region 14 km in length around the ancient Side harbor. The proposed plan suggested: a) the design of the Manavgat delta, b) a yacht harbor in front Titreyen göl, c) daily resort facilities at the pier in Sorgun, d) a secondary yacht port in Sorgun, e) the ancient side port should be restored and developed as a fisherman's port f) to build small piers on the east side of the project. The Ministry of the Environment and Urban Development's initiative should not be accepted because it can destroy the historical ancient Side harbor. Although the EPA Architects Group's project was prepared 44 years ago, its suggestions are still current and should be followed.

Şekil 1. Side ve çevresi turizm planlaması projesi. (Çubuk Arşivi).

GİRİŞ

Gazetelerde, “Antik Side’ye marina yolda” başlığı altında; kıyılarda imar değişikliklerine gitmeyi planlayan Hükümetin, Antalya’da önemli liman ve marina projelerine hazırlandığı, bu kapsamda Side Antik limanının da büyütülerek yat limanı olacağı haberi yer almıştır (Milliyet gazetesi 10 Mart 2013). Haberde, I. Derece Arkeolojik Sit alanı olan Side’de kıyı kapsamında düzenleme yapılacağı, planın Çevre ve Şehircilik Bakanlığı tarafından hazırlanmakta olduğu yazılmış, Bölge Koruma Kurulu görüşü alınacağı da kaydedilmiştir. Bu haber ister istemez, 44 yıl önce (1969) Turizm ve Tanıtma Bakanlığının açtığı Uluslararası Side ve Çevresi Turizm Planlama Yarışmasını, Side Antik Kentini, Limanını ve 14 km uzunlukta Side ve Çevresi Kıyı Kullanım Master Planını anımsatmıştır.

1969 yılında Side ve Çevresi Turizm Planı, ülkede planlı kalkın-

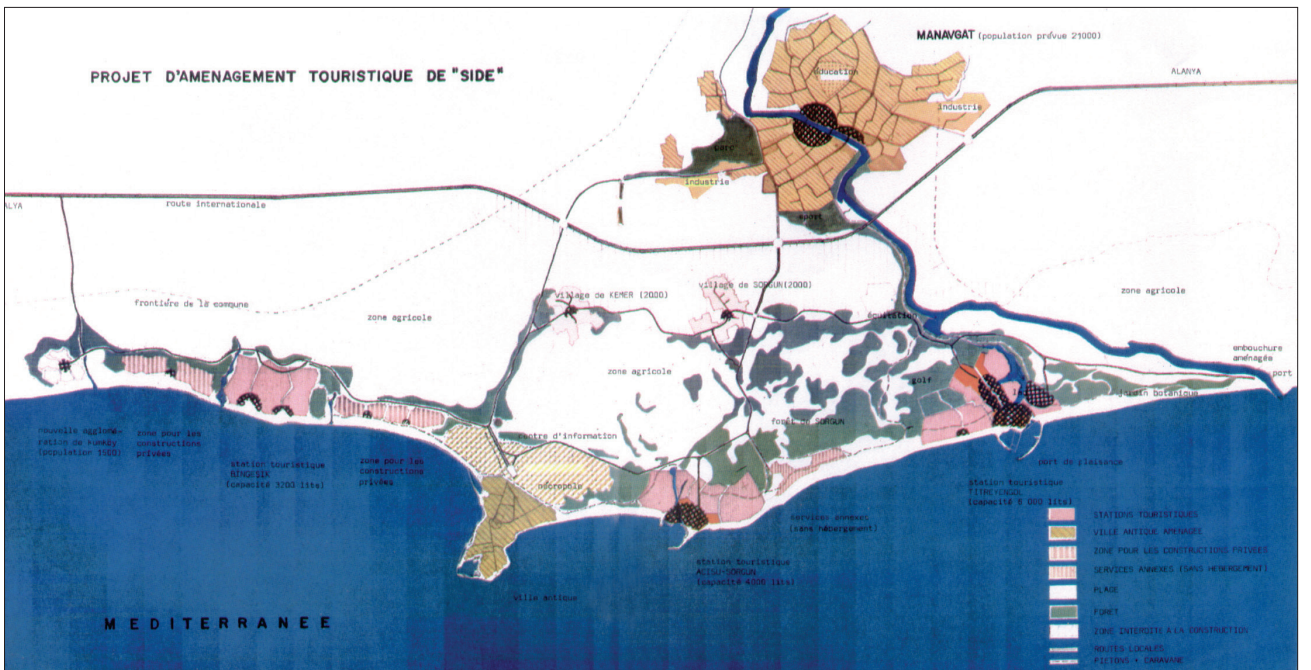
ma hedefi ve stratejileri içinde bölgesel düzeyde ve öncelikli turizm geliştirme alanı içinde bir turizm planlama girişimi olup, Dünyada örnek olabilecek uygulama şansı kaybettirilmiş bir pilot projedir. Bu proje ve onun bölgeye sağlayacağı yararlar üzerine yazılı kaynak ve yorum pek fazla değildir. Hele Kıyı Kullanım Master Planı hakkında bilgiye hiçbir yerde rastlanmaz. Gazete haberinin neden olduğu bu makalede; özet olarak yarışma projesi, Antik Kent ve esas olarak ta, Side ve Çevresi Kıyı Kullanım Master Planı bilgileri paylaşılmakta, Antik limanın Yat limanına dönüşümü sorgulanmaktadır.

Side ve Çevresi Turizm Planlaması Amaçları ve Hedefleri Üzerine Açıklama

1969 yılında Turizm ve Tanıtma Bakanlığı’nın hazırladığı, Uluslararası Jürinin de kabul ettiği yarışma şartnamesinde, beklentiler arasında şu kayıtlara rastlanmaktadır: “Bu yarışma ile plancı ve yatırımcılara yol gösterecek bir rehber oluşturmak amaçlanmıştır. Yabancı turist akımının İstanbul’dan Ege ve Akdeniz de yayılması ve bir tatil turizmi yaratılması öngörülmüştür. Side Antik kentinde mevcut tarihi kalıntıları ve değerlerini azami derecede koruma becerisi gösteren, bölgenin atmosferine uyan çözüm yolları getiren bir proje elde edilmesi hedeflenmiştir. Turistik siteler kurulmasına koşut olarak, restore edilecek tarihi Side tiyatrosunun yapacağı etki ile de büyük sayıda turistin çevreye çekileceği belirtilmiştir. Side Antik kentinin (Selimiye Köyü) tarihsel, arkeolojik değerleri korunarak yeni işlevlerle buluşturulmasına yol açılması ve Antik Side arkeolojik peyzajı içinde ileriye dönük değerlendirmelerin yapılması istenmiştir.”[1]

Öncü ve İlklerin Projesi Olarak; Side ve Çevresi Turizm Planlaması

1969 yılında yarışmaya Dünyanın çeşitli ülkelerinden ve Türkiye’den 171 proje katılmıştır. Uluslararası Jüri bir ay bo-

Şekil 2. Side ve çevresi turizm planlaması yarışma projesi. (Çubuk Arşivi).

Şekil 3. Side antik koruma planı. (Çubuk Arşivi).

Şekil 4. Amsterdan Kongresi'nde sergilenen Antik Side koruma projesi. (Çubuk Arşivi).

yanca projeleri incelemiş ve sonuçta; Mehmet Çubuk-Ersen Gürsel-Nihat Güner Grubunun (EPA Mimarlar Grubu) çalışmasını 1.Ödüle layık görmüştür. Jüri raporunda, projenin arazi kullanma kararlarında tutarlılığı, özellikle bölgenin gelişim ve kullanılmasında getireceği katkılar ile ekolojik, arkeolojik verilerin korunması ve değere konmasını başarılı bulmuş, planlama mantığı ve felsefesini, alt-üst planlama yaklaşımını beğenmiştir. Pilot Proje olarak kabul edilen Yarışma Projesinde, kıyı bandı düzenlemesinde önerilen Turistik İstasyonlarla bir karakter yaratılmış, genelde kültürel, doğal, arkeolojik, sosyal, ekonomik çeşitlilik içeren büyük bir organizasyon elde edilmiştir. Ekonomik açıdan da, arka plandaki gelişmeleri dikkate alan “derinlemesine düzenleme” kavramı geliştirilmiştir. Yarışma projesiyle getirilen Kıyı düzenlemesi, o dönem çıkartılan “Milli Kıyıları kanunu” çalışmalarında bir model olarak değerlendirilmiş, keza projede geliştirilen “organize tatil turizmi bölgeleri yaratılması” kavramı 4. Beş yıllık Kalkınma Planında da yer almıştır.

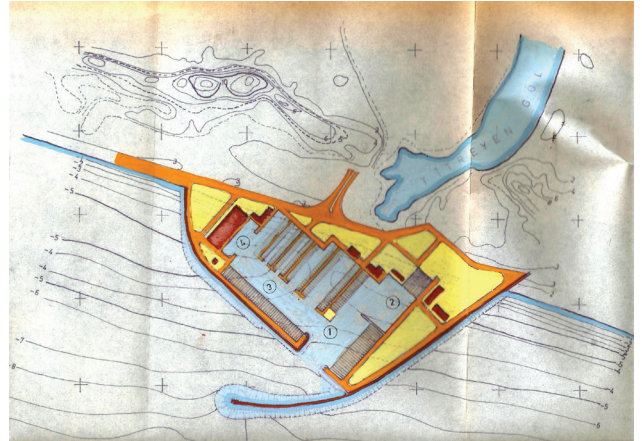
Türkiye’de ilk ve öncü örnek olmasıyla büyük umut bağlanan proje, çok büyük yatırım kapasitesiyle de dünyada ilgi çekmiş ve yarışmanın ardından dış ülkelere yatırımçı grup temsilcileri gelerek Bakanlık ve proje grubuyla da görüşmeler yapmışlardır.^[2]

Yarışma projesine uygulama açısından bakıldığında bugün, düşündürücü bir manzara görülmektedir. Yarışmadan sonra 1970’de başlayan, 1980 yılına kadar süren çalışmalarla, ancak imar uygulama planları yapılabilmektedir. Oysa on yıllık dönemde proje, getirdiği yaklaşım ve kavramda bütünüyle gerçekleştirilerek kullanıma açılmış olabilirdi. Bu dönemde Yarışmaya açılan alan bütününde kısmen de olsa alt yapı çalışmaları için istisnâlerde gerçekleştirilmiştir. Ancak uygulama yapılmadığı için kazanılan kamulaştırma hakları da kaybedilmiştir. Kalkınma Planlarında Yatırım Programlarına alınmış ve gereken fonlar ayrılmıştır. Ama süreç sağlıklı yürütülemediği için proje ile yaratılmak istenen gelişme, uygulama noktasına getirilememiştir. Bunun asıl nedeni bürokratik engellemeler olmuşsa da, İktidarların turizm politikalarındaki tutarsızlıkları, değişimler ve tercihler de etkili olmuştur. Dünya Bankası kredileri, başka planlama çalışmalarına aktarılmıştır.

Akdeniz kıyıları kitle turizmine açmak için ilk adım ve pilot proje kabul edilen Side ve Çevresi Turizm Planının uygulama şansı zayıflatılmış olması ve adeta yok edilmesi Antik kenti de etkilemiştir. Böylece Turizm hedefli gelişmelere açılan Side Antik Kenti ve çevresi alanlarda anarşik gelişmeler önlenememiş, Turistik İstasyonlar yerine paket konaklama tesisleri yapılmış, yarışma projesinin önerileri ve ruhu raporlarda kalmıştır.^[2]

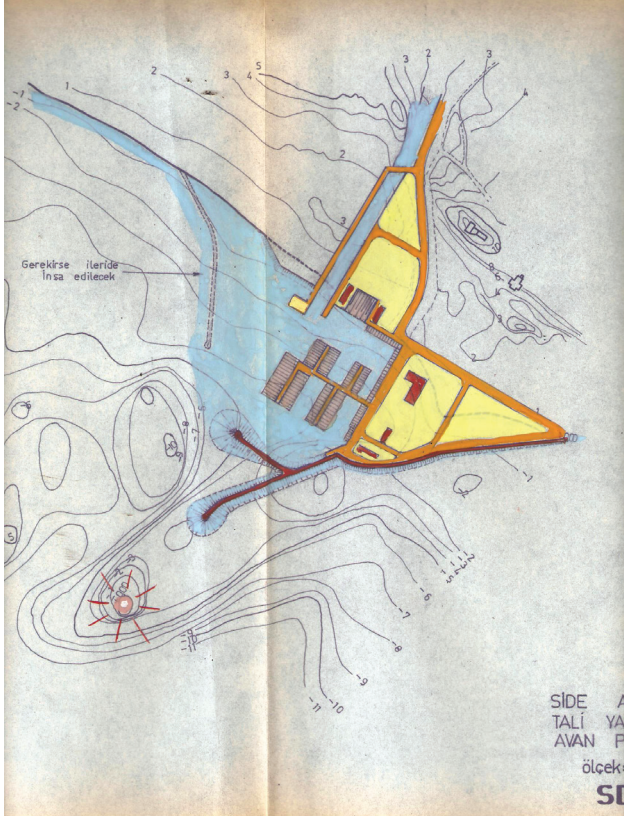
Yarışma Projesi İçinde Side Antik Kenti (Selimiye Köyü)

14 km boyunca kıyıda Manavgat Çayından, Kumköy’e uzanan, geride Manavgat yerleşmesini de içine alan yaklaşık 35 km² yarışma alanında önerilen Komplekste 14.000 yatak kapasitesi öngörülmüştür. Side Antik Kenti de, sosyal-kültürel işlevli Ana cazibe Merkezi olarak planlanmıştır. Bu Merkezde Antik Kentte arkeolojik peyzajı oluşturan öğelerin korunmasına dönük, sürekliliğin esas alındığı bir tarih anlayışıyla yönlendirici ilkeler getirilmiştir. Bu ilkelerle hazırlanan 1/1000 ölçekli “Side Antik Kenti Koruma Planı” başlığı, Gayrimenkul ve Eski Eserler Yüksek Kurulu (GEEYAK- günümüz K.T.V.Y.K) tarafından “Koruma Amaçlı İmar Planı” olarak değiştirilmiştir (bkz. Şekil 4). Bu plan, ülkede onanan ilk Koruma planı olmuştur. Koruma amaçlı plan ifadesi de sonraki tüm koruma planlarında yer almıştır. Bugün de hala kullanılmaktadır. Planla birlikte Hükümler Pro-

Şekil 5. Side Titreyengöl ana yat limanı planı 1.

Şekil 6. Side Acısu tali yat limanı planı. (Çubuk Arşivi).

Şekil 7. Side kıyı tesisleri. (Çubuk Arşivi).

jesi (Kentsel tasarım rehberi) olarak bir de “imar Yönetmeliği” hazırlanmıştır. 1975 Avrupa Mimari Miras yılı kampanyasında, Türkiye Millî Komitesinin önerisiyle, Side Antik Kenti Koruma Amaçlı Plan katalogta yer almış, Amsterdam Kongresinde Türkiye’den koruma planı örneği olarak sergilenmiştir. Koruma amaçlı bu planda iki önemli koruma bölgesi önerilmiştir:

1- Birinci Bölge; Antik Kent merkezi-arkeolojik eserlerin iç içe olduğu “ESAS KORUNACAK BÖLGE”dir (bkz. Şekil 3). Bu Bölgede, ören yeri üzerindeki arkeolojik peyzaj ile uyumu olmayan evlerin kaldırılması ve bu evlerin halkının batıda Kumköy gelişme alanında iskân edilmeleri önerilmiş ve planlanmıştır. Ancak, yöre halkının örgütlenerek direnmesi, politik destek bulması(!) sonucu Kumköy yerine, Antik Kentin hemen bitişiğinde batı nekropol alanında (!) “Yeni Selimiye yerleşmesi” olarak planlanmıştır.

2- İkinci Bölge; Nekropol ve tarım alanları ile diğer çevre alanları içeren ve aslında Antik Kenti koruma altına alan “GENİŞLETİLMİŞ KORUMA BÖLGESİ”dir (bkz. Şekil 3).

Kıyı Kullanım Planlamasında Bir İlk Örnek Olarak; “Side ve Çevresi Kıyı Kullanımı Ana Mastır Planı”

Yarışma alanı bütününde proje sınırları içinde hazırlanan imar uygulama planlarının onama aşamasında, Bakanlık yetkisi dışında kalan kıyı alanlarında, kıyı iskandil haritaları üzerinden çok özel ve detaylı bir çalışma yapılmış, kıyı değerlendirilerek,

“Side ve çevresi Kıyı Kullanımı Ana Mastır Planı” da hazırlanmıştır.^[3] Ülkenin Akdeniz kıyısında belki ilk Yat limanı projelendirilmiş, uygulama projesi yapılmış, keşif dosyası hazırlanmıştır. Proje ile ortaya çıkan turizm potansiyeli bu bölgede bir Ana Yat limanı yapılmasını kaçınılmaz kılmış ilgili Bakanlıklar arası “Yat Limanlarını Planlama Teknik Komitesinde”, Side havalisinde inşa edilecek Yat Limanı için 20 milyon TL’lik alt yapı tesisleri yatırımı uygun görülmüştür. Bu husus DPT tarafından da kabul edilmiştir. Böylece yarışma projesinde Titreyen göl turizm istasyonu önünde yat limanı önerisinden hareketle, 14 km uzunluktaki kıyı boyunca Ana Yat limanı olabilecek yerler araştırılmış ve biri biriyle mukayeseleri yapılmıştır. Bu etütlere dayalı yapılan Side ve Çevresi Turizm Planlamasında Kıyı Kullanım Ana Mastır Planında kıyı ve deniz tesisleri olarak şunlar yer almıştır;^[3]

1- Manavgat Çayı ağzında liman düzenlemesi. Çayın ağzı zamanla doğuya hareket ettiğinden ve güney rüzgârları etkisiyle kum yığılmasına açık olduğundan, liman ağzının Ana yat Limanı ve de Balıkçı Limanı yapılmasına elverişli olmadığı saptanmıştır. Çayın ıslah edilmesi ve derivasyon kanalı yapılması uygun bulunmuş ve projelendirilmiştir.

2- Titreyen göl Turistik İstasyonu önünde çeşitli boylarda 400 tekne kapasiteli Ana Yat limanı. Yarışma projesi ile de önerilen Yat Limanı, en büyük yerleşme olan Titreyen göl İstasyonu önü, diğer turistik İstasyonlara yakınlığı nedeniyle ve birçok yönden uygun bulunmuş ve projelendirilmiştir (bkz. Şekil 5).

3- Sorgun günübirlik tesisleri önünde iskele Projesi.

4- Projenin ikinci büyük Turistik yerleşmesi Acısu-Sorgun İstasyonu önünde, Tali Yat limanı. Ana Yat Limanına ek olarak, ileride yapılması düşünülen 180 küçük ve orta sınıf tekneler için yaşama ve barınma amaçlı Tali Yat limanı olarak projelendirilmiştir (bkz. Şekil 6).

5- Antik Side limanının, tarihi yapısına uygun ıslah edilmesi, restore edilmesi, proje ruhuna da uygun olarak düşünülen Balıkçı Barınağı yapılması. Bu öneri projelendirilmiştir. (bkz. Şekil 7, 8).

6- Antik kent batısında Turistik İstasyonların önlerinde iskele Projeleri.

Hazırlanan deniz tesisleri olarak Yat limanları, antik liman ve Manavgat Çayı ağzının düzenlenmesi projeleri ve keşifleri, Bayındırlık Bakanlığı-Demir yolları ve Limanlar Dairesine 1972 de onay için sunulmuştur. Ancak Manavgat Çayı ağzında düzenleme ve antik limanda yapılanlar hariç, hiçbir deniz tesisi gerçekleştirilmemiştir. Aradan geçen 44 yılda Antik Side'nin yeni yönetim döneminde turizm odaklı gelişmesiyle antik limanda, yukarıda belirtilen esaslardan uzak, antik kenti koruma ruhuna uygunluğu tartışılan tekne kapasitesi artırılmış, antik sınırları izlenemeyen bir liman oluşturulmuştur. İşte Çevre ve Şehircilik Bakanlığı'nın yeni ele alışıyla, bu günkü haliyle kalmasına bile razı olunabilecek Side Antik Limanını, büyütülerek Yat Limanı yapılmaya çalışılmaktadır.

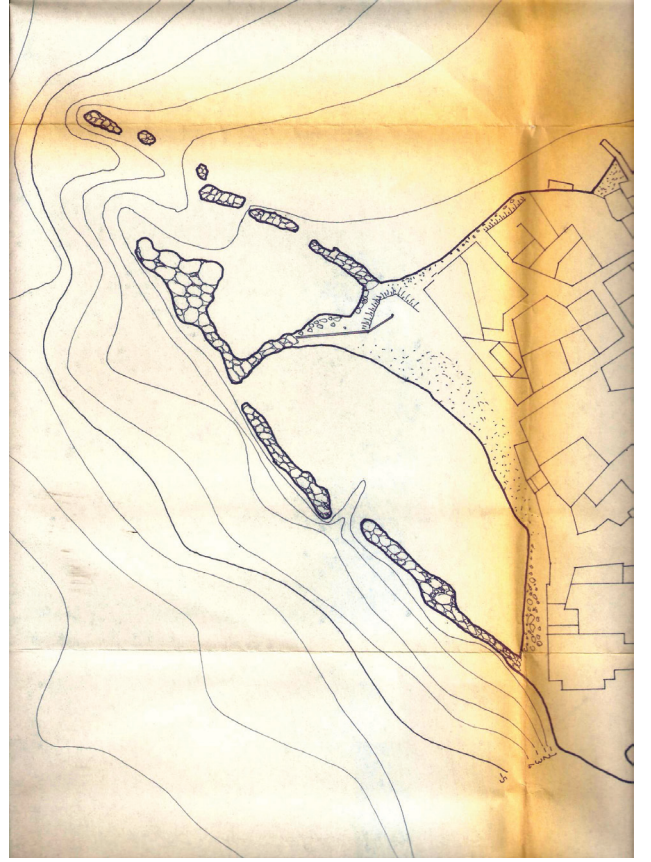
Oysa 44 yıl önce yarışma projesi ve Uygulama planlarında Grubumuz, Limanın asıl şekline uygun olarak temizlenmesi, liman civarında belli ölçüde ikram tesisleri yapılmasını önermiştir. Bu öneri GEEAYK tarafından benimsenmiştir. Kurul, limanı temizleme esnasında ortaya çıkacak rıhtımların restore edilmesini ve limanın balıkçı barınağı olarak ve aynı zamanda küçük teknelerin de kullanacağı bir duruma getirilmesini ve liman çevresinde uygun karakterlerde kafe-restoranlar yapılmasını uygun görmüştür. Yasa yetkisinde etki yapması ve uyulması gereken bu kararlara ne yazık ki uyulmamıştır.

Side (Selimiye) Köyü Muhtarlığından, Side Belde Belediyesi'ne

Antik peyzajın içinde yer alan Side (Selimiye) köyü muhtarlığı, çeyrek asır önce (1989) Side Belde Belediyesi olmuştur. Belde bununla yetinmeyerek, Türkiye'nin turizm markası olduğu savıyla 2012'de İlçe olma yollarını aramaya başlamış, Apollon Tapınağı önünde ateş yakılarak kampanya başlatılmıştır. Ancak şu sıralar (2013) Side Antik kenti/Beldesi, 2012'de kabul edilen Büyük Şehir yasasıyla, bir "Mahalleye dönüştürülme" süreci yaşamaktadır.

Turizm Odaklı Gelişmenin Rehin Aldığı Antik Kent

Yarışma projesinde önerilen ve planlanan 14.000 yatak kapasitesine karşın, Side Belde Belediyesi döneminde aynı sınırlar

Şekil 8. Side antik limanı dogal hali. (Çubuk Arşivi).

içinde 1996 da Turizm Bakanlığı onayıyla, imar planlarında, 20.000, gelişme kapasitesi olarak da 50.000 yatak kabul edilmiştir. Bakanlık onaylı yatak kapasitesine Belediye onaylı yataklar da eklendiğinde bu rakamın günümüzde 70.000-80.000 civarında olabileceği tahmin edilmektedir.^[4]

Side Antik Kenti/Belde Belediyesi, Yarışma projesinde önerilen ve planlanan hedeflerin ve yoğunluğun dışında gelişmeye devam etmiştir. Antik kentin arkeolojik peyzajını ve çevresinde doğal yapıyı ve verimli tarım alanlarını korumak amacıyla kabul edilen 40 yatak/ Hektar yoğunluğu bir tarafa bırakılmıştır.^[5] Dolayısıyla sonuçta; Antik Side deformasyona uğramış ve çevre bölgeler betonlaşmıştır. Side Antik kenti/ Beldesi bugün bir "Başka Bodrum" olma yoluna girmiştir.

Dünyada böylesine önemli bir antik kentin, hırslı bir turizme peşkeş çekildiği başka bir örnek görülmemiştir. Side Antik Kenti, benzer yapıda ve konumdaki Portekiz-Lizbon yakınlarında EVORA Antik Kenti ile kıyaslandığında, Side ve Çevresi Turizm Planının Antik Side'ye yaklaşımının ne denli doğru olduğu daha iyi anlaşılmaktadır.

2007 yılında Side Belde Belediyesi tarafından düzenlenen ve Side'ye emek verenler sempozyumunda,^[6] 60 yılı aşkın süredir Side'de arkeolojik çalışmalarla ortaya çıkartılan eserlerin bir başarıyı simgelediği anlatılmıştır. Ne yazık ki, Side ve Çevresi Turizm Planlamasının uygulanmasında böyle bir başarı yakalanamamıştır. Bunun temelinde; projede hedeflenen "sürdürü-

Şekil 9. Side antik limanından görüntüler, 2011 Haziran. (Çubuk Arşivi).

lebilir tarih anlayışının” izlenmeyişi ve arkeolojik peyzaj içinde önerilen, ileriye dönük değerlendirmelere itibar edilmeyişi yatmaktadır. Elbette yukarıdaki satırlarda söz edilen bazı diğer hususlar da bu başarısızlığa zemin oluşturmuştur. Bunlara ek olarak, 1980 yılından itibaren Turizm ve Tanıtma Bakanlığı'nın makro ölçekli planlamadan, toplu turizm yerleşmeleri için mevzii imar planlarına yönelmesi ve ülke turizminin bir sistem içinde ele alınmayışi ve özellikle bir turizm çerçeve yasası eksikliği bu çerçevede değerlendirilmelidir.^[7]

Side Antik Limanı Yat Limanına Dönüşmemelidir

Bugün itibarıyla (2013), Çevre ve şehircilik Bakanlığı'nın, Side'de kıyı düzenlemesi içinde Antik limanı büyüterek Yat limanına dönüştürme girişimini sorguladığımızda görülür ki; Antik kent ve liman ilişkisinden doğan, konum-boyut ve ölçek, Yat limanının yaratacağı faaliyetlerin getireceği alanların açılmasıyla değişecektir. Ölçek ve işlev bakımından, antik limanın

Şekil 10. Side antik limanında çalışmalardan görüntü, 2011 Haziran. (Çubuk Arşivi).

büyütülerek bir Yat limanına dönüştürülmesi, Antik Kentin korunması yönünden yanlış ve sakıncalı olacaktır. Bu dönüşüm, bugünkü mevcut duruma rahmet okutacaktır. Dolayısıyla bu girişim önlenmeli, bu istekten vazgeçilmelidir.

Görülmektedir ki; 44 yıl önce hazırlanmış “Side ve Çevresi Kıyı Kullanım Ana Mastır Planı” yaklaşım ve kararları, Side kıyıları için hala yol gösterici özelliğini korumaktadır.

KAYNAKLAR

1. Side Uluslararası Turizm Planlama Yarışması (Turizm ve Tanıtma Bakanlığı-Turizm Genel Müdürlüğü-İller Bankası, Belediyeler İmar Planlama Müdürlüğü, Fiziksel Planlama-Yarışma şartnamesi kitabı-1968).
2. Çubuk, M., Erbil, T., Erbil, A.Ö., Kaya, İ. Sürdürülebilir Turizm çerçevesinde, Side ve çevresi Turizm gelişme projesine retrospektif bir bakış (bildiri) (Sürdürülebilir Turizm: Turizm Planlamasına ekolojik yaklaşım. Türkiye'de 19. Dünya Şehircilik Günü Kolokyumu, 7-9 Kasım 1995-Alanya - Kolokyum Kitabı, s. 217).
3. Ülgen, A. Side ve çevresi turistik düzenleme projesi. Kıyı tesisleri etüt ve proje açıklama raporu. 20.Ocak.1972. (Bayındırlık Bakanlığı-Demiryolları ve Limanlar İnşaat Reisliği-Limanlar II Bölge Müdürlüğü).
4. Çubuk, M, Erbil, T, Erbil, AÖ., Kaya, İ. Sürdürülebilir turizm çerçevesinde Side ve çevresi. Turizm gelişme projesine retrospektif bir bakış (a.g.k)
5. Çubuk, M. Ulusal bir turizm urbanizasyonu girişimi: Side ve Çevresi Turizm Planlaması (Turizmin, Dinlenme-Eğlenme ve Boş zamanları değerlendirme ile bütünleşmesi, yeniden tanım denemesi ve Turizm planlamasına sistemli bir yaklaşım. Çubuk, M. Doktora tezi-MSÜ MF- sayfa 221).
6. Prof. Dr. Mehmet Çubuk-38 yılın ardından Side Planlamasına retrospektif bakış (Bildiri) (Side'ye emek verenler Sempozyumu 19-22 Nisan 2007-Side).
7. Çubuk, M. Ulusal bir turizm urbanizasyonu girişimi: Side ve Çevresi Turizm Planlaması.(a.g.e.).

Anahtar sözcükler: Antik kent; antik liman; arkeolojik peyzaj; kıyı tesisleri; sürdürülebilir tarihsel yaklaşım; turizm planlaması.

Key words: Ancient city; ancient port; archeological landscape; coastal facilities; sustainable historical approach; tourism planning.

DERLEME / REVIEW

Dönüşüme Gelene Kadar Konut Politikası Neye Dönüştü? Ne Yapmalı?

How Housing Policy of Turkey Has Been Converted Until Urban Transformation? And What Shall Be Done Next?

Musa Kızıltepe

Ankara Üniversitesi, Taşınmaz Geliştirme Anabilim Dalı, Ankara

ÖZET

Türkiye Devleti ve hükümetleri Cumhuriyet Tarihi boyunca, konut sorunuyla mücadelede farklı dönemlerde farklı politikalar geliştirmiş ve farklı politik araçlarla farklı yöntemler uygulamıştır. Dönemsel olarak değişen ve gelişen bu politik tercihler her zaman ilgili aktörler tarafından sorgulanmıştır. Bu makale de yazarın bu konudaki kişisel değerlendirme, görüş ve önerilerini eleştirel bir bakışla sunmayı amaçlamaktadır.

2003 yılından itibaren Toplu Konut İdaresi'nin yeniden yapılandırılması ve faaliyet biçiminde yaşanan değişim ve getirdikleri, 6 Mart 2007 tarihinde Resmi Gazete'de yayımlanarak yürürlüğe giren 5582 sayılı Konut Finansmanı Sistemine İlişkin Çeşitli Kanunlarda Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun'un ülkede konut kredilendirmesi faaliyetlerinin yaygınlaştığı bir süreci başlatması ve ardından 31 Mayıs 2012 tarihinde Resmi Gazete'de yayımlanarak yürürlüğe giren 6306 sayılı Afet Riski Altındaki Alanların Dönüştürülmesi Hakkında Kanun'un öngördüğü yıkım-üretim faaliyetlerinin başlamış olması, devletin konut sorunuyla mücadelede son dönemde öngördüğü çözüm araçları olarak nitelenebilecek, ana dayanak ve hareket alanları haline gelmiştir. Konut sorununu aşmada devletin elinde bulundurduğu politik enstrümanların tarihsel perspektifte nasıl evrimleştiğine dair saptamalarda bulunmak, farklı dönemlerde uygulanan politik seçimleri kıyasen tartışmak ve yorumlamak bu yazının kaleme alınma gerekçesini oluşturmaktadır.

ABSTRACT

Turkeys' State and its governments has produced and applied different political choices in struggling housing problem of the country throughout the Republican History of it. Political favors on this issue that periodically changing and improving has always been questioned by the authorities of society. In this article, it is aimed that to brief authors' own perspective and suggestions on the matter with a critical look.

Finansallaşmanın dünya ekonomilerinde merkezi bir işlev görmeye başlamasıyla oluşan paradigma değişiminde konut sektörünün yeni kimliğiyle bunalımlar yaratabilen yapısal bir niteliğe haiz olduğu, konuta yönelik kaynakların dikkatli kullanılmadığında küresel ekonomik krizlere dahi sebep olunabileceği gerçeği anlaşılmıştır (Karayalçın, 2010). Bu gerçek, devlet tarafından her haneye yeterli mali olanağı sağlayarak konut sahibi olabilmelerini mümkün kılmak ulvi amacıyla karşılaştığında çelişkili bir durum yaratmakta, herkesi kredilendirmeye konut sahibi yapmak mümkün değilse yapılması gereken nedir sorusunu gündeme getirmektedir.

Konut sorunu birey, devlet, üretici ve yatırımcı açısından farklı algılanabilen bir olgudur. Ancak, bu olgunun devleti ilgilendiren kısmı sorunun toplumsal boyutudur. Bu noktadan hareketle belirli bir standartta konutun üretilip toplumun her kesimine hakçalıkla dağıtılabilesinin mümkün olup olmadığı

meselesi konut sorununun toplumsal anlamda tanımı olarak kabul edilmektedir (Tekeli, 1996). Bu tanım daha da açılacak olursa; farklı gereksinim ve talep (istem) kesimlerinin konut anlamındaki arzularının piyasa mekanizmasının elverdiği ölçüde çeşitlenmiş sunum türleri ve arz (sunu) olanakları çerçevesinde karşılanabilmesi, bu konuda arz eden ve ihtiyaç duyanın önündeki kısıtların devlet tarafından kaldırılması veya mümkün olduğunca azaltılması bu sorunsalın kapsamını oluşturur denebilir.

Ekonomik açıdan kalkınma sürecini henüz tamamlamamış olan ülkelerde kalkınmış ülkelere nazaran konut sorununun daha can alıcı ve daha çok risk barındıran şekilde hissedildiği bilinmektedir. Ödemeler dengesinin pozitif bakiye vermediği ülkelerde elbette ki konut sorununun bulunduğu çıkmazdan kurtulmasını engelleyen en büyük etkenin konunun ekonomik boyutu olması doğaldır. Ancak, konut sorununa eğilmek için önce ekonomik göstergelerin düzelmesi gerektiği gibi bir sav da geçerli olamaz. Ekonomik yetersizlikler yüzünden oluşturulamayan sağlıklı, güvenli konut ve yaşam çevreleri, suç, halk sağlığı problemleri, yüksek enerji tüketimi, sosyal ayrışma gibi olumsuz sonuçlara sebep olabilmektedir. Bunun önüne geçebilmek için devletler her dönemde o veya bu şekilde kendince bu konuda mücadelesini ortaya koymuştur ve koymaktadırlar.

Konut sorununun çözümü için devletçe belirlenen öncelikler ile alınan yasal ve eylemsel önlemlerin tümüne konut politikası denmektedir (Keleş, 2010). Konut politikası kavramı derinlemesine incelenmek istenirse konutun politika üretme alanı haline nasıl geldiği, konut politikalarının gelişmiş ve geri kalmış ülkelerde nasıl tezahür ettiği veya oluşumunda ve icrasında karşılaşılan sorunlar ayrıca ele alınıp araştırılabilir. Fakat bu konuda kamuyu ilgilendiren yegâne tartışma başarılı bir konut politikasının nasıl tasarlanması gerektiği sorusudur.

Keleş'e (2010) göre başarılı bir konut politikası kurgulanırken üç temel ilkeye sadık kalınmalıdır. Bu ilkelerden birincisi, konut politikası ile kalkınma amaçlarının uygunluğu ilkesidir. Bu uygunluğun sağlanması kitlelerin konut gereksinimi ile ekonomik olanaklar arasındaki dengenin kurulabilmesi gerektiğindedir. İkincisi, konut politikası ile ülkenin kentsel ve bölgesel gelişme politikalarının uyumu ilkesidir. Bu uyuma, konut politikasının yalnız konut gereksinimini karşılamaktan öte konutun içinde bulunduğu doğal ve yapılaşmış çevrenin diğer sorunlarının çözümüyle ilişkili olmasından ve bölgesel dağılımda konutun, sanayileşme ve kentleşme dengesi anlamında göz ardı edilemeyeceğinden kaynaklanmaktadır. Üçüncü ilke de konut politikasının önceliklerinin olması zorunluluğudur. Bu öncelikler muhtaçlar için belli toplumsal sınıf ve kümeleri hedef alarak, belli gelir düzeyinde yurttaşları hedef alarak ve belli konut standardını ya da üretim maliyetini hedef alarak saptanabilmektedir.

Bu ilkeleri göz önünde tutarak tasarlanan bir konut politikası hedeflerini; konut yatırımları, vergiler, krediler, ipotek karşılığı konut edinme yöntemleri ve benzeri alanlarda yapılacak

akçal (mali/finansal) müdahaleler, kira denetimi ve kat mülkiyeti uygulamaları, çeşitli yasal kısıtlama ve teşvikler üzerinden yürütülecek tüzel müdahaleler ve konut standartları, konut üretim tipleri, yapım yöntemleri ve yapı gereçleri konusunda yapılacak teknik müdahaleler ile belirlenen araçlar sayesinde gerçekleştirilebilir.

Konut politikasının en önemli uygulama araçlarından olan konut finansmanı ise yalın anlatımıyla fon fazlası bulunanlardan kendi evini satın almak/yapmak amacıyla fon gereksinimi bulunan ve borç almaya istekli olan alıcılara bu fonun aktırılması kabiliyetidir (Boleat, 1985). Başarılı bir konut finansmanının uzun vadeli borçlanmayı olanaklı kılması ihtiyaç duyanlar açısından olmazsa olmazdır. Çünkü konut hane bütçelerini ciddi şekilde zorlayan pahalı bir maldır. Uzun vadeli borçlanma olanağı yokluğunda ortalama gelirli ailelerin kısa vadede konut edinimi çoğu zaman imkânsızdır. Ülkesel boyutta konutlanma ve konut finansmanı arasında çok net bir bağ vardır. Bir ülkedeki konut kullanım tiyolojileri ve kalitesi çoğu yerde konut finansmanının başarı veya başarısızlığının ürünüdür.

Konut sorunu, konut politikası ve konut finansmanına ilişkin Türkiye özelinde yapılan irdelemelerde bazı saptamalara ulaşılmaktadır. Bunlardan birincisi, konut sorunsalının dinamik bir yapıda olduğu ve dünyada olduğu gibi ülkemizde de demografik yapının değişmesi, stok yıpranması ve göç gibi sebeplerden dolayı dönemsel olarak değişkenlik arz edebileceği gerçeğidir. Tekeli (1996), konutun çok işlevli yapısının konut sorununda bir dönem için geçerli olan çözüm yöntemlerinin daha sonraki dönemler için problem olabileceğini belirtmektedir. İkincisi, küresel finansallaşmayla birlikte konutun ekonomik bir varlık olarak değerinin daha da arttığı ve bizim gibi küresel ekonomik entegrasyona geçiş sürecinde olan ülkelerde bu konunun daha da özenle ele alınmasının zorunlu olduğudur. Üçüncüsü de Türkiye'de hızlı nüfus artışının (göreceli bir yavaşlamayla da olsa) kentleşmeyle birlikte önümüzdeki 20 yıllık süreçte de devam edeceği, özellikle 1950-1960'lı yıllarda başlayan apartmanlaşmanın çoğunluğunu oluşturduğu stoktaki yaşlanma, yıpranmayla beraber yıkımların artacağı, hanehalkı büyüğündeki gerileme, yaş piramidinde evlenme çağında ciddi miktarda bir genç nüfusun bulunuyor olması, devletin gecekondu tipi köhne yaşam alanlarından kurtulma istekliliği ve alım-satım, kiralama işlemlerinde getirilen kolaylıkların konut pazarının ilerleyen yıllarda şüphe götürmez biçimde çok daha büyüyeceğine ve derinleşeceğine işaret etmesidir. Konut sorununa ilişkin yapılan bu saptamalardan devletin konut konusunda ilerleyen yıllarda daha fazla üretim, altyapı, destek ve teşvik sağlaması, daha fazla önlem alması ve düzenleme yapması, özetle; bu konuya daha fazla eğilmesi gerekeceği çıkarılabilir.

Konut politikasına ilişkin saptamalar yapılırken; DİE (bugünkü TÜİK) ve TOKİ'nin gözetiminde Dünya Bankası'ndan edinilen bir hibe programının ön koşulu olarak hazırlanan Türkiye Konut Araştırması 1999 isimli, o günün şartlarında hazırlanan çalışmada yer alan bulguların büyük ölçüde bugün de geçerliliğini koruduğu ve politika oluşturmada çözüm aranması gereken temel konuların halen bu bulgular olduğu fark edilmektedir.

Anılan araştırmanın sonuçlarına göre; Türkiye’de inşaat maliyetlerinin pek çok ülkeyle karşılaştırıldığında düşük olması nedeniyle inşaat sanayinin işleyişinde etkinliktен uzaklaşmadığı görülmektedir. Dağıtımda etkinlik açısından, düşük gelirli konut sunumunda sorunlar bulunmaktadır. Kentlerde nüfusun ciddi bir payının ruhsatlı stoktan konut edinmeye maddi gücü yetmemektedir. Konut piyasasının sonuçları bir bütün olarak ele alındığında üretim-dağıtım etkinliğinden söz edilmesi olanaklı değildir. Bugün dahi özellikle küçük kentlerde mevzuata aykırı olarak ruhsatsız konut inşası ülkede devam etmektedir. Ruhsatlı konut sunumu ile her tür konut ihtiyacını karşılayacak şekilde farklılaşan ürünler sunulmadığı anlaşılmaktadır.

Bu sonuçlar biraraya getirildiğinde Türkiye’de konut politikasının üzerine inşa edilmesi gereken sorun alanını Türel (2002) şu şekilde tanımlamaktadır:

“Türkiye’de konut sektörünün genel performansı, konutun ödenebilirliği sorununun varlığına rağmen gereksinime oranla üretilen konut sayısına göre değerlendirildiğinde iyi olmasına karşın ruhsatsız konutların toplam stok içindeki payı büyüktür.”

Konut sorununun herkes için farklı bir anlam ifade edebileceği daha önce belirtilmişti. Konut politikası ise konut sorunundan farklı olarak yalnız devletin kaygısıdır. Çünkü ülkesel kalkınma hedefleri ile toplumsal eşitliğin konut anlamında bireyler ve üreticiler tarafından etkin bir şekilde sahiplenilmesini beklemek çok da rasyonel değildir. Burada dikkat edilebilecek en önemli konu konut politikasının hiçbir zaman geçerli olduğu dönemin ekonomik, siyasal ve sosyal konjonktüründen bağımsız değerlendirilemeyeceği gerçeğidir. Örneğin; son kalkınma planlarının konutun finansmanı konusunda illa ki ulusal bir sistemin getirilmesini önermesi, en azından bu zamana kadar kamunun sırtına yüklenmiş olan finansman sorunsalına özel sektörün de mümkün olduğunca dâhil edilebileceği görüşü, son dönem politik arayışların itici gücü olmuştur denebilir.

Konut finansmanına ilişkin yapılan saptamalarla devam edilecek olursa; birinci saptama, konut finansman yapısının tamamen kamusal bir işlev olmaktan çıktığı ve piyasa düzenine terk edildiğidir. Bu durum kamunun daha önce yönetemeyip zamanla erittiği fonlarla beyhude bir çaba görüntüsüne giren konut finansmanından mali anlamda kendini kurtarması açısından olumlu olduğu halde, yalnız kar dürtüsüyle hareket eden piyasanın sosyal koşulları ve toplumsal düzenin sürdürülebilirliği konusunda kaygılanmayacak olması açısından olumsuzdur.

İkincisi, özellikle metropollerde can alıcı şekilde hissedilen konuta ekonomik erişemezlik sorununun rakamlara bakıldığında istenen düzeyde bir iyileşme olmadığı, aksine kentlerde kümelenen yoksul kesimin düzenli giderleri içinde konutun payının arttığı anlaşılmıştır. Bu durum, kamunun bir yandan muhtaçlar için yoğun biçimde konut üretmeye devam ettiği halde nicel olarak ulaşılan seviyenin gerçek gereksinimi karşılayamaz olduğu göz önünde bulundurulduğunda, konuta erişim ve kullanma bağlamında toplumsal sınıflar arasındaki makasın

açılmaya devam ediyor olduğunu göstermektedir.

Üçüncüsü, yeni konut finansman sisteminin muhtaç kesimlere erişemeyecek olsa da Türkiye’de büyümeye devam edeceği gerçeğidir. Bu büyüme ekonomik olarak birçok fayda sağlamakla birlikte içinde barındırdığı riskleri de kendisiyle beraber büyüteceği anlamını taşımaktadır. Her ne kadar sisteme ilk evinin sahibi olmak amacıyla dâhil olanlar kira yükünden kurtulmuş olsalar da ülkede en üst düzey gelirli kesimin dahi bütçesini ciddi ölçüde zorlayarak konut için ancak borçlanabildiği görülmektedir. Konut için borçlanan birey sayısının ilerleyen yıllarda daha da artacağı düşünülürse uzun süreli borçlu yaşamaya alışık olmayan Türk halkının konuta yaptığı ödemeler yüzünden kısmak zorunda olduğu diğer harcamalarının sebep olacağı yaşam standardındaki düşmeye nasıl adapte olacağı da sosyolojik açıdan incelemeye değer bir başka konu olacaktır.

Konut sahipliğini artırmaya yönelik mortgage ve benzeri politik seçimlerin yoğun olarak uygulandıkları dönemlerde, konut fiyatlarında genel olarak aşırı bir artış yaşandığı bu noktada söylenecek bir diğer önemli saptamadır. Bu durum üst gelir grupları dışında kalan toplum kesimlerinin sistemin hitap ettiği konutlar haricindeki konutlara da sahip olmasını güçleştirici bir etki yaratmaktadır. Bir başka ifadeyle, bu sistem mortgage piyasasına hizmet edecek konutların ve hatta konut bölgelerinin üretilmesini teşvik etmekle birlikte, bu üretimin toplumun alt ve orta gelir gruplarının ihtiyaç ve isteklerine cevap vermesinin imkânsız olduğu gibi bu kişilerin sistem varolmaksızın konuta erişebilirlik güçlerini de dolaylı olarak zayıflattığı söylenebilir.

Balaban’a (2007) göre düşük risk altında beklenen karlılığı sağlamak biçiminde işleyen bu sistemin bir sosyal politika biçiminde sonuçlar vereceğini beklemek doğru değildir. Sistemin aktörleri, uygulamanın konut sorununun toplumsal boyutuna çözüm olmasını değil, kendi ölçütlerine uyan kişileri ve konutları sisteme dâhil ederek piyasa içerisindeki pozisyonlarını korumayı ve geliştirmeyi hedeflemektedirler. Bu durumun bir diğer ifadesi de bu sisteminin uygulanmasında yönelimin konut gereksinmesine değil konut talebine olduğudur.

Esasında konut ve konuta dayalı sorunların en trajik şekilde alt ve orta gelirli haneler tarafından hissedildiği Türkiye’de yüksek gelirli konut erişimini kolaylaştırıcı ve hızlandırıcı bir politik yönelimin var olması oldukça çelişkilidir. Hâlbuki konut sorununun devlet açısından tüm toplum kesimlerinin hakçılıkla konuta erişebilmesinin sağlanması, konut politikasının da bu amaç doğrultusunda üretim-dağıtım etkinliğinin gerçekleşmesini sağlayacak yasal ve yönetsel tedbirlerin alınması meselesi olduğu hatırlanırsa, halen Türkiye’de istenilen düzeyde kapsamlı ve işlevsel bir konut politikası kurgusunun yürürlükte olmadığı sonucuna varılabilir. Bu noktada, konut finansmanı sistemi de tek başına konut sorununun çözümümü gibi görülmeğe devletın konut sorunuyla mücadelede kullanabileceği araçlardan yalnızca bir tanesi olarak algılanırsa popüler tartışmalar ve ticari beklentilerin ötesinde ancak bir anlam ifade edebilir.

2000'li yıllar öncesinde Keleş (2010) tarafından beş dönemde karakterize edilen (bkz. Tablo 1) ülke tarihi boyunca konut politikasının dönemselleştirilmesi, 2003 yılından itibaren ülkede meydana gelen birtakım gelişmelerle artık yeni bir dönem olan altıncı dönemin tanımlanabilmesine olanak vermektedir.

2001 yılında arsa ve konut politikalarının birlikte belirlenmesi ve uygulanması amacıyla bir çatı kurum niteliğinde kurulan Konut Müsteşarlığı'nın 2003 yılında kapatılarak tüm yetkilerinin TOKİ'ye devredilmesiyle başlayan bu altıncı dönemin belirtileri, TOKİ'nin alışlagelmiş finansman kurumu olma rolünü terk ederek, müteahhit kurum olma niteliğini benimsemesi ve buna bağlı olarak ülkedeki kooperatiflerin geri plana atılarak son derece güçsüzleşmesi ile devam etmiş, 2007 yılında 5582 sayılı kanunun yürürlüğe girmesiyle devletin konut finansmanı alanını tamamen özel sektöre bırakması neticesinde doruğa ulaşmıştır. Bu dönem, neo-liberal dönem veya özel finansman dönemi olarak ya da başka bir isimle anılabilir.

Bu dönemle birlikte politik olarak değişen ve topluma yansıyan durum; eskiden devletin kısıtlı imkânlarıyla desteklediği kooperatifler eliyle yürütülen konut sunum biçiminden baskın olarak üst orta, orta ve alt orta gelir gruplarının faydalanması, yani sübvansiyonların bu toplumsal kesimlere ağırlıklı olarak dağıtılması yerine, şimdi en üst gelirli olan özel finansman yoluyla, en alt gelirli olan TOKİ tarafından üstlenilen doğrudan sosyal konut üretimi yoluyla sübvansiyonlardan ağırlıklı olarak faydalandırılması yöntemine geçilmiş olmasıdır. Başka bir ifadeyle; konut anlamında ekonomik katmanların gövde kısmını sübvansiyon etmek yönteminden baş ve ayakları sübvansiyon etme anlayışına geçilmiştir.

Bu yeni dönem aynı zamanda iktidarın değişmesiyle başlayan ve o günden bugüne aynı siyasal erkin yürütme görevinde bulunmasına paralellik teşkil etmektedir. Bu süreçte uygulanan politikaların bu yeni dönemin oluşmasına imkân veren birçok düzenlemeyle sonuçlandığı ve bu düzenlemelerin dönemin karakterini yansıttığı bir gerçekse de meydana gelen yeni algı ve anlayışın yalnız siyasal iktidarın uygulamalarından kaynaklandığını iddia etmek doğru olmaz. Ülkemizde yaşanan ekonominin finansallaşması ve kamu politikalarının buna göre şekillenmesi durumunun küresel finansallaşmaya paralel bir eğilim olarak birçok dünya ülkesinde de benzer biçimde yaşandığını unutmamak gerekir. Dengesiz kalkınma olarak kuramlaştırılan ve ekonomik sektörler arasında kaynak dağıtımının adaletli olarak gerçekleştirilmesi yerine en atılımcı sektörler ile en çok risk barındıran kırılğan sektörleri öncelikli olarak destekleyen, diğerlerini ikinci plana atan yeni kalkınma anlayışının anlatılan konut politikalarındaki değişimin geri planında yatan felsefe olduğunu da söylemek gerekir.

Öte yandan, devletin tercihinin bu şekilde değişmiş olması eleştiriye son derece açıktır. Çünkü eski usul ile gelir grupları arasında dağıtılan sübvansiyonlar açıkça daha adildi. Bu adilane yaklaşım orta ve alt-orta grupların terk ettikleri kiralık veya mülk konutlara en alttaki kesimlerin süzülerek geçmesine olanak veriyor, piyasayı bir anlamda spekülasyon hareketlere daha

çok kapatıyor, fiyat istikrarının sağlanmasına daha çok katkı koyuyor, en üst gruptaki gelirli olan konut erişimine yönelik olanaklarının artmasını sağlamıyor ve dolayısıyla bu şekilde bir anlamda konut aracılığıyla toplumsal ayrıışmanın önüne geçebiliyordu. Yeni usul ile ise zaten konuta erişimde diğer kesimlere kıyasla daha fazla avantajı bulunan üst gelirli olan bu olayı daha hızlı ve kolay gerçekleştirebilmelerinin yolu açılmıştır. Dahası, sosyal konut üretimi düzeyi geçmişe nazaran yüksek olsa da, hedef aldığı toplum katmanındaki mutlak ihtiyaçla kıyaslandığında çok küçük kalıyor olması bir realitedir. Bu durum devlet eliyle alt gelirli olan kesimlerin arasında oluşturulduğu anlamına da gelmektedir. Burada şanslı kesim tabirinden kasıt; bir şekilde devletin sunduğu sosyal konuta erişen yoksul hanenin kendi evinde oturuyor olmasının, yanı başındaki mahallede görece geliri daha yüksek orta kesim memur ya da esnaf ailesinin kirada oturuyor olması ile ciddi bir tezat yaratması durumudur.

Bu yeni yaklaşımın sermaye şirketlerinin maddi gelişimine eskiye kıyasla daha çok olanak verdiği de göz ardı edilemez. Devlet eliyle her yıl yüzlerce konut üretim işi ihalesi yapılmakta, getirisi yüksek alanlardaki değerli arsalar yapsatçılara konut üretimi amacıyla devredilmektedir. Türk inşaat sektörünün imkânlar sağlandığında hızla, nitelikli konut üretebilme yeteneği gerçekten takdire şayandır. Ancak, özellikle son yıllarda sermaye şirketleri patronları tarafından yapılan demecelerde piyasada konut bolluğu olduğu, son zamanlarda fazla konut üretildiği belirtilmektedir. Bu doğru değildir. Bu durum yeni anlayış ile gelen uygulamaların bir sonucudur. Toplumda niteliksiz, sağlıksız ve kaçak konutlarda yaşayan milyonlarca insan vardır. Sermaye şirketleri tarafından dile getirilen bu yakınmanın doğrusu: "ürettiğimiz konutlara alıcı bulamıyoruz" şeklinde olmalıydı. Çünkü üretilen konutların fiyatları gerçek ihtiyaç kesimlerinin ödeme kabiliyetlerinin oldukça üzerindedir. Bu durum yalnız sermaye şirketlerinin ürettiği konutlarda değil kimi yerlerde bizzat TOKİ'nin ürettiği konutlar için de geçerlidir. Öyleyse, bu yeni politik anlayışın bir sunum-gereksinim uyumsuzluğu yarattığı iddia edilebilir. Bu uyumsuzluğun oluşmaması için yapılması gereken; etkin talep örgütlenmesinin sağlanarak, sunum biçimlerinin buna göre şekillenmesidir. Nitekim bu işlevi yerine getirebilen en iyi yapının da kooperatifler olduğu göz önünde bulundurulursa eski usulün terk edilmesinin bir dezavantajı daha karşımıza çıkmaktadır.

Yeni anlayış, idari açıdan bakıldığında da eleştiriye açıktır. Devlet içinde tek bir kurumun denetlenmeksizin kendi başına kamu arazilerini planlayabilmesi ve alıp satabilmesi yürütmenin her türlü işleminin sorgulanabilirliği ilkesiyle, piyasa yapıcı özelliğini kendi lehine istediği şekilde kullanabilmesi ise ticari adaletin sağlanması ilkesiyle bağdaşmıyor görünmektedir. Doğrudan bütçe gelirlerini azaltan veya bütçe harcamalarını artıran konut politikası önerileri ekonomik istikrarın sağlanması ve bütçedeki risklerin azaltılması bağlamında artık dünyada rağbet görmemektedir. Nitekim yeni dönemde TOKİ'nin gelir ve giderlerinin bütçe dışına çıkarılması da bu yüzden olmuştur. Ancak, mali yapısı özerk olan bir devlet kurumunun hiçbir denetime tabi olmaması da kabul edilebilir değildir. Ayrıca, son

TABLO 1.

Yıl	Adı	Dönemi Karakterize Eden Sosyo-ekonomik ve Siyasal Gelişmeler	Planlama ve Konut Sorununa Yaklaşım	Mevzuat
1. Dönem 1923 1945	İlk Dönem	Cumhuriyet'in ilanı Ankara'nın başkent olması	Memur konutları sorununun çözümü ve göçmenlerin yerleştirilmesi gündemi oluşturmuştur.	(1923) 583 sayılı yasa (1925) 586 sayılı yasa (1928) 1352 sayılı yasa (1929) 1452 sayılı yasa (1939) Millî Korunma Yasası (1944) 4626 sayılı yasa (1948) 5218 sayılı yasa (1948) 5228 sayılı yasa (1953) 6188 sayılı yasa (1951) 5656 sayılı yasa (1959) 7367 sayılı yasa
2. Dönem 1945 1960	İkinci Dönem	Çok partili siyasal yaşama geçiş ve sendikaların kurulması Türkiye Emlak ve Kredi Bankası'nın kurulması 1946 İmar ve İskan Bakanlığı'nın kurulması 1958	Konut sorunu kalkınma sorununun bir bileşeni olarak düşünülmemiştir Belediyelere konut yapma yetkisi verilmiştir.	Yeni Kentel Yerleşim Alanları Kararnamesi Memurları Konut Edindirme Yönetmeliği Bankalar Yasasında YHK ile değişiklik Bağkur Kredisi Yönetmeliği Millî Konut Politikası Kararnamesi
3. Dönem 1960 1980	Planlı Dönem	1961 Anayasası'nın yürürlüğe girmesi Arsa Ofisi Genel Müdürlüğü'nün kurulması 1969 775 sayılı Gecekondu Yasası'nın yürürlüğe girmesi	Gecekondu sorunuyla yasaklayıcılık yerine yasallaştırma yöntemiyle mücadele edilmiştir.	
4. Dönem 1980 1983	Ara Dönem	12 Eylül darbesi 2487 sayılı Toplu Konut Kanunu'nun yürürlüğe girmesi	Konut sorunuyla mücadele toplu konut yöntemine geçilmiştir.	(1984) T.K.K. Tüzüğü (1984-89) T.K.K. Uygulama Yönetmeliği (1984) 2982 ve 2983 sayılı yasalar 180 ve 209 nolu YHK'ler (1993) R.G 21467 no'da yayımlı yönetmelik (1995) T.K. Tasarruf Sistemi Yönetmeliği (2003) 4966 sayılı yasa
5. Dönem 1984...	Liberal Dönem	Ekonomide liberalleşme döneminin başlaması 2985 sayılı Toplu Konut Kanunu'nun yürürlüğe girmesi	Kamu eliyle bireysel ve kurumsal kredilendirme faaliyetlerine yönelik fon oluşturulmuştur.	(2004) 5273 sayılı yasa (2007) 5582 sayılı yasa (2007) 2499, 3226, 2985, 193, 6802, 492, 488, 3065 sayılı kanunlarda konut finansman sisteme uyum kapsamında yapılan değişiklikler
6. Dönem 2003...	Özel Finansman Dönemi (Neo-liberal Dönem)	Konut Müsteşarlığı'nın kapatılması (2003) TOKİ'nin çeşitli yetkilerle donatılarak yeniden yapılandırılması Konut Finansmanı Sistemi'nin oluşturulması	Kredilendirme faaliyetleri tamamen bankacılık sektörüne devredilmiştir.	

kalkınma planında konut kesimine yer verilmemesiyle bu alanın tamamen tek bir kurumun sorumluluğuna bırakıldığı gerçeği de tescillenmiştir. Bu gelişme yukarıda bahsedilen yeni anlayışın hissettirdiği politik serbestliğin de bir imgesi sayılabilir.

Özel sektörün konutun finanse edilmesine aracılık etmesi reformu, mali anlamda faydalarının yanında konut üretimine etkisi, inşaat sanayini hareketlendirmesi, yeni firmaların kurulması ve istihdamın artması gibi dolaylı faydalara sahiptir. Yatırımcıların, tüketicilerin, sanayicilerin, sigortacılık gibi hizmet alanlarının bu fırsatlardan azami ölçüde yararlanmaları, devletin de bu faaliyetlerden alacağı vergilerle güçlenmesi beklenmektedir. Ancak, bu reformun gerçek ihtiyaç kesimlerinin konutu edebilirlik sorununa yönelik hiçbir katkısı olmadığı, dolayısıyla bir sosyal politika gibi sonuç vermeyeceği anlaşılmıştır. Toplumdaki yoksul kesimi dışlayan, bir toplumsal fayda potansiyeli barındırmasına rağmen sistemin şu haliyle yeni bir finansal araç olmak ve başka yeni finansal araçların üretilmesini sağlamak dışında işlevi bulunmayan bir yenilik olarak kaldığı ortadadır.

Tüm bunlara rağmen, bu dönemde de konut politikasının belirlenmesi ve icrası ile ilgili sorgulamalar otoritelerce yapılmıyor değildir. Kimilerine göre devlet konut üretimini tamamiyle bırakmalı, yalnız eski usul finanse edici rolünü üstlenmelidir. Kimilerine göre TOKİ bir finansman kurumu olmalı ancak, bilinenin aksine fon yaratan, kredi kullandıran değil özel piyasada kullanılan fonları alıp satan, hatta menkul kıymet ihraçlarını garantileyen bir kurum olmalıdır. Kimilerine göre de mevcut faaliyetini artırarak devam etmelidir.

Yeni dönemdeki özel finansman uygulamasının ne arz edenin ne de talep edenin yeteri kadar desteklenmesi işine yaramadığını, bunların yanında aracılık edenin ise daha çok kazanmasına olanak verdiği görülmektedir. Asıl mesele yapılan tüm eleştirilere rağmen bu yeni olanağın sosyal yönlü hedeflere erişmede ne şekilde katkı koyabileceğini sorgulamak olmalıdır. Bu konu, devletin kurumsal rolünün ne olacağı sorusu ile birlikte değerlendirildiğinde anlam kazanacaktır. Bu noktada, 'Madem ki yeni konut finansmanı gerçek ihtiyaç kesimlerine erişemiyor, madem ki devlet de tek başına sosyal konut üretimiyle mutlak ihtiyacı karşılayamıyor öyleyse yapılması gereken nedir?' sorusu gündeme gelmektedir.

Yaşanan deneyimler, ne sadece üst ve alt gelirli bir şekilde sunulan sübvansiyonlardan ağırlıklı olarak faydalandırılarak ne de orta küme gelirli ağırlıklı desteklenerek diğerlerinin kendi haline bırakılmasının tam anlamıyla etkin bir konut politikası uygulaması olmayacağını göstermektedir. Her iki türlü de desteklenenler-desteklenmeyenler şeklinde oluşan ikili yapıdan kurtulmak gerekmektedir. Bu yüzden her farklı kesimin önceliğini ayrı ayrı belirleyerek, haneleri adaletsiz gelir dağılımının konuta erişmelerini zorlaştırdığı oranda mümkün olduğunca desteklemek en etkin politik kurgu olacaktır.

Bahsedilen etkin politik kurgunun oluşması ve uygulanması için ise konut politikalarının yerleşmesi şarttır ve ilk adım olmalıdır. Belediyelerin öncelikle dar gelirli için uygulayabi-

lecekleri konut edindirme programlarının hayata geçmesi için yasal ve yönetsel düzenlemeler yapılmalı, özellikle hanelerin kendi konutlarını üretebilmeleri için ucuz arsa sunumu programları ile proje ve ruhsat destek programları uygulanmalıdır. Bu programlar, eskiden 'Gecekondu Önleme Bölgeleri'nin ilan edilmesi gibi Valilikler tarafından hazine arazilerinin 'Ucuz/ Sosyal Konut Alanı' olarak ilan edilmesi, belediyenin altyapı ve planlarını hazırlayarak oluşturduğu küçük parselleri kendi kullanımı için konut üretmek isteyenlere ucuza satması yoluyla işleyebilir. Hatta belediyelerin tip mimari ve mühendislik projelerini bu hanelere ücretsiz temin etmesi, iskân ve inşaat ruhsatlarını düşük harçlar karşılığında vermesi gibi çeşitli yerel sübvansiyonların sağlanması başarılabılır.

Yerleşme dışında başarılması gereken ikinci önemli konu konut kooperatifliğinin yeniden güçlü bir politik araç olarak kazanılmasıdır. Bu kazanım olmadığı müddetçe orta gelir kümesindeki hanelere sübvansiyonların dağıtılması çok zor olacaktır. Kooperatifliğin ülkede yeniden yükselişe geçmesi ise öncelikle kooperatiflerin güvenilirliğini ve etkinliğini arttırmaktan geçmektedir. Bunun için de kooperatiflerin yapsat tarzı sunum biçiminden kurtularak gerçek amacına yönelik şekilde reforme edilmesi gerekmektedir. Bu reformun temel ilkesi kooperatiflerin mali, hukuki ve teknik olarak sıkı şekilde denetlenmesi olmalıdır. Bunun başarılması için modeller geliştirilebilir. Bunun yanında kooperatiflerde üye sayısının aşırı kalabalıklaşmaması için üst üyelik sınırı konması, kooperatif yönetiminin üyeler dışında kimselerden oluşmaması, kooperatiflerin ancak kendi mülkiyetlerindeki arsalar üzerinde inşaat yapabilmeleri, kooperatif merkez birliklerinin üye kooperatifler üzerindeki etkinliğinin artırılması ve kamu destekli kooperatif girişimlerinin devlet ihale kanunu kapsamında işlerini yaptırılmalarının zorunlu hale gelmesi gibi önlemler bu kuruluşların yeniden gerçek amaçlarına yönelmelerine ve devlet tarafından ciddi şekilde desteklenmelerinin anlamlı hale gelmesine olanak tanyacaktır. Eğer bu reform başarılırsa kooperatiflerin ve üyelerinin de yeni konut finansmanı kapsamındaki kredilerden avantajlı biçimde faydalanabilmesinin önü açılabilir.

Üçüncü bir çeşitlilik, ucuz kiralık konut arzının artırılması üzerine olmalıdır. Şimdiye kadar ülkede ne devletin ne özel kesimin ne de kooperatiflerin üzerinde hiç durmadığı bu konu, ev sahipliğine geçiş öncesi nitelikli konuta erişme sıkıntısı çekenler için ciddi bir imkân tanyacaktır. Tasarrufları henüz ihtiyaçları çerçevesinde bir konuta sahip olmaya yetmeyen yeni evli çiftler, öğrenciler, göç edenler ya da geçici ikamet edenler gibi gruplar için geliştirilebilecek bu sunum türü toplumun barınma koşullarının iyileşmesi noktasında ciddi bir rahatlama sağlayacaktır. Sermaye şirketleri büyük kar dürtüsüyle hareket ettiklerinden sürekli yüksek nitelikli konut üretimine yönelmektedir. Oysaki özellikle bilançosunda bulunan gayrimenkulleri kiralayarak sermaye iradı elde eden ve birçok vergi avantajı yaşayan gayrimenkul yatırım ortaklıklarının muhtaçlar için konut üretilip bunları kiralamalarında hiçbir kısıt yoktur. Bu şirketler aracılığıyla belli bir kira sınırının altında temel yaşam standardını karşılayan konutların üretilmesi teşvik edilebilir. Aynı durum belediyeler ve kooperatifler için de geçerlidir.

Üretim ve tüketim sürecinde farklı aktörlerin rol almasına ihtiyaç duyulan konut olgusu ciddi bir ortaklaşma prensibiyle yürütülürse süreçler çok daha etkin işletilebilir. Bunun için ortaklık modelleri tasarlanabilir. Belediyelerin kooperatiflerin ana ortaklarından olduğu, TOKİ'nin altyapı ve teknik donanımı sağlayarak bu yapıyı organize ettiği, özel finans kuruluşlarının finansör olarak bu yapıya ortak olduğu, hâsılâtın birlikte paylaştığı ve getirinin yerel yönetimler eliyle kamuya döndüğü etkin şekilde işleyen bir konut üretim modeli tasarlanabilir ve yasalaşıp uygulanabilir.

Bu şekilde çok aktörlü, genel ortaklık yapısına dayalı yürütülen bir anlayış; finansman kuruluşlarının yeni konut finansmanı üzerinden toplumda daha çok kesime erişmesine, talebin denetim altında örgütlenmesine, sübvansiyonların hakçalıkla dağıtılmasına, yerel demokrasi ve ekonominin daha özgün olarak gelişebilmesine, tamamıyla merkezi yönetimin elinde bulunan konut üretim sorumluluğunun siyasal istismlara maruz kalmamasına imkân taniyacaktır.

Çeşitlenme ve ortaklaşma ilkesine dayanan bu yeni konut politikası yaklaşımı ile bir yandan kooperatiflerin etkinliğinin yeniden artması, bir yandan da piyasanın aşırı spekülasyona kapatılarak özel sektörün makul kar seviyesinde sosyal amaçlara kanalize olması sağlanabilecektir. Hali hazırda örgütlü halde bu-

lunan kooperatif ortaklıklar, finansör ortaklarından yalnız yapım amaçlı kredilendirme değil ileride bakım, onarım, yenileme amaçlı kredilendirme faaliyetleri noktasında da istifade edebileceklerdir. Finansörler ise bu tür kredileri de konut finansmanı kapsamında değerlendirerek menkulleştirebileceklerdir.

KAYNAKLAR

1. Anonim. (1999). Türkiye konut araştırması 1999. TÜİK yayını No: 2886, s. 167, Ankara.
2. Balaban, O. (2007). Bir konut finansman aracı olarak mortgage sisteminin Türkiye'de olası etkileri üzerine, Kent ve Planlama'nın içinde. Mengi, A. (der), İmge Kitabevi, s. 237-59, Ankara.
3. Boleat, M. (1985). National housing finance systems. Croom Helm, p. 489, London.
4. Karayalçın, M. (2010). Konut bunalımı kent rantları ve proje muhafızları. Mediform Yayıncılık, 2. Baskı, İmge Kitabevi, s. 165, Ankara.
5. Keleş, R. (2010). Kentleşme politikası. 11. Baskı, İmge Kitabevi, s. 699, Ankara.
6. Tekeli, İ. (1996). Türkiye'de yaşamda ve yazında konut sorunununun gelişimi. TOKİ yayını, Konut Araştırmaları Dizisi 2, s. 165, Ankara.
7. Türel, A. (2002). Konut politikası geliştirme çalışması: konut politikaları, bulgular, öneriler. Konut Kurultayı, s. 1-23, İstanbul.

Anahtar sözcükler: Konut finansmanı; konut politikası; sosyal fayda.

Key words: Housing finance; housing policy; social benefits.

DERLEME / REVIEW

Sürdürülebilir Kalkınma için Yenilenebilir Enerji

Renewable Energy for Sustainable Development

Hatice Selcen Seydioğulları

Şehir ve Bölge Plancısı, Süleyman Demirel Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi, Şehir ve Bölge Planlama Bölümü, Isparta

ÖZET

Bu çalışmanın amacı, ekonomik büyüme ve nüfus artışı ile giderek artan yenilenebilir enerji gereksinimini sürdürülebilir kalkınma perspektifinden ele alarak değerlendirmektedir. Bu amaçla çalışmada öncelikle sürdürülebilirliğin çok kısa olarak ne olduğu, bunun paralelinde sürdürülebilir kalkınmanın ne olduğu üzerinde durulmaktadır. Ayrıca devamında yenilenebilir enerji kaynaklarına değinilmekte; ikinci olarak sürdürülebilir kalkınma ve yenilenebilir enerji arasındaki ilişkiden bahsedilmektedir. Sonuç olarak buki boyutun birbirini tamamlayıcı, etkileyici ve tetikleyici yönü ele alınmaktadır.

GİRİŞ

“Sürdürülebilir” kavramı, 1980’li yıllarda ilk olarak Bruntland Raporunda¹ kullanılmıştır ve “var olan kaynaklarımızı gelecek nesillere yetecek biçimde kullanımı” ifade etmektedir. “Sürdürülebilir” veya “sürdürülebilirlik” dünyada yaşanan küresel ısınmanın sonuçlarında var olan kaynakların değişmesi ve tükenmesini baz almıştır. Sürdürülebilirlik, “üretebilme yeteneğinin yakın gelecekte korunması” olarak tanımlanmaktadır.

“Sürdürülebilir kalkınma”, Kentbilim Terimleri Sözlüğü’nde “çevre değerlerinin ve doğal kaynakların savurganlığa yol açmayacak biçimde akılcı yöntemlerle, bugünkü ve gelecek

¹ 1987 yılında Birleşmiş Milletler Dünya Çevre ve Kalkınma Komisyonu’nca hazırlanan ve yoksulluğun kaldırılması, doğal kaynaklardan elde edilen yararın eşit dağılımı, nüfus kontrolü ve çevre dostu teknolojilerin geliştirilmesi gibi sürdürülebilir kalkınma hedefleri doğrultusunda çözüm arayan rapor.

ABSTRACT

The aim of this study is to evaluate economic growth and population growth, increasing renewable energy requirement based on the sustainable development aspect. Due to this purpose; firstly, what sustainability is and what sustainable development is means are dwelled on briefly. In addition to more renewable energy sources are mentioned; secondly, the relationship between sustainable development and renewable energy is mentioned. Finally, these two topics are complementary, impressive and trigger addressed.

kuşakların hak ve yararları da göz önünde bulundurularak kullanılması ilkesinden özveride bulunmaksızın, ekonomik gelişmenin sağlanmasını amaçlayan çevreci dünya görüşü” (Keleş, 1998: 112) olarak tanımlanmaktadır.

Sürdürülebilir kalkınma, ekonomik, çevresel ve sosyal olmak üzere üç boyutta sürdürülebilirliği kapsamakta olup, birbirini tamamlayan farklı boyutlar arasındaki ilişkiyi ve bunlar arasında denge kurmak zorunluluğunu ifade etmektedir. Sürdürülebilir kalkınmanın sağlanmasında en önemli argümanlardan biri sorunlara; ekonomik, sosyal ve çevresel boyutları ile bütünsel bir yaklaşımın gerekliliğidir. Sürdürülebilir kalkınma sağlanması; yaşam standartlarının iyileştirilmesi ve ekonomik ya da üretime yönelik etkinliklerin gerçekleştirilebilmesi için, nüfus artışı ve ekonomik büyüme nedeniyle giderek artan enerji gereksiniminin karşılanmasını zorunlu kılmıştır ve kalkınmanın temel girdisi olarak kabul edilmektedir.

Türkiye ve Dünya ülkelerinde sosyal ve ekonomik kalkınmanın temel girdisi olan enerjiye gün geçtikçe daha çok gereksinim duyulması, dünyanın enerji kaynaklarının sınırlı olması ve sürekli azalan yönde artış göstermesi gerçeğinin daha geniş kesimlerce anlaşılması ülkeleri, enerji politikalarını yeniden gözden geçirmeye ve enerjiyi etkin kullanmaya yöneltmiştir.

Fosil kökenli yakıtlar son iki yüzyıl içerisinde, üretim teknolojilerinin oldukça gelişmiş ve ucuz olması nedeniyle yaygın olarak kullanılmış ancak 1973 Petrol Krizi enerji kaynakları konusunda ilk kez bir güvensizlik ortamı yaratmıştır. Bu güvensizlik ortamı, bütün dünyada yenilenebilir kaynaklara karşı yoğun bir ilgiye yol açmış, 80'li yılların ortalarında petrol fiyatları düşmesine rağmen petrole dayalı enerjisi kullanımı riskli olarak kabul edilmiştir. Yine günümüzde artan petrol ve doğal gaz fiyatları ve "enerji güvenliğinin sağlanması gerekliliği" nedenleriyle "enerjinin çeşitlendirilmesi" enerji politikalarının vazgeçilmez unsurlarından biri haline gelmiştir. Bu nedenler yenilenebilir enerji kaynaklarının da enerji yelpazesinde yer almasına yol açmıştır (Çağlar, 2010:1).

Yenilenebilir enerji kaynaklarının gelişimini destekleyen bir başka gelişme de 90'lı yıllarda çevre bilincinin ortaya çıkmasıdır. Bu bilinç, geleneksel enerji üretim ve tüketiminin çevre ve doğal kaynaklar üzerinde yerel, bölgesel ve küresel seviyede doğrudan olumsuz etkilere neden olduğunun anlaşılmasına ve atmosfere kirlilik yaratıcı emisyon vermeyen yenilenebilir enerji kaynaklarının "temiz enerjiler" olarak destek görmesine yol açmıştır (Çağlar, 2010:1).

Konunun bu kadar önemli olmasının nedeni, basta ekonomik nedenler olmak üzere dünyanın karşı karşıya kaldığı iki büyük sorundur. Bunlardan birisi sosyo-ekonomik bir problem olan "sürdürülebilir kalkınma" sorunu, diğeri de "küresel ısınma ve iklim değişikliği" sorunudur. Gelişmiş ve sağlam bir ekonomik yapıya sahip olan ülkeler bir yandan ekonomilerinde gerekli yapısal değişiklikler yaparak ve öte yandan uluslar arası teşkilatlar kurarak enerji sorununu elbirliği ile çözüm aramaya başlamışlar ve bazı planlar yaparak önlemlerini almışlardır.

Sürdürülebilirlik

"Sürdürülebilirlik" tanımı, birçok alanda kullanılmaktadır. Anlamı, bugünü, yarını engellemeden yaşamak olan "sürdürülebilirlik"; enerji üretim teknolojilerindeki gelişmeler sonucunda, enerji kaynağının yenilenebilirliği ile birlikte sorgulanmaya başlanmıştır.

Sürdürülebilirlik kavramı; toplumun sosyal, kültürel, bilimsel, doğal ve insan kaynaklarının tümünün ihtiyatlı kullanılmasını sağlayan ve buna saygı duyma temelinde sosyal bir bakış oluşturan katılımcı bir süreç olarak tanımlanmaktadır (Tıraş, 2011: 59).

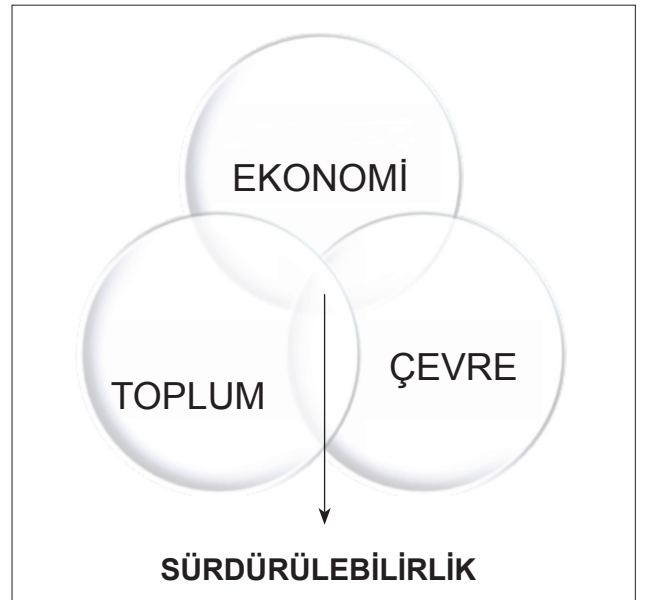
Sürdürülebilirlik, çevre, insan ve şimdiki kuşakların gelecek kuşaklar için sorumlulukları arasındaki ilişkiyi tanımlamak için yeniden adlandırılmış bir anlatımdır.

Sürdürülebilirliğin 19. Yüzyıl başlarında literatürde somut olarak kendini göstermeye başladığı ve belirli bir nosyon olarak tarım, ormanlar ve balıkçılık gibi yenilenebilir kaynaklar konusunda ortaya çıktığı söylenebilir. Farklı alanlarda kullanılan kavramın temel özelliği, insan geleceğini konu alması ve kullanıldığı alanın kaynaklarının korunmasını içermesidir. Kavrama bu açıdan bakıldığında; iktisat, sosyal adalet, çevre bilimi ve yönetimi, işletme yönetimi, politika ve hukuku birleştiren bir kavram olarak görülmektedir. Aynı zamanda hak, demokrasi, dürüstlük ve diğer önemli kavramları içinde barındıran diyalektik bir kavram olarak ta tanımlanmaktadır. Kavrama ekonomik açıdan bakıldığında ise özellikle Neo-Klasik ekonomi teorisinde sürdürülebilirlik, refah maksimizasyonu olarak tanımlanmaktadır (Tıraş, 2011: 59).

Ruckelshaus'a (1989) göre, sürdürülebilirlik, "ekolojinin en geniş sınırları içinde ekonomik büyümenin ve kalkınmanın karşılıklı etkileşim ile sağlanacağı ve zaman içinde korunacağı doktrindir". Gilman'a (1992) göre ise, sürdürülebilirlik, toplumun, ekosistemin ya da devam eden herhangi bir sistemin ana kaynakları tüketmeden belirsiz bir geleceğe dek işlevini sürdürmesidir (Özmehmet, 2010: 3).

Sürdürülebilirlik, yaşam kalitesini düşürmeden, düşünce tarzında değişiklik gerektiren bir kavram ortaya koymaktadır. Bu değişikliğin özü, tüketim toplumu olmaktan sıyrılıp, evrensel açıdan dayanışma içinde olan, çevresel yönetim, toplumsal sorumluluklar ve ekonomik çözümleri hedeflemektir. Bu açıklamalarla birlikte sürdürülebilirliğin 3 temel birleşeni olan ekonomi, toplum ve çevre ortaya çıkmaktadır (Şekil 1).

Sürdürülebilirlik kavramı, Hart (1999) tarafından farklı bir gösterim ile tanımlanmıştır (Özmehmet, 2010: 4). Hart'a göre ekonomi toplumun içinde yer almaktadır. Toplum ise ekonomi ile birlikte çevrenin içinde var olmaktadır (Şekil 2). Sonuçta, bütün tanımlardaki ortak nokta sürdürülebilirliğe ulaşmanın

Şekil 1. Toplulukları oluşturan ekonomi, toplum ve çevre bileşenleri.

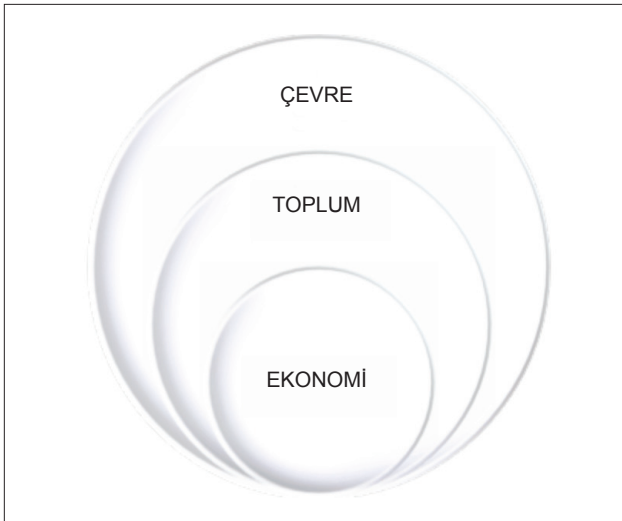
yolu, çevre, toplum ve ekonominin bir bütün olarak ele alındığı çözümlerle mümkün olmaktadır.

Sürdürülebilir Kalkınma

1960'ların ortalarından itibaren verimlilikle birlikte karların artış hızındaki düşme netleşmeye başlamıştır. Sermaye birikiminin daralması anlamına gelen bu gelişmeyle birlikte kapitalist sistem yüzyılın en uzun süreli kriz dalgasına girmiştir. Krizin çekirdeğinde sermaye birikimi yetersizliği yattığından, krizin aşılması sermayenin özgürleşmesini; yani en çabuk ve en kolay nemalanacağı alana girip çıkabilme olanaklarının yaratılmasını; yani küreselleşmesini gündeme getirmiştir. Böylelikle sermaye, ulus ötesi nitelik kazanmıştır. Gelecek kuşakların geleceğinin sermayenin bugünkü krizini aşmak için kullanılması anlamına gelen bu gelişme "sürdürülebilir kalkınma" tartışmasını gündeme getirmiştir (Şekil 3).

Kavram bazı yazarlara göre; insan sağlığını ve doğal dengeyi koruyarak sürekli bir ekonomik kalkınmaya imkan verecek şekilde doğal kaynakların akılcı bir şekilde yönetimini sağlamak ve gelecek nesillere yakışır bir doğal, fiziki ve sosyal çevre bırakmak yaklaşımıdır. Fremann ve Soete ise sürdürülebilir kalkınmayı; şimdiki kuşakların ihtiyaçlarını, doğal kaynakları yenilenemeyecek hale getirmeden ve çevreyi geriye dönüşü olmayacak şekilde tahrip etmeden gelecek kuşaklara nakleden bir iktisadi sistem olarak tanımlamaktadır. Bu tanım, iktisadi sistemin uzun dönemde insan ihtiyaçlarını karşılamada ekolojik sistemin canlılığına dayanma yeteneğini kabul etmektedir (Tıraş, 2011: 60).

Sürdürülebilir kalkınma anlamında ilk adım, 1962 yılında Rachel Carson tarafından atılmıştır. Carson, zehir bilim, çevre bilim ve yaygın hastalıklar üzerine yaptığı 'Silent Spring- Sessiz Geliş' başlıklı araştırmasında, tarımsal böcek ilaçlarının tahrip edici yönlerine dikkat çekmiştir. Konu bazlı çalışmalar 70'li yıllar boyunca devam ettiyse de, 1972 yılında, Roma Kulübü tarafından çıkarılan 'Limits to Growth-Büyümenin Sınırları' başlıklı yayının ekonomi, toplum ve çevre arasında kurulmak istenen

Şekil 2. Hart'a göre sürdürülebilirliğin tanımı.

Şekil 3. Sürdürülebilir kalkınma için uluslararası platformlarda atılan adımlar.

dengeyi oluşturulması için yapılan çalışmalara farklı bir boyut kattığı söylenebilir. Sürdürülebilir Kalkınma; terimsel anlamda ilk kez, Uluslararası Doğa ve Doğal Kaynakları Koruma Birliği (IUNC) tarafından hazırlanan 'Dünya Koruma Stratejisi' adlı yazanakta kullanılmıştır. 1983 yılında kurulan Dünya Çevre ve Kalkınma Komisyonu (World Commission for Environment And Development), Başkanı Bayan Brundlant'ın deyişiyle: 'Geleceğe yönelmek ve gelecekteki kuşakların çıkarlarını güveneye almak' görevini üstlenmiştir. Brundlant'a göre: 'Kalkınma olgusunu, yoksul ülkelerin var olmak amacıyla gerçekleştirdiği ekonomik faaliyetler olarak sınırlamak yanlıştır. Çevre dediğimiz yer, hepimizin içinde yaşadığı yerdir, kalkınma da o yerde durumumuzu iyileştirmek için yaptığımız faaliyetlerin tümü sonucu gerçekleşir'. Kavramın tüm dünyada yaygın olarak kullanılmaya başlaması, 1987 yılında Dünya Çevre ve Kalkınma Komisyonu tarafından hazırlanan 'Ortak Geleceğimiz' adlı yazanakta gerçekleşmiştir. Brundtland Raporu olarak da bilinen 'Ortak Geleceğimiz' adlı yazanakta, Sürdürülebilir Kalkınma şu şekilde tanımlanmaktadır (Özyol, 2009:1):

"Sürdürülebilir Kalkınma, gelecek nesillerin, ihtiyaçlarını karşılamaya yönelik yetenek ve olanaklarını kısıtlamaksızın, bugünkü ihtiyaçların karşılanmasıdır".

² Rio Konferansı'nda Birleşmiş Milletler, hükümetlerin kalkınma üzerinde tekrar düşünmesini ve doğal kaynakların tüketimi ile kirliliğin önlenmesi için çözümler üretmesini amaçlamıştır. Konferansın "gerekli değişikliklerin ancak alışkanlık ve davranışlarımızın değişmesiyle gerçekleştirilebileceği" mesajı, dünyanın karşı karşıya bulunduğu sorunun ciddiyetini yansıtmakta, yoksulluğun yanında gelişmiş ülkelerdeki aşırı tüketimin çevre üzerine olumsuz etkileri olduğu vurgulamaktadır.

Rio Konferansı,² 1972'de kabul edilmiş olan BM Stockholm Çevre Konferansı Deklarasyonu'nu yaşama geçirmeyi amaçlayarak; yeni ve küresel bir ortaklığın kurulabilmesi için devletlerin, yönetimlerin, sektörlerin ve sivil toplum örgütlerinin işbirliği ile küresel çevre ve kalkınma sistemini koruma hedefi ile düzenlenmiştir. Bu konferansta, dünyadaki kaynakların tasarruflu kullanımı için uluslararası ortak çalışmaların önemi vurgulanmıştır (Özmehmet, 2010: 7).

Konferans sonucu, Türkiye'nin de içinde bulunduğu birçok ülkenin devlet ve hükümet başkanlarıca onaylanan deklarasyonda, sürekli ve dengeli kalkınmayı sağlamak ve insanlar için kaliteli yaşam çevreleri oluşturmak için, devletlerin sürdürülebilir olmayan üretim ve tüketim kalıplarını azaltması, ortadan kaldırması gerektiğinin altı çizilmiştir (Özmehmet, 2010: 8).

Rio Konferansı'nın önemli sonuçlarından biri de, çevre, ekonomi ve toplumsal alanlarda hükümetlerin ve ilgili kuruluşların gerçekleştirmeleri gereken etkinliklere yön veren ve 21. yüzyıla yönelik "Gündem 21"³ adı verilen bir eylem planı kabul edilmiş olmasıdır. Gündem 21 Eylem Planı, sürdürülebilir kalkınma sorunlarının çözümüne yönelik uzun vadeli, stratejik bir planın hazırlanması ve uygulanması yoluyla yerel düzeyde katılımcı ve çok-sektörlü bir süreçtir.

1976 yılında Vancouver'da yapılan ve kısa adı Habitat olan ilk BM İnsan Yerleşimleri Konferansı'nı takiben, Habitat II Zirvesi 3-14 Haziran 1996 tarihleri arasında İstanbul'da gerçekleştirilmiştir.

Bu toplantıda, BM Sözleşmesi'nden esinlenilerek, herkes için yeterli konut ve kentleşmenin yaşandığı bir dünyada sürdürülebilir insan yerleşmelerinin gelişmesi konuları üzerinde müzakerelerde bulunulmuştur.

Rio +5 Zirvesi, 1992 Rio Konferansı'nda alınan tarihi kararların, geçen beş yıllık süreç içinde nasıl ele alındığını ve bu kararların gerçekçiliğini ve uygulanabilirliğini değerlendirmek üzere, 1997 yılında New York'ta gerçekleştirilmiştir. BM Özel Oturumu olarak düzenlenen bu zirve sonucunda, Rio Konferansı'nın bekleneni ve olması gerekeni verememiş olduğu, bu nedenle daha somut girişimlerde bulunulmasının gerekliliği vurgulanmıştır.

26 Ağustos-4 Eylül 2002 tarihleri arasında Johannesburg'da BM tarafından sürdürülebilir kalkınma zirvesi düzenlenmiştir. Bu zirveye ülkemiz de katılmıştır. Zirve, yoksullukla savaş ve çevreyi korumakla ilgili ayrıntılı eylem planları vermeyi amaçlamıştır. Ayrıca, zirvede hükümetler seçilen beş öncelikli alanda taahhütte bulunmuşlardır (Şekil 4).

Şekil 4. Johannesburg'da Sürdürülebilir Kalkınma Zirvesi.

Bu zirvede enerji konusunda ülkeler, modern enerji imkânlarına ulaşamayan 2 milyar kişiye enerji olanaklarının yaygınlaştırılmasını taahhüt etmişlerdir. Yenilenebilir enerjiye geçiş hedefi konusunda ülkeler arasında bir anlaşmaya varılmamıştır. Ancak, ülkeler yeşil enerjiyi benimseme konusunda ve sürdürülebilir kalkınma ile tutarlı olmayan enerji türlerinin desteklenmemesi konusunda taahhütte bulunmuşlardır. Bu amaçla, AB, 2003 yılında 700 milyon dolarlık ortaklık girişiminde bulunabileceğini, ABD de enerji sektöründe 43 milyon dolarlık yatırımda bulunabileceğini açıklamıştır.

Yenilenebilir enerji, "doğanın kendi evrimi içinde, bir sonraki gün aynen mevcut olabilen enerji kaynağını" ifade etmektedir (Yılmaz ve Kösem, 2011: 15). Ayrıca, yeryüzünde ve doğada çoğunlukla herhangi bir üretim prosesine⁴ ihtiyaç duymadan temin edebilen, fosil kaynaklı (kömür, petrol ve karbon türevi) olmayan, elektrik enerjisi üretilirken karbondioksit emisyonu az bir seviyede gerçekleşen, çevreye zararı ve etkisi konvansiyonel enerji kaynaklarına göre çok daha düşük olan, sürekli bir devinimle yenilenen ve kullanılmaya hazır olarak doğada var olan hidrolik, rüzgâr, güneş, jeotermal, biokütle, biyogaz, dalga, akıntı enerjisi ve gel-git, hidrojen gibi enerji kaynaklarını ifade eder (İrkiçatal, 2011: 3).

Yenilenebilir enerji kaynakları (hidrolik, jeotermal, güneş, rüzgâr, biokütle, dalga vb.), ülkelerin enerji politikaları içinde yerli kaynak olmaları, enerji arz güvenliğine katkı yapmaları, temiz olmaları, çevresel kaygıların giderilmesinde katkı

³ Gündem 21: Rio sonuç belgelerinin en kapsamlısı olan Gündem 21, 1992 yılının sorunlarını değerlendirerek dünyayı 21. yüzyıla hazırlamayı amaçlamaktadır. Bu amaçla sosyal ve ekonomik alandaki yoksullukla mücadele ve tüketim biçimlerinin değiştirilmesi gibi eylemlerin yanı sıra doğal kaynakların korunup işletilmesi konusunda detaylı öneriler sunmaktadır. Bugüne kadar hazırlanmış en kapsamlı, uygulanabilirdiği takdirde de en etkili eylem programı olarak görülen Gündem 21 halen sürdürülebilir kalkınmanın anahtarı olarak görülmektedir.

⁴ Girdileri alıp kaynak kullanarak bir çıktıya dönüştüren her bir aktivite, faaliyet veya operasyon proses (süreç) olarak tanımlanabilir.

⁵ Kyoto Protokolü, sera etkisi yaratan gazların salımlarını (emisyon) kısmak üzere sanayileşmiş ülkelere çeşitli hedefler belirleyen uluslararası bir

anlaşmadır. Sera etkisi yaratan gazlar, kısmi de olsa, küresel ısınmanın, yani küresel ısının yeryüzündeki hayatı tehdit edecek derecede artmasının nedenleri arasında gösteriliyor. 1997 yılında oluşturulan protokol, 1992'de imzalanan bir çerçeve anlaşmada belirlenen ilkelere dayanıyor.

sağlamaları ve Kyoto Protokolü⁵ mekanizmaları kapsamında ekonomik değer taşıma özellikleri nedeniyle büyük öneme sahiptir. Gelişmekte olan ülkelerde yenilenebilir ve temiz teknolojilere yatırım yapılması, Kyoto Protokolü'nün mali esneklik mekanizmalarının yarattığı finansman kaynağı nedeniyle, daha da kolaylaştırılmıştır (Bayraç, 2011: 248).

Yenilenebilir enerji kaynaklarının düşük karbon ekonomisine geçme amacıyla kullanımı, dünya genelinde her geçen gün daha da yaygınlaşmaktadır. IEA ülkeleri arasında, yenilenebilir enerji kaynaklarının payı 1970-2002 yılları arasında yılda %5,7 artarak iki katına ulaşmıştır. IEA tahminlerine göre 2030 yılına kadar bu payın %60 daha artacağı beklenmektedir (Bayraç, 2011: 248).

Yenilenebilir enerji kaynaklarının kullanımı çok eski çağlara dayanmaktadır. Örneğin su pompalanması, yiyeceklerin öğütülmesi, kurutulması, suyun ısıtılması ve yelkenli gemilerde yenilenebilir enerji kaynakları kullanılmaktadır ancak sanayi devrimi ve buharlı makinelerin keşfi ile Avrupa ve Amerika'da yenilenebilir enerji kaynaklarının kullanımda azalma sözü olmuştur. Tüm dünya için bir dönüm noktası olan 1970'li yıllarda yaşanan petrol krizi ile enerji arzının güvenliği noktasında bir güvensizlik ortamı oluşmuştur. 1990'lı yıllarda dünya gündeminde daha fazla yer almaya başlayan küresel ısınma ve çevre duyarlılığıyla da yenilenebilir enerji kaynaklarının daha etkin kullanımı ve yaygınlaştırılması amacıyla politikalar oluşturulmaya başlanmıştır (GEKA, 2011: 7).

Dünya nihai enerji üretiminde %79'luk pay ile fosil yakıtlar ilk sırayı almaktadır. Bunu %18'lik pay ile yenilenebilir enerji kaynakları ve %3'lük pay ile nükleer enerji izlemektedir. Yenilenebilir enerji payının büyük bölümünü geleneksel biokütle oluştururken onu sırasıyla büyük hidrolik, sıcak su/ısıtma, güç üretimi ve biyoyakıtlar izlemektedir. Yenilenebilir enerji kaynaklarından elektrik üretimi, su ısıtma, seraların ısıtılması, kurutma, aydınlatma, ısınma, kimyasal prosesler gibi çok sayıda alanda faydalanılmaktadır. Bu kaynakların özellikle elektrik üretimindeki kullanımı oldukça önemlidir. Dünya elektrik üretiminde yenilenebilir kaynakların payı %18 oranındadır. Bu kaynaklardan üretilen elektrikte en büyük payı %16 ile hidrolik kaynaklar almaktayken, bunu biokütle ve rüzgâr, güneş, jeotermal vb. kaynaklar izlemektedir (GEKA, 2011: 7).

Güneş çekirdeğindeki hidrojen gazının helyuma dönüşmesi şeklinde tanımlayabileceğimiz füzyon süreci sonucunda açığa çıkan ışıma enerjisi, güneş enerjisidir. Dünyada 330000 kat daha büyük olan güneş, doğal bir füzyon reaktörüdür. Güneş dünya için temiz ve tükenmez bir enerji kaynağıdır. Sadece çöllerin kapladığı bölgelere gelen yıllık güneş radyasyonunun, günümüzde tüketilen her çeşit enerjinin yüzlerce katı olduğu ileri sürülmektedir (Çukurçayır ve Sağır, 2007: 261). Güneş enerjisi üretiminde İspanya ve Almanya ilk sırada yer almaktadır.

Tarihin en eski dönemlerinden itibaren itici güç olarak kullanılan rüzgâr enerjisini, ilk olarak Mısırlılar ve Çinliler kullanmışlardır. Özellikle deniz taşımacılığında rüzgâr temel enerji

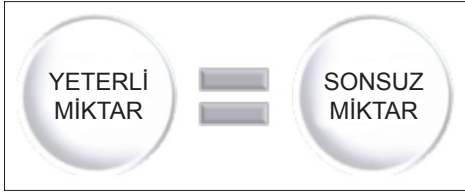
kaynağı olmuştur. Kullanımının bu kadar eski olmasına rağmen, fosil yakıt kullanımının artması ve hızlı bir şekilde yaygınlaşması, rüzgâr enerjisi araştırmalarını durma noktasına getirmiştir. 1961 yılında BM tarafından Roma'da yapılan, "Enerjinin Yeni Kaynakları" konferansında, rüzgâr santralleri teknolojisi yeterli görülmemiş ve geliştirilmesi istenmiştir. 1970'lerde yaşanan petrol krizi rüzgâr enerjisinin gelişmesine imkân sağlamıştır (Çukurçayır ve Sağır, 2007: 264).

Hidrojen, bir element olarak, ilk kez 1766 yılında Cavendish tarafından bulunmuş ve Lavoisier tarafından adlandırılmıştır. Hidrojen, kömür, biokütle, doğal gaz ve suyun bulunduğu bir çok maddeden elde edilebilen, doğadaki en basit ve en fazla bulunan elementtir. Hidrojen gazı doğada serbest halde bulunmamaktadır. Bu nedenle, doğal bir enerji kaynağı değildir. Hidrojen gazının kullanılabilmesi için, öncelikle bu gazın açığa çıkarılması gerekmektedir. Hidrojen gazı, hem yenilenebilir enerji kaynaklarından hem de fosil yakıtlardan elde edilebilmektedir. Yani hidrojeni elde etmek amacıyla kullanılan yöntem, açığa çıkan enerjinin çevre dostu olup olmayacağını belirlemektedir. Bundan dolayı, hidrojen enerjisi kullanımı küresel ısınmayı tetikleyici etki de yapabilmektedir. Çevre kirliliğini önlemek amacıyla, güneş kaynaklı elektrik enerjisiyle elde edilen hidrojenin, mükemmel bir çözüm olduğu düşünülmektedir. Ancak bu henüz teorik olarak düşünülen bir durumdur (Çukurçayır ve Sağır, 2007: 263).

Fotosentez yoluyla bitkiler güneşten aldıkları enerjiyi kimyasal enerjiye dönüştürürler. Bu dönüşüm sonucu açığa çıkan enerji biokütle enerjisi olarak adlandırılmaktadır. Dünyada biokütle enerjisi, ısınma, yakıt üretme ve elektrik üretmek amacıyla kullanılmaktadır. Biokütlenin içinde, fosil yakıtlarda bulunan kansorejen madde ve kükürt bulunmamaktadır. Biokütle, bitkilerden ve hayvanlardan elde edilen yakıtlardır. ABD'de hidroelektrik enerjisinden sonra ikinci sırada yer alan yenilenebilir enerji kaynağıdır (Çukurçayır ve Sağır, 2007: 266).

Jeotermal enerji, yer kabuğunun derinliklerindeki ısının yer altı sularını ısıtması sonucunda ısınan suyun yeryüzüne çıkmasıyla oluşan bir enerji türüdür. Bu enerjinin daha çok ısı enerjisi olarak kullanılması önerilmektedir. Bunun yanında sanayi için diğer enerji kaynaklarından çok daha ucuzdur. ABD'de konut ısıtma amacıyla ilk kez 1891 yılında kullanılmıştır. 1904 yılında İtalya'da ilk defa jeotermal kuru buhardan elektrik üretilmiştir. 1969 yılında Fransa'da büyük şehirlerin jeotermal enerjiyle ısıtılmasına başlanmıştır. Türkiye'de ısınma amacıyla ilk olarak 1964 yılında Gönen'de (Balıkesir) bir otelde kullanılmıştır. Türkiye'deki konutların %30'unun jeotermal enerji ile ısıtılması mümkündür. 31500 megawattlık enerjinin günümüzde sadece %2'si kullanılmaktadır. Jeotermal enerjiden konutlarda ısıtma, kaplıcalarda, sera ısıtıcılığı ve elektrik üretiminde faydalanılmaktadır (Çukurçayır ve Sağır, 2007: 267).

Hidrolik enerji; suyun potansiyel enerjisinin kinetik enerjiye dönüştürülmesi sonucu elde edilen bir enerji türüdür. Hidrolik enerjiden yaygın olarak, nehirler üzerine barajlar inşa ederek, suyun potansiyel enerjisini elektrik enerjisine dönüş-

Şekil 5. Hayat standartları ile enerji tüketimi ilişkisi.

türmek suretiyle enerji elde edilmektedir. ABD'de enerji ihtiyacının %10'unu hidrolik enerjiden sağlamaktadır (Çukurçayır ve Sağır, 2007: 267).

Sürdürülebilir Kalkınma ve Yenilenebilir Enerji

Sürdürülebilir kalkınmanın sağlanması; yaşam standartlarının iyileştirilmesi ve ekonomik ya da üretime yönelik etkinliklerin gerçekleştirilebilmesi için, nüfus artışı ve ekonomik büyüme nedeniyle giderek artan enerji gereksiniminin karşılanmasını zorunlu kılmaktadır. Enerji, sürdürülebilir kalkınmanın ekonomik, sosyal ve çevresel boyutlarının tümü ile yakından ilgili bir unsurdur. Enerji arz güvenliğinin sağlanması sürdürülebilir kalkınma için en önemli koşullardan birini oluşturmaktadır ve giderek uluslararası politika sahnesindeki baş aktörlerin hayati ilgi alanlarından birisi haline gelmiştir. Bu bağlamda çevre sorunlarının minimize edilmesi, küresel tehdit göz önünde bulundurularak enerji kaynaklarının yeniden gözden geçirilmesi ve alternatif çözümler üretilmesi gerekmektedir.

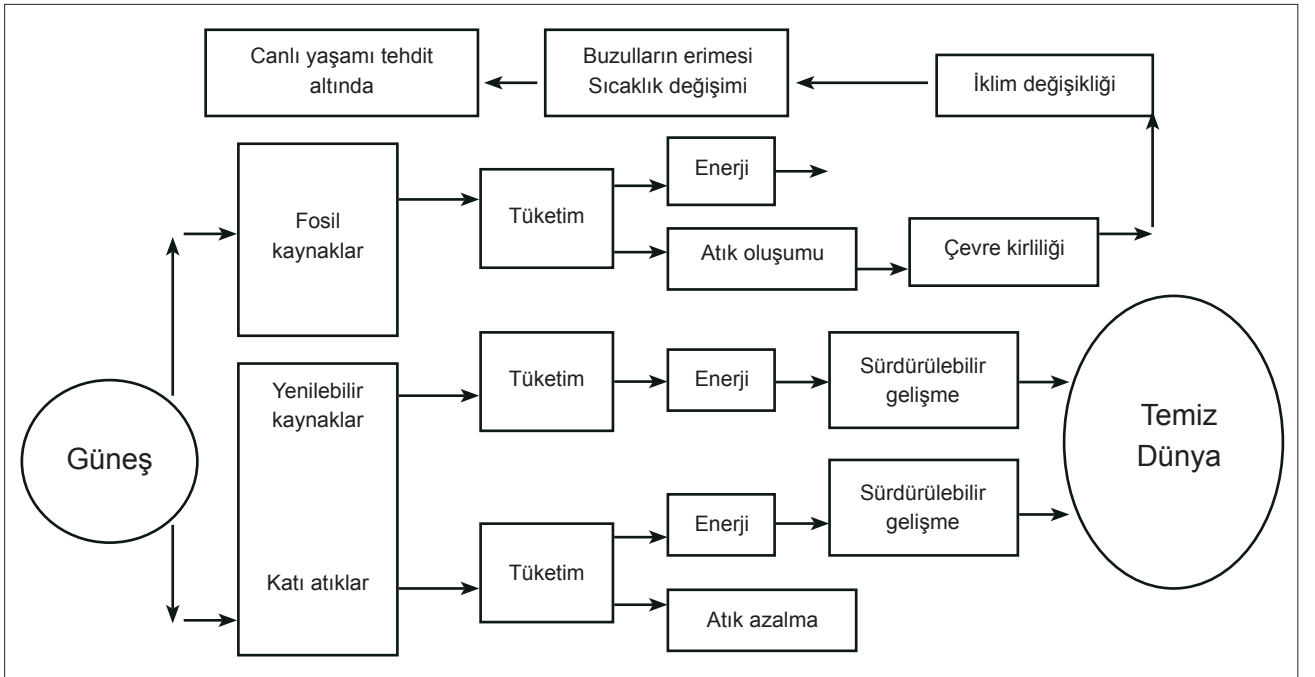
Enerji, dünyanın gündeminde sürekli olarak iki nedenden dolayı yer almaktadır. Birincisi; kaynakların yetersizliği; ikinci ise dönüşüm teknolojilerinin çevreye verdiği zarardır. Hayat standartları ile enerji tüketimi arasındaki ilişki düşünüldüğünde, kaynakların miktarlarının hiçbir zaman yeterli olmayacağı ve

Şekil 6. Yenilenebilir enerji kaynakları.

yeterli miktarın sonsuz miktar anlamına gelmektedir (Şekil 5). Sonsuza ulaşmanın yolu doğal ve tekrarlanabilir kaynakların kullanımı ile gerçekleşmektedir. Dünyanın güneşin ve kendisinin çevresinde dönmesinden ve yerçekiminden kaynaklanan kaynaklar "yenilenebilir" kaynaklar olarak adlandırılmaktadır.

Yenilenebilir enerji kaynakları, güneş enerjisi, rüzgâr enerjisi, biokütle enerjisi, hidrojen enerjisi ve hidrolik enerjisi, jeotermal enerji, dalga enerjisinden oluşan su gücü enerjileri ile füzyon enerjisi olmak üzere altı başlıkta toplayabiliriz (Şekil 6). Yenilenebilir enerji kaynakları, güneşten gelen enerjinin doğrudan ya da dolaylı olarak kullanımı sonucu elde edilmektedir. Yenilenebilir enerji kaynakları, miktarlarının sınırlı olmaması, çevreye daha az zarar vermeleri ve güvenli olmaları nedeniyle

Şekil 7. Enerji kaynakları kullanımı, çevresel etki ve sürdürülebilirlik dönüşümü. Kaynak: İlten, Utlu ve Selici, 2009. Enerji Kullanımının Çevresel Etkileri ve Sürdürülebilir (Erişim Tarihi: 01.03.2013).

fosil yakıtlardan daha avantajlıdır. En fazla bilinen ve en hızlı büyüme kaydeden, ülkelere sürdürülebilir kalkınmayı sağlamada yardımcı olacak yenilenebilir enerji kaynakları, güneş ve rüzgâr enerjisidir. Biokütle ve su da tükenmeyen enerji kaynaklarındandır.

“Yenilenebilir” enerji kaynağı, yalnızca, “tüketildiği kadar çoğalan” enerji kaynağıdır. Bu kaynak, fosil yakıtlarla karşılanan ihtiyacı giderebilecek şekilde dönüştürüldüğünde “alternatif” olabilir. Fakat bu dönüşümün doğanın sürdürülebilirliğine olumsuz etkisinin olmaması gerekir. Örneğin; güneş sonsuz bir enerji kaynağıdır. Fakat güneş enerjisini, elektrik enerjisine dönüştürmede gerekli olan panellerin üretimi için harcanan fosil enerji miktarı da değerlendirmeye alınmalı bu üretim sırasında çevreye verilecek zararın doğanın sürdürülebilirliği üzerindeki etkileri irdelenmelidir.

SONUÇ

Enerjiye olan ihtiyacın gün geçtikçe artması, fosil yakıtların miktarlarının sınırlı olması ve tükenen olmaları alternatif enerji kaynaklarının gerekliliğini ortaya koymaktadır. Fosil yakıtlı kaynakların tükenme ihtimaline karşılık ve enerjiye duyulan ihtiyacın artması, başka kaynaklarla ikame edilebilecektir fakat bununla birlikte doğaya zarar vermeden, sürdürülebilirliğini sağlamak çok önemlidir.

Teknoloji alternatifleri yaratırken, doğal kaynakların miktarını da azaltmaktadır. Bu kaynakların korunması ve ikamelerinin bulunması yönündeki yatırımların artırılması bir zorunluluk olmaktadır. Az gelişmiş ülkelerdeki fakirlik insanları, çevreyi kendini yenileyebilme yeteneğinden daha hızlı kullanmaya zorlamaktadır. Kalkınmakta olan ülkelerin nüfusları sürekli artış gösterdiği için bu ülkelerin kaynaklarına olan bağımlılıkları da gün geçtikçe artmaktadır. Bu bağlamda dünyada artış gösteren enerji tüketimine cevaben yenilenebilir enerji kaynakları alternatif teşkil etmektedir.

Enerji kullanımını, çevresel etkileri ve sürdürülebilir kalkınma açısından değerlendirildiğinde aralarında güçlü bir ilişki olduğu açıktır. Sürdürülebilirliğin oluşabilmesi için yenilenebilir enerji kaynak kullanımının artırılması, çevre kirliliğinin azaltılması, enerji kaynaklarının verimli kullanılması gerekmektedir. Enerjinin üretim ve tüketim esnasında ortaya çıkan çevresel problemleri en aza indiren ve kaynakların ekonomik ve güvenilir bir şekilde optimum planlaması yapılmalıdır.

Dünya sürdürülebilir kalkınma zirvesinde küresel ısınma üze-

rinde durulmuş ve bunun nedeni olarak da sera gazlarının neden olduğu ifade edilmiştir. Sera gazlarının %80'i enerji üretimi ve tüketiminden kaynaklı olup, sürdürülebilir kalkınma için yenilenebilir enerjinin gerekliliğini ortaya koymaktadır.

Gelinen noktaya bakıldığında, petrol ve kömüre dayalı enerji kaynaklarının tüketimi, dünyanın doğal kaynaklarının, ormanların, denizlerdeki biyolojik çeşitliliğin yok olmasına sebep olmuştur ve ayrıca bu kaynakların yenilenemez olmalarıdır. Dünyadaki bu enerji sorununu temiz enerji yoluyla yani yenilenebilir enerji kaynaklarıyla aşmak mümkündür.

Anlaşıldığı üzere yenilenebilir enerji kaynakları hem sürdürülebilir kalkınma hem de iklim değişikliği ve küresel ısınmanın önlenmesi açısından var olan tek alternatiftir.

KAYNAKLAR

1. Bayraç, N., (2011). Enerji kullanımının küresel ısınmaya etkisi ve önleyici politikalar, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 11(2), Eskişehir.
2. Çağlar, M., (2010). YEK, Dünya ve Türkiye'de Yenilenebilir Enerji Kaynakları.
3. Çukurçayır, A. ve Sağır, H., (2007). Enerji sorunu, çevre ve alternatif enerji kaynakları, Selçuk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Konya.
4. Gülbahar, (2010). GENSED, Türkiye'nin Enerji Gerçekleri ve Çıkış Yolları; Türkiye'nin Yenilenebilir Enerji Politikaları, Antalya.
5. Güney Ege Bölgesi (Aydın, Denizli, Muğla) Yenilenebilir Enerji Raporu, 2011.
6. Irkçıçatal, B. ve Irkçıçatal, O., (2011). EPDK, Yenilenebilir Enerji Kaynakları, Elektrik Piyasası Daire Başkanlığı.
7. İtlen, N., Selici, T. ve Utlu, Z., (2009). Enerji kullanımının çevresel etkileri ve sürdürülebilir gelişme açısından değerlendirilmesi, Astsubay Meslek Yüksek Okulu Otomotiv Bilimleri, Balıkesir.
8. Keleş, R., (1998). Kentbilim Terimleri Sözlüğü, İmge Kitapevi, Ankara.
9. Özmehmet, E., (2010). Dünyada ve Türkiye'de sürdürülebilir kalkınma yaklaşımları, Yaşar Üniversitesi, İzmir.
10. Özyol, A., (2009). Sürdürülebilir kalkınma, HYDRA Uluslararası Proje ve Danışmanlık.
11. Tıraş, H., (2011). Sürdürülebilir kalkınma ve çevre: Teorik bir inceleme, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İktisat Anabilim Dalı, Kayseri.

Anahtar sözcükler: Sürdürülebilirlik; sürdürülebilir kalkınma; yenilenebilir enerji.

Key words: Sustainability; sustainable development; renewable energy.

ARAŞTIRMA / ARTICLE

Hazır Giyim Sektörünün Uluslararası Üretim Coğrafyasının Biçimlenme Dinamikleri ve Bu Dinamiklerin İstanbul'a Etkileri

Dynamics That Form the Geography of International Production of Apparel Industry and Effects of These Dynamics on Istanbul

Gülşen Pelin Olcay

İstanbul Teknik Üniversitesi, Şehir ve Bölge Planlaması Bölümü, İstanbul

ÖZET

Bu makalenin amacı, hazır giyim sektörünün uluslararası üretim coğrafyasını biçimlendiren faktörleri incelemek, bu faktörlerin hangilerinin İstanbul'u nasıl etkilediğini araştırmaktır. Bu amaçla, İstanbul'da yer seçmenin hazır giyim firmalarına sunduğu avantajlar ve dezavantajlar incelenmiş, firmaların hangi sebeplerle İstanbul'u tercih ettiği ve hangi sebeplerle İstanbul'dan ayrıldığı araştırılmıştır. Çalışma genel olarak ikincil verilere dayanmaktadır. Ayrıca yazarın hazır giyim sektörünün uluslararası tedarik zincirinin coğrafyasındaki değişimleri ele alan doktora tezi kapsamında yaptığı alan çalışmasının sonuçlarından da faydalanılmaktadır. Sanayi firmaları 1950'lerden itibaren büyük ve ucuz arsa temin edebilmek için İstanbul'un dışına çıkmış; pazara, İstanbul'a ve nitelikli işgücüne yakınlık ve ulaşılabilirlik gibi faktörlerin etkisiyle İstanbul'un doğusuna ve batısına kaymıştır. Bu desantralizasyon süreci teşvik politikaları ve yapılan planlarla da desteklenmiştir. 2000'li yıllardan itibaren de İstanbul'daki hazır giyim firmalarının bir bölümü işgücünün ucuz olduğu ülkelere kaymıştır. Bununla beraber, 2009 TÜİK verilerine göre hazır giyim firmalarının %52'si İstanbul'da yer almaktadır. Yapılan araştırmalar göstermektedir ki İstanbul'da tekstil sektöründe faaliyet gösteren firmaların neredeyse %90'ı İstanbul'dan ayrılmayı istememektedir. Zengin işgücü havuzu, İstanbul'un sektörün önemli pazarları olan Asya ve Avrupa pazarları ile güçlü ilişkileri, hazır giyim sektörüne girdi sağlayan firmaların İstanbul'daki ofisleri ve bu ofislerin sunduğu yüz yüze iletişim avantajı İstanbul'u, yüksek maliyetlere rağmen, halen hazır giyim sektörü için tercih edilen bir merkez yapmaktadır.

ABSTRACT

The aim of this paper is to investigate factors that shape the international production geography of apparel industry and to search which of these factors effect Istanbul. For this aim, advantages and disadvantages of being located in Istanbul for apparel firms as well as the reasons of why apparel firms prefer to stay in Istanbul or to move from Istanbul have been investigated. Paper is generally based on secondary data. In addition, some of the results of field research, which is being made by the writer for her PhD thesis to investigate changes on geography of international supply chain of apparel industry, have been used. Industrial firms have been moved away from Istanbul to find out larger and cheaper land since 1950's. They have moved to east and west of Istanbul with the effects of factors i.e. accessibility as well as being close to market, Istanbul and skilled labour. This decentralization process has been encouraged by incentive policies and master plans. Some of the apparel firms in Istanbul moved to countries where labor force was cheaper in 2000's. However, according to TÜİK statistics, %52 of apparel firms have still been located in Istanbul. The researches show that nearly %90 of firms operating in textile industry do not want to move away from Istanbul. Rich labor pool, strong relationship of Istanbul with Asian and European Market and face to face communication advantages presented by Istanbul offices of the firms that supply input make Istanbul a preferable center for apparel industry despite of the higher costs.

GİRİŞ

1970'lerin başında yaşanan dünya ekonomik bunalımı ile birlikte üretim yeniden yapılanmış, daha esnek bir üretim biçimi olan post fordist üretim biçimi ön plana çıkmaya başlamıştır. Post fordist üretim sisteminde büyük fabrikalar bölünüp parçalanmış, üretim giderek daha küçük işletmelere, atölyelere kaymıştır. Dış kaynak kullanımı yöntemi (outsourcing) ile ana firma üretim sürecini farklı aşamalara ayırarak üretimde bazı süreçleri ya aynı işyerinde başka işletmelere, ya da başka mekanlarda başka birimlere devrederek üretim yaptırmaya başlamıştır. Bu gelişmelere paralel olarak, uluslararasılaşmanın yeni aşaması küreselleşme yükselişe geçmiştir. Uluslararası imalat sisteminde dönüşüm yaşanmış, ekonomik faaliyetler ulusal sınırlar boyunca yayılmamış, onun yerine imalat ve ticaret uluslararası organize edilmeye başlanmıştır.

Hazır giyim sektöründe önceleri iç pazara yönelik geleneksel yöntemlerle üretim yapılmaktayken, son 30 yılda bu sektör de küreselleşmiş, bunun sonucu olarak da daha çok gelir düzeyi yüksek ülkelerde büyük firmalar için dünyanın farklı ülkelerinde imalat yapılmaya başlanmıştır. Küresel imalat ağları çeşitli faktörlerin etkisiyle biçimlenmektedir.

Bu makalenin amacı hazır giyim sektörünün uluslararası üretim coğrafyasını hangi faktörlerin nasıl biçimlendirdiğini ve bu faktörlerin İstanbul'a etkilerini araştırmaktır. Makale 3 ana kısımdan oluşmaktadır. İlk kısımda hazır giyim sektörünün uluslararası üretim coğrafyasını biçimlendiren faktörler üzerinde durulmaktadır. İkinci kısımda bu dinamiklerin İstanbul'u nasıl etkilediği, firmaların hangi faktörlerle İstanbul dışına çıkarken hangi faktörlerle İstanbul'u tercih ettiği irdelenmektedir. Tartışma ve sonuç kısmında elde edilen bulguların değerlendirilmesine yer verilmektedir.

MATERYAL ve METOT

Çalışmada öncelikle literatür çalışması yapılarak hazır giyim sektöründe üretimin uluslararası coğrafyasını biçimlendiren faktörler araştırılmıştır. Daha sonra İstanbul'da yer seçmenin hazır giyim firmaları için avantajları ve dezavantajları irdelenmiştir. Bu amaçla, sanayi sektörünün İstanbul'dan desantralize edilmesinin sebepleri ve süreçleri kısaca ele alınmış, bu süreçte İstanbul'daki hazır giyim firmalarının nasıl ve hangi sebeplerle yer değiştirdiği incelenmiştir. Desantralizasyon süreci dışında, hazır giyim firmalarının İstanbul'dan ayrılmasına sebep olan başka etkenlere de değinilmiştir. Bütün bu süreçlerin sonunda sektördeki firmaların halen sayıca İstanbul'da yoğunlaşmasının altında yatan olası nedenler araştırılmıştır. Neden firmaların İstanbul'da kalmayı tercih ettiği, ayrılan firmaların halen İstanbul ile nasıl ilişkiler içerisinde olduğu irdelenmiş, bu konularda yapılan çalışmalar incelenmiştir. Firmaların en çok gittiği bölgelere göre İstanbul'un üstünlükleri de ele alınmıştır. Çalışma genel olarak ikincil verilere dayanmaktadır. Bu konuda yapılan çalışmalar, hazırlanan raporlar, sektörü yönlendiren planlar ve strateji belgeleri incelenmiştir. Ayrıca makalenin yazarı tarafından hazırlanmakta olan ve hazır giyim sektörünün uluslararası tedarik zincirinin coğrafyasındaki değişimleri ele

alan doktora tezi kapsamında yapılan alan çalışmasının sonuçlarından da faydalanılmaktadır.

Hazır Giyim Sektöründe Üretimin Uluslararası Coğrafyası ve Bu Coğrafyayı Biçimlendiren Faktörler

Uluslararasılaşmanın yeni aşaması küreselleşmenin yükselişe geçmesiyle birlikte uluslararası imalat sisteminde dönüşüm yaşandı ve ekonomik faaliyetlerin ulusal sınırlar boyunca yayılması yerine uluslararası imalatın ve ticaretin küresel organize edilmesi gündeme geldi (Torlak, 2002). Hazır giyim sektöründe önceleri iç pazara yönelik geleneksel yöntemlerle üretim yapılmaktaydı. Ancak son 35 yıldır giyim endüstrisi de küreselleşmiş, bunun sonucu olarak da özellikle gelişmiş ülkelerdeki firmalar için dünyanın farklı ülkelerindeki fabrikalarda imalat yapılmaya başlanmıştır. Daha çok gelir düzeyi yüksek ülkelerdeki müşteriler arasında büyük perakendeciler ve büyük markalar öne çıkmaktadır ki bu büyük oyuncular küresel tedarik haritasını maliyet, müşteri beklentileri ve moda gibi faktörleri göz önüne alarak şekillendirirler (Tokatlı ve Kızılgün, 2004). Büyük firmalar imalatın nasıl, nerde, ne zaman yer alacağına, hangi aşamada ne kadar kar elde edileceğine karar verirler (Gereffi ve Memedoviç, 2003).

Küreselleşmenin geleneksel sanayi yapısı üzerinde büyük bir etkisi bulunmaktadır. Alıcılar artık daha kişiye özel ürünler talep etmektedir. Bu da seri üretimin avantajlarını azaltmaktadır. Özelleşmiş ürüne olan talep ve malın çabuk yüklenebilmesi, esnek ve hızlı hareket eden üretim sistemi gerektirmektedir. Hazır giyim sektöründe dikey entegrasyon sisteminin dağılması ve dışardan tedarik sisteminin güçlenmesinde standart üründen kişiye özel ürüne geçiş etkili olmuştur (Falck ve Hebllich, 2008). Hazır giyim sektöründe üretim uzmanlaşmış aşamalara bölünmektedir. Üretimin her bir aşaması nihai ürünün değerine en fazla katma değeri sağlayacak yerde yerleşmektedir. Bu aşamaların her birinin yer seçimi kararında, maliyet, kalite, malın yükleme zamanı ve süresi, kaliteli girdiye erişim, ulaşım ve işletim maliyetleri verileri önemli rol oynar. Ana tedarikçi/üretici firmanın yer aldığı ülkenin ekonomisinin büyüklüğüne ve gelişmişliğine bağlı olarak bu hizmetler ya tedarik zinciri içinde ana firma tarafından sağlanır ya da daha ileri ülkelerde bağımsız hizmet veren firmalar tarafından sağlanır (Nordas, 2006).

Maliyetler uluslararası tedarik coğrafyasını şekillendiren önemli faktörler arasındadır. Dunford çalışmasında tüketicinin fiyat bilincinin artmasının firmaları fiyat düşürmeye zorladığını belirtmekte, imalatın fiyat baskısıyla önce çepere sonra çeper ülkelere kaymaya başladığını, katma değeri yüksek aktivitelelerin ise merkezde kaldığını vurgulamaktadır (Dunford, 2006). İmalat sanayisi merkezdeki büyük metropoliten kentlerden çeperdeki küçük kentlere doğru yer değiştirme eğilimindedir. Büyük kent merkezleri, çeperdeki büyük ve ucuz arazi ve ucuz işgücü sebebiyle imalat yatırımları için artık daha fazla çekici olmamaktadır (Brown ve Baldwin, 2003). Tekstil sektöründe üretimin bulunduğu bölgeden ayrılarak başka bölgelerde yer

seçmesi uzun süredir bir üretim stratejisidir. Üretim 1950'li ve 1990'lı yıllarda Avrupa'da işçiliğin yüksek olduğu kuzey bölgelerden daha ucuz olduğu doğu bölgelere kaymıştır. 1990'larda Avrupa'da sektör tekrar şekillenmiş ve üretim bu kez maliyetlerin daha da düşük olduğu Asya ülkelerine kaymaya başlamıştır (Hudson, 2002).

Falck ve Heblich, sanayi yer seçiminde önceleri girdi çıktı ilişkilerinin önemli olduğunun, günümüzde ise artık bilgi yayılmasının önemli olduğunun altını çizmektedir (Falck ve Heblich, 2008). Bilgi, öğrenme ve yenilik kavramları birbiri içine geçmekte, literatürde bu kavramların birbiriyle ilişkilerini açıklamaya çalışan pek çok çalışma bulunmaktadır; örtük bilgi yaparak öğrenilmekte ve yeniliğin temelini oluşturmaktadır. Hazır giyim sektörü, daha çok örtük bilginin yaparak öğrenilmesi ile elde edilen bilgiye ve pratik yeteneklere dayanmaktadır. Bir becerinin başarılı uygulaması için gereken bilginin örtük bileşenleri açıkça ifade edilemez. Bu durumda bilginin aktarılması ve ifade edilebilmesi için en iyi yol gösterim (demonstration) ve tecrübe (experience) dir. Burada öğrenme, yapma sürecinde meydana geldiğinden bu yaklaşım "yaparak öğrenme" olarak adlandırılmıştır. İnsan sermayesi bilgi üretilmesi için gereklidir. Örtük bilgi gömülü bilgi ise iyi eğitilmiş, yetenekli işçiler bu bilginin üretilmesi için şarttır. Örtük bilgi, paylaşılmış değerlere, ortak dile ve ortak kültüre sahip iki veya daha fazla insan arasında verimli bir şekilde paylaşılabilir ve yüz yüze etkileşim gerektirir (Gertler, 2001). Örtük bilgi, yenilik faaliyetlerinin anahtarı ve temel bileşenidir (Gertler, 2001; Malberg ve Maskell, 2005).

Örtük bilginin daha az hareketli olması ve yüz yüze etkileşim gerektirmesi coğrafya faktörünü de önemli kılmaktadır. Bu tecrübeli insanlar arasında sık etkileşim için coğrafi yakınlıktan daha iyi yol yoktur. Desrochers'a göre, daha pahalı kiralara ve işgücü maliyetlerine rağmen niye bazı bölgelerin tercih edildiği sorusunun cevabı, yüz yüze iletişim fırsatı sağlayan coğrafi yakınlıktır. Yapılan araştırmalar göstermektedir ki müşterilerle, rakiplerle, danışmanlarla sağlanan düzenli ve yüz yüze iletişim sayesinde ekonomik aktörler toplumun ve tüketicinin değişen ihtiyaçları hakkında daha çok bilgi edinmektedir (Desrochers, 2001). Bu durumda alıcılar ve tedarikçiler arasında da yakınlık ve yüz yüze iletişim önemli hale gelmektedir. Bununla beraber coğrafyayı önemli kılan bir başka faktör modadır. Dünyadaki hızlı değişen moda sebebiyle hazır giyim ihracatında coğrafyanın önemi artmıştır (Madger, 2005).

Ürünün özellikleri de üretim coğrafyasını biçimlendirmektedir. Standartlaşmamış ürün üreten firmalar merkezde yerleşecektir, bu ürünler için araştırma ve geliştirme faaliyetlerine, bilgiye ve yetişmiş bilgili işgücüne ihtiyaç olacaktır. Zamanla ve tecrübeyle ürün standart hale gelecek, daha az yetişmiş işgücü üretimde yeterli olacak, bu durumda üretim daha ucuz bölgelere kayabilecektir (McCann, 2001).

Küresel tedarik coğrafyasının şekillendiren faktörlerden birisi de yasal ve ticari düzenlemelerdir. Firmaların yer aldığı coğrafyadaki ticari düzenlemeler hem firmaların ilerlemesinde hem

de tedarik coğrafyasının şekillenmesinde önemli etkenlerdir (Tokatlı ve Kızılgün, 2004). İthalatı şekillendiren faktörler arasında kotalar ve vergiler de gelmektedir. Bu sebeple Asya ülkelerinin tekstil sektöründeki başarısının sebepleri arasında devlet politikalarının önemi büyüktür (Gereffi ve Memedoviç, 2003). 1 Ocak 2005 tarihinde Çok Elyafıllar Anlaşması'nın (Multifiber Agreement-MFA) dolması ve Çin dahil pek çok ülkeye uygulanan ithalatta miktar sınırlamasının (kota) kalması ile pek çok büyük giyim firması imalatlarını Çin'e kaydırmış ve imalat yaptıkları ülkelerdeki üretim miktarlarını azaltmışlardır. Küresel ticareti yöneten pek çok ayrıcalıklı ticaret anlaşmaları ile Mısır gibi ülkeler, üretim açısından, nihai konumdaki kilit pazarlara erişim avantajına sahiptir (Madger, 2005).

Sonuçta hazır giyim sektöründe üretimin farklı aşamaları nihai ürüne en fazla değeri katacak yerde yer seçmekte, üretim ağları ve dolayısıyla üretimin coğrafyası maliyet, beşeri sermaye, bilgi-öğrenme-yenilik, mekansal yakınlık, yüz yüze ilişkiler, kanuni ve ticari düzenlemeler gibi faktörlerin de etkisiyle biçimlenmektedir.

Hazır Giyim Sektörünün Uluslararası Üretim Coğrafyasını Biçimlendiren Faktörlerin İstanbul'a Etkileri

Hazır giyim sektörü Türkiye'nin geleneksel sanayi kollarından ve ülke sanayisinin önde gelen sektörlerinden birisidir. Tekstil sektörü ve hazır giyim sektörü birlikte değerlendirildiğinde Türkiye'nin toplam GSYİH'nın %10'undan fazlasını sağlamaktadır (T.C. Bilim, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, 2012). Hazır giyim sektöründe ihracat miktarı 1985 yılından 2008 yılındaki krize kadar artış göstermiş, krizle beraber bir miktar düşmüş ancak 2010 yılında tekrar artış kaydetmiştir. Sektörün Türkiye'nin toplam ihracat içindeki payı 1996'larda %27'lere ulaşmış olmakla beraber, diğer bazı sektörlerin ihracat performansının artması ve hazır giyim sektörünün ihracat performansının bir miktar azalması sebebiyle 2012 yılında toplam ihracat içinde hazır giyim sektörünün payı %7.8'lere kadar gerilemiştir. Bununla birlikte sektörde ihracatın ithalatı karşılama oranı oldukça yüksektir; 2012 yılında yaklaşık 12 milyar dolarlık hazır giyim ihracatı, 2 milyar dolar hazır giyim ithalatı yapılmıştır. Böylece sektör yaklaşık 10 milyar dolar dış ticaret fazlası vermiştir (www.dtm.gov.tr). TÜİK 2009 verilerine göre imalat sektöründe faaliyet gösteren işyerlerinin %16'sı, imalat sektöründe istihdam edilenlerin %15'i hazır giyim sektöründe yer almaktadır (www.tuik.gov.tr). Türkiye Avrupa'daki, hatta Avro-Akdeniz (Euro-Med) veya Avro-Asya (Euro-Asian) bölgesindeki en büyük hazır giyim üretim kapasitesine sahip ülkedir (DPT, 2006). Din ve Fattah da çalışmalarında, en büyük pazarı AB olan 7 Akdeniz ülkesini, Mısır, Ürdün, Lübnan, Fas, Suriye, Tunus ve Türkiye'yi karşılaştırmakta, Türkiye'nin bölgede üretilen toplam tekstil ve hazır giyim ürünlerinin %58'ini tek başına üreten en büyük üretici olduğunu belirtmektedir (Din ve Fattah, 2008). Dünya Ticaret Örgütü'nün 2011 verilerine göre dünya hazır giyim ihracatında 8. sırada yer alan Türkiye aynı yılın verilerine göre AB'nin Çin ve Bangladeş'ten sonra 3. büyük tedarikçisidir (www.wto.org.tr). Türkiye'nin hazır giyim

sektöründe AB'nin en büyük tedarikçisi olmasının sebeplerinin başında AB'ye coğrafi yakınlık gelmektedir (DPT, 2006).

Hazır giyim firmalarının sayıca en çok yoğunlaştığı kent İstanbul'dur. Cumhuriyet sonrası Türkiye'deki sanayileşme hareketi ağırlıklı olarak İstanbul'da başlamış, sanayi firmalarının ilk yayılma bölgesi İstanbul'un doğusu olmuş, firmalar daha sonra da batıya yani Trakya Bölgesi'ne kaymıştır (Sazak, 2002). Sanayinin İstanbul dışında yer seçmeye başlaması 1950'lere kadar uzanmaktadır. Başlangıçta Çayırova-Gebze yöresinin seçilme kriterleri ucuz arsadır. 1960'lardan sonra bu yörenin teşviklerden yararlanması yer seçiminde etkili olmuştur. Diğer etkenler pazara yakınlık, yönetim merkezine yakınlık, nitelikli işgücüne yakınlık, yan sanayilere yakınlık (Bölen, 1982), İstanbul'a yakınlık ve ulaşım olmuştur (Erkut ve Albayrak, 2004). 1970'lerde sanayi tesisleri İzmit'in yanı sıra Trakya Bölgesi'nde çoğalmaya başlamışlardır. Trakya'da 1970'lerde kalkınmada öncelikli yerler kapsamına alınan Çerkezköy ile başlayan sanayileşme 1980'lerde de sürmüştür. Özellikle 1990'lardan sonra sanayinin Trakya'ya kayması hızlanmış, sanayileşme hareketi bu dönemde Çorlu ve Lüleburgaz'da etkilenmiş ve Çorlu-Lüleburgaz-Çerkezköy aksı oluşmuştur (Sazak, 2002). Sanayinin Trakya Bölgesi'nde yer seçmesinde öncelikli etkenlerden birisi teşvikler olmuştur. Bölgede teşvik belgelerinin 1980-1990 yılları arasında %60'ı, 1990-2000 yılları arasında %88'i imalat sektörüne verilmiştir (Öcal, 2006). Pazara yakınlık, İstanbul'a yakınlık, yer altı su kaynakları ve ulaşılabilirlik sanayinin bölgede yer seçmesinin diğer önemli sebepleridir (Sazak, 2002; Bölen, 1982).

Çayırova-Gebze yöresinde daha çok demir-çelik, kimya, gıda, metal eşya, plastik ve makine sektörleri gelişmiştir¹ (Erkut ve Albayrak, 2004). Tekstil sanayi daha çok, başta Çorlu ve Çerkezköy olmak üzere, Trakya Bölgesi'ne kaymıştır^{2,3} (Trakya Kalkınma Ajansı, 2009; Ak, 2008; OECD, 2008).

Öte yandan yapılan planlar da sanayi üretiminin İstanbul dışına çıkmasını çok uzun yıllardır teşvik etmekte ve hatta zorunlu hale getirmektedir. Başta tekstil ve hazır giyim sektörü olmak üzere kirletici ve emek yoğun sanayinin İstanbul'dan desantralize edilmesi gerektiği 1966 yılında onaylanan Sanayi Alanları Nazım İmar Planı'nda (Yüzer, 2002), 1976 yılında hazırlanan İstanbul Şehirselsel Gelişme Projesi'nde (Sazak, 2002), 1980'lerde onaylanan İstanbul Metropolitan Alan Nazım İmar

¹ TR42 Düzey 2 Bölgesi'nde firma sayısı bakımından öne çıkan sektörler ana metal sanayi (%20), makine sanayi (%13), gıda sanayi (%10), ulaşım araçları sanayi (%8) ve tekstil ve tekstil ürünleri sanayi (%7)'dir. Bölgedeki tekstil firmalarının %33'ü Kocaeli'ndedir. TR42 Düzey 2 Bölgesi, kendisine komşu olan İstanbul, Bursa gibi ülkenin diğer gelişmiş sanayi bölgeleri ile karşılaştırıldığında tekstil sektöründe oldukça geri planda kalmıştır (Marka Kalkınma Ajansı, 2010)

² TR21 Düzey 2 Bölgesi'nde firma sayısı bakımından öne çıkan sektörler tekstil sanayi (%33), gıda, içki ve tü-

tün sanayi (%23), taş, toprak ve maden sanayi (%11), makine, teçhizat, otomotiv yan sanayi (%10)'dir. Bölgedeki tekstil firmalarının % 85'i Tekirdağ'dadır (Trakya Kalkınma Ajansı, 2010).

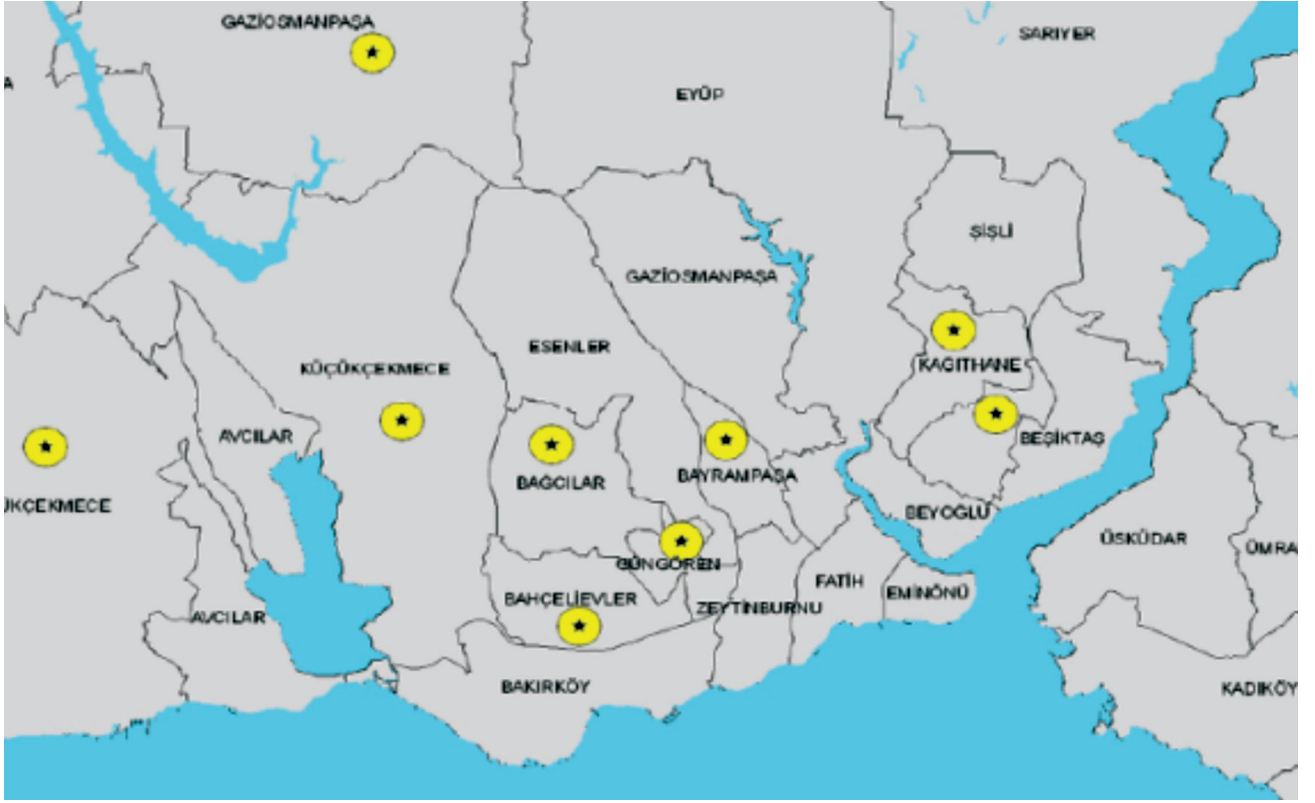
³ OECD, İstanbul'un desantralizasyon sürecinin etkilerinin göz ardı edilmesi durumunda Tekirdağ'ın mekansal gelişiminin tam olarak analiz edilemeyeceğini vurgulamaktadır. 2000 yılı verilerine göre tekstil sektörünün toplam istihdam içinde payı %40, üretilen katma değer içinde payı %30'dur. Hazır giyim sektöründe istihdam 1995 yılında %9 iken 2000 yılında %16,5'e çıkmıştır (OECD, 2008).

Planı'nda, 1995'de onaylanan İstanbul Metropolitan Alan Alt Bölge Nazım İmar Planı'nda (Yüzer, 2002), 2009 yılında onaylanan 1/100000 Ölçekli İstanbul Metropolitan Alan Nazım İmar Planı'nda hep vurgulanmıştır. Planlarda genel olarak Metropolitan alan içinde sanayilerin yer seçimi sırasında fazla miktarda hava ve su kirliliği tehlikesi, trafik sorunu ve su sıkıntısının dikkate alınması gerektiğinin altı çizilmiş, çok su tüketen tekstil ve benzeri sanayinin acilen İstanbul dışına nakledilmesi, İstanbul için gerekli olan gelişmiş teknolojiye sahip birimlerin gelişmesinin sağlanması öngörülmüştür.

Hazır giyim imalatı 2000'li yıllara kadar daha çok İstanbul'dan başta Trakya olmak üzere ülke içindeki diğer bölgelere kayarken 2000'li yıllardan sonra İstanbul'dan yurt dışına kaydığı görülmektedir. İTKİB, 2001 yılından itibaren hazır giyim sektöründeki üretim ve ihracatın İstanbul gibi büyük metropollerden uzaklaşma eğilimi içine girdiğinin, ABD kotaları ile ilgili sorunları aşmak ya da AB pazarına daha yakın bir bölgeye yerleşmek amacı ile bazı Türk firmalarının hazır giyim üretimini tamamen ya da kısmen Doğu ya da Orta Avrupa ülkelerine kaydardığının altını çizmektedir (İTKİB, 2001). DPT de Türkiye'de üretim yaptığı takdirde maliyetlerin yüksekliği nedeniyle rekabet gücü kalmayacağı için, üretimini tamamen veya kısmen, başta Özbekistan, Türkmenistan, Romanya, Bulgaristan, Mısır, Ürdün, Çin olmak üzere yurt dışına kaydıran tekstil ve konfeksiyon firması sayısının 100'ü bulduğunu ifade etmektedir (DPT, 2006). Çok Elyafılar Anlaşması'nın (Multifiber Agreement-MFA) getirdiği kotaların 2005 yılında kaldırılmasından sonra başta Çin olmak üzere Asya ve Afrika ülkelerindeki firmalar ucuz işgücünden kaynaklanan rekabet avantajı elde etmiştir. Alt ve orta segmentte yer alan, daha ucuz ve daha basit ürünlerin imalatı, işçiliğin daha ucuz olduğu bu Asya ve Afrika ülkelerine kaymıştır. Örneğin, Madger çalışmasında Mısır'ın ağırlıklı olarak AB ve ABD pazarına, daha çok alt ve orta pazar segmentine yönelik basit mallar ürettiğini belirtmektedir (Madger, 2005).

Bu etkenlerle bir yandan sanayi İstanbul'un dışına kayarken bir yandan da İstanbul zengin işgücü havuzu ve ulaşım avantajları gibi sebeplerle sanayi sektörü için çekiciliğini hep korumaya devam etmiştir (Ak, 2008). İstanbul'da hizmet sektörlerinin ağırlığının arttığı ekonomik dönüşüme rağmen, sanayi sektörü sunduğu istihdam olanakları açısından kayda değer bir yer tutmaya devam etmektedir (İstanbul Kalkınma Ajansı, 2010). Diğer OECD metropollerinin aksine, İstanbul'un ekonomisinde tekstil ve bu sektörün yan sanayisi gibi emek yoğun ve düşük teknolojiye sahip imalat sektörlerinin önemli bir yer tuttuğu gözlenmektedir (OECD, 2008). Hazır giyim sektörü halen İstanbul'un ekonomisinde önemli bir yere sahiptir. Sektörde faaliyet gösteren firmalar İstanbul'da yığılmaya devam etmektedir (İBB, 2009). Hazır giyim sektöründe sayıca en fazla firma İstanbul'da yer almaktadır. Bu sektörde faaliyet gösteren firmaların 1992 yılında %31'i; 2002 yılında %36'sı, 2009 yılında %52'si İstanbul'dadır (www.tuik.gov.tr).

Tekstil sektörünün İstanbul'un GSYİH'da payı %26'dır (OECD, 2008). İstanbul'da imalat sanayi içinde tekstil sektörü, firma

Şekil 1. İstanbul'da Tekstil Firmalarının Mekansal Dağılımı. Kaynak: İBB, 2009.

sayısı açısından %37'lik payla birinci sırada yer almaktadır. Tekstil ve hazır giyim sektörlerinde faaliyet gösteren toplam firma sayısı 4.958, toplam çalışan sayısı ise 301.127'dir (İBB, 2009). Tekstil sektöründeki istihdamın içinde hazır giyim sektörünün payı giderek artmaktadır. OECD bu durumu küresel pazardaki talep artışına bağlamaktadır (OECD, 2008). Tekstil firmaları ağırlıklı olarak Avrupa Yakası'nda ve kentin çeperlerindeki ilçelerde yoğunlaşmaktadır. Buna göre; Güngören %11,3'lik payla en fazla firmanın yer seçtiği ilçe olurken, bunu, Küçükçekmece (%10,9), Bağcılar (%8,4), Büyükçekmece (%8,2), Bahçelievler (%7,5), Bayrampaşa (%7), Kâğıthane (%7,2) ve Gaziosmanpaşa (%6) izlemektedir. Bu sektördeki firmalar Anadolu Yakası'nda ise daha çok Ümraniye (%3,8)'de yer almaktadır (Şekil 1), (İBB, 2009).

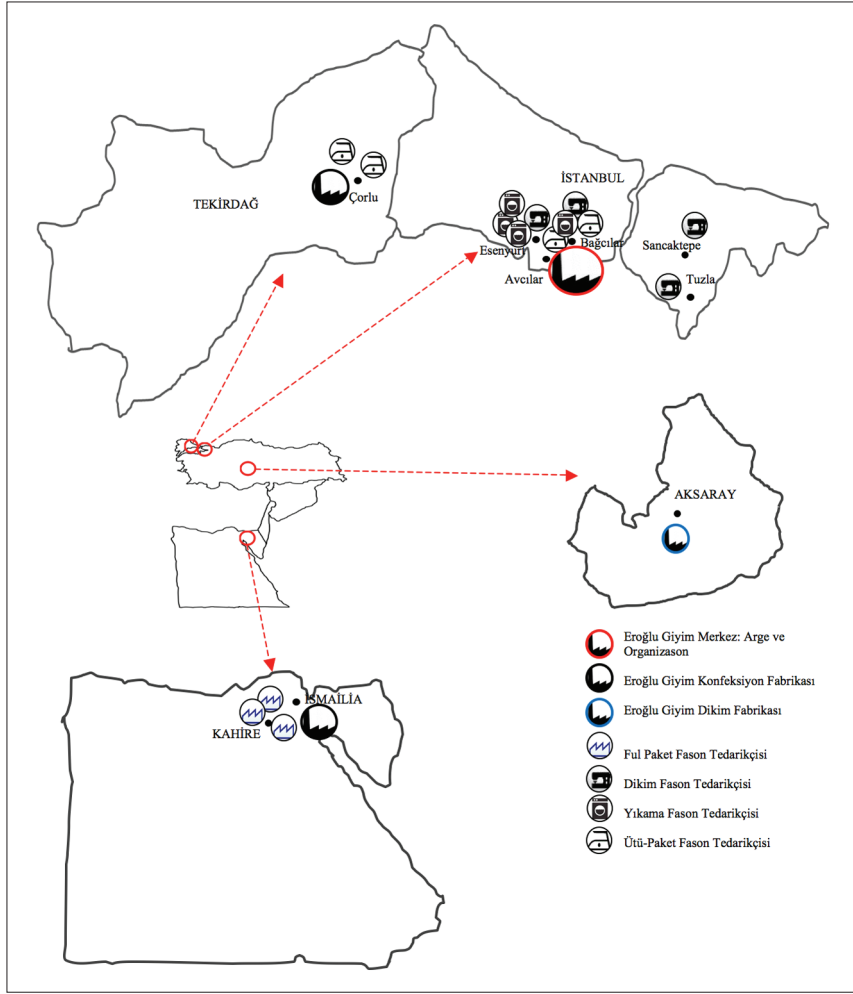
İstanbul İli genelinde imalat sanayi sektörlerinde çalışan sayılarına bakıldığında, çalışanlarının %43'ünün tekstil ve tekstil ürünleri imalatında istihdam edildiği görülmektedir. İstanbul'daki tekstil firmaları ağırlıklı olarak, küçük ve orta ölçekli işletmelerden oluşmaktadır. 10-24 kişi çalıştıran firma sayısı 1.767 (%36), 25-49 çalışanı olan firma sayısı ise 1.371'tir (%28). İstanbul'daki ilk 500 sanayi kuruluşunun sektörel dağılımında, tekstil ve tekstil ürünleri imalatının %21 ile birinci sektör olarak öne çıktığı görülmektedir (İBB, 2009).

Ak'ın (2008) İstanbul Metropolitan Planlama Merkezi tarafından yapılan anket çalışmalarını temel alarak yaptığı çalışmada İstanbul'daki sanayi sektörünün yer değiştirme eğilimi incelenmiştir. Araştırma, İstanbul'da tekstil gibi emek yoğun

sektörlerden çok sermaye yoğun sektörlerin yer değiştirme eğiliminde olduğunu göstermektedir.

İstanbul'daki 1241 tekstil firmasının sadece %26'sı yer değiştirmek istemektedir. Makine, ulaşım ve mobilya gibi daha sermaye yoğun sektörlerde yer değiştirme eğilimi emek yoğun sektörlerle göre daha yüksek olup sırasıyla %43, %38 ve %42'dir. Yer değiştirmek isteyen tekstil firmalarının %90'ı yine İstanbul içinde yer değiştirmeyi isterken, %5'i başta Gebze ve Çorlu olmak üzere Marmara Bölgesi içinde yer değiştirmeyi tercih etmekte, %5'i ise ülke içinde başka bölgelere gitmeyi istemektedir. Yer değiştirmek isteyen tekstil firmaları İstanbul içinde, sektördeki firmaların yoğunlaştığı bölgelerde yer seçmek istemektedir. Bu durum, tekstil sektöründe birbirine girdi sağlayan firmaların birbirine yakın olmayı tercih ettiğini ve yakın olmanın bu firmalar için önemli olduğunu göstermektedir. Araştırmaya göre, yer değiştirmek isteyen bu firmaların %22'si sektöre yakın olmak, %22'si ulaşım avantajları, %16'sı ise işgücüne yakınlık için yer değiştirmek istemektedir. Tekstil firmalarının İstanbul'da kalmak isteme sebeplerinden birisi, kentin hızlı kentleşmesinin ve nüfus artışının tekstil gibi emek yoğun sektörler için büyük bir işgücü havuzu yaratmasıdır. Bir başka sebep hem İstanbul'un kendisinin tekstil sektörü için bir pazar olması hem de kentin Avrupa ve Asya pazarları ile güçlü bağlantılarının olmasıdır. Sektöre hammadde sağlayan firmaların Avrupa yakasında yoğunlaşmış olması da firmaların İstanbul'da kalmak istemelerinin bir başka nedenidir (Ak, 2008).

Bir yandan hazır giyim ve tekstil firmalarının büyük kıs-

Şekil 2. 2012 yılı Eroğlu Giyim'in Üretim Tesisleri'nin ve Fason Tedarikçilerinin Lokasyonları.

mı İstanbul'dan ayrılmayı tercih etmezken diğer yandan İstanbul'dan ayrılan firmaların İstanbul ile ilişkisi de sürmektedir. Sazak'ın çalışmasına göre⁴ Çorlu'da yer seçen sanayi tesislerinin girdi-çıkıtı açısından Marmara Bölgesi'ne ve İstanbul'a bağımlılık oranı yaklaşık %50'dir. Çorlu'daki tesislerin %97'sinin İstanbul ile ilişkisi vardır; firmaların %91'inin merkezi, %30'unun imalat tesisleri dışındaki yan tesisleri İstanbul'dadır (Sazak, 2002). Bu veriler hazır giyim sektörünün tedarik zincirinin coğrafyası ile ilgili hazırlanmakta olan bir doktora tezi kapsamında incelenen Eroğlu Giyim firmasının yapısı ve işleyişi ile de paralellik göstermektedir. 2003 yılından beri İstanbul'da imalat yapmayan, imalat birimlerini Çorlu, Akсарay ve Mısır'a taşıyan Eroğlu Giyim firması fason imalatın yarısını Mısır'da yarısını İstanbul'da yaptırmaktadır.^{5,6} 2003 yılına kadar sadece İstanbul'da üretim yapan ve yaptıran firma 2003 yılında imar

planlarından kaynaklanan kısıtlar sebebiyle Çorlu'da, 2004 yılında teşviklerden faydalanmak için Akсарay'da ve 2007 yılında daha ucuz üretim yapmak, ABD'ye ihracat avantajlarından faydalanmak için Mısır'da fabrika kurmuştur (Şekil 2). Türkiye'deki fason dikim ve yıkama üretiminin tamamına yakını İstanbul'da yaptırılmaktadır. Sadece ütü paket işlemlerinin bir kısmı Çorlu'da fason yaptırılmaktadır. Firma yetkilileri fason işlerde neden İstanbul'u tercih ettikleri sorusuna, İstanbul'da alternatiflerin fazlalığı; İstanbul'da⁷ yer alan yönetim ekibine (kalite kontrol gibi) yakınlık; ürünün niteliği veya üretim süresi açısından yapmakta zorlandıkları ürünleri yaptırabilmek şeklinde cevap vermektedir.⁸ Ayrıca firma, şundaki organizasyonları ile İstanbul dışında fason iş yaptırmalarının zor olduğunun altını çizmekte, Akсарay'daki fabrikanın biraz daha geliştikten sonra kendileri için Anadolu'nun "hub"ı olacağını ve buradan Adana ve Mersin'e fason iş verebileceklerini belirtmektedir.⁹

⁴ Sazak çalışmasında Çorlu-Büyükkarıştıran sanayi bölgesindeki 93 fabrikanın %54'ü ile, Çorlu genelindeki 454 fabrikanın %11 ile görüşmüştür. Firmaların %70,5'i tekstil sektöründe faaliyet göstermektedir.

⁵ Üretimin %45'i Çorlu'daki fabrikada, %11'i Mısır'daki fabrikada yapılmakta; %22'si İstanbul'da fason, %22'si Mısır'da fason yaptırılmaktadır. Çor-

lu'daki üretimin bir kısmı Akсарay'da dikilmektedir.

⁶ Fason firmalar Bağcılar, Güngören, Esenyurt'ta yoğunlaşmaktadır. Asya yakasındaki firmalar ise Sancaktepe ve Tuzla'da yer almaktadır. Firmaların bir kısmı şehir içindeki ticaret bölgelerinde yer alırken özellikle yıkama firmaları sanayi bölgelerinde yer almaktadır.

⁷ İstanbul'da arge, pazarlama, satınalma, kalite kontrol birimleri gibi yan tesisler bulunmaktadır.

⁸ Fason yıkama firmaları ürünlerinin %70'inin kompleks ürünler olduğunu belirtmektedir. Dikim firmaları, müşterilerinin bant sisteminde daha kolay dikilebilen göreceli daha kolay

ürünleri içerde (inhouse) ürettiklerini, üretim bandında seri üretilmesi zor; daha kompleks ürünleri fason firmalara diktirdiklerini belirtmektedir.

⁹ Firmaya fason iş yapan İstanbul'daki firmalar Çorlu fabrikadan maksimum 150 km, Mısır'daki firmalar Mısır fabrikadan maksimum 110 km uzakta-

Tablo 1. İstanbul, Tekirdağ ve Kocaeli'nin İller Arası Rekabet Endeksi ve Alt Endeksleri (Kaynak: URAK, 2010)

	Beşeri sermaye ve yaşam kalitesi alt endeksi	Markalaşma becerisi ve yenilikçilik alt endeksi	Ticaret becerisi ve üretim potansiyeli alt endeksi	Erişilebilirlik alt endeksi	Rekabet endeksi
İstanbul	2	1	1	1	1
Tekirdağ	35	20	10	3	7
Kocaeli	13	14	4	6	5

Eroğlu Giyim'in fason olarak yaptırdığı dikim ve yıkama işlemlerini günlük olarak takip ettiği göz önüne alınırsa firmanın gün içinde gidip gelinebilecek mesafelerde fason iş yaptırdığı söylenebilir. Firmanın 2012 yılında düzenli çalıştığı 4 dikim firmasının İstanbul'da öncelikli yer seçim sebebi kalifiye işgücüdür. Firmanın fason dikim tedarikçilerinden birisiyle yapılan görüşmede "Bağcılar'daki bir işçi ile Esenyurt'daki bir işçinin ürettiği malın kalitesi bile farklıdır, Bağcılar'daki işçi daha kaliteli ürün üretir. Eroğlu Giyim'in başka şehirlerde ve ülkelerde üretim tesisleri kurması bizi çok etkilemez, bizim yaptığımız işçiliği onlar yapamazlar" ifadesiyle coğrafyanın ve işgücünün niteliğinin üretim kalitesi üzerindeki etkisini vurgulamaktadır.

Aslında burada ifade edilen şey örtük bilgi ve örtük bilginin coğrafyada gömülülüğüdür.¹⁰ 4 yıkama firması ise ulaşım, pazara yakınlık gibi sebeplerle İstanbul'da yer seçmiştir. Yıkama proseslerinde yenilik ön plana çıkmaktadır. Firma ile yıkama tedarikçileri ortak çalışmalar yapmakta, bir takım aparatlar geliştirerek proste yenilik yapmaktadırlar. Bu da firma ve yıkama fason tedarikçilerinin birbir çalışmasını gerektirmektedir. Eroğlu Giyim'in aksesuar tedarikçilerinin fabrikaları Marmara Bölgesi'nde (Çorlu, Çerkezköy, Bursa, İstanbul), kumaş tedarikçilerinin fabrikaları Anadolu'da (Adana, Kayseri, Bursa, Malatya, K.Maraş) yer almaktadır. Ancak bu firmaların hepsinin İstanbul'da ofisleri (Şişli, Eyüp, Bağcılar, Güngören, Kadıköy, Beykoz) bulunmaktadır. Firma özellikle kumaş firmaları ile her gün yüzyüze görüşme yapmakta, sadece devam eden imalatın takibi yapılmamakta, nihai müşterilerin hem şimdiki hem de gelecekteki ihtiyaçları ve beklentileri paylaşılmaktadır. Tedarikçilerin İstanbul'daki ofisleri yüzyüze iletişim için oldukça önemlidir. Eroğlu Giyim firması ve tedarikçileri için İstanbul, ulaşım ve pazara yakınlık gibi avantajların yanı sıra kalifiye işgücü, üretim ve yönetim ekibine mekansal yakınlık ve yüzyüze iletişim açısından önemli avantajlar sağlamaktadır. Firmanın İstanbul dışında ve yurt dışında imalat yapmasının ve yaptırmasının sebepleri ise, ucuz işgücü, düşük maliyetler, iimalat yatırımı yapmak ve uluslararası ticaretin getirdiği avantajlardan faydalanmak olarak sıralanabilir.

Rekabet açısından bakıldığında İstanbul diğer sektörlerde olduğu gibi hazır giyim sektöründe de diğer pek çok kente göre önemli avantaj ve üstünlüklere sahiptir. URAK tarafından ha-

zırlanan rekabet endeksinde ve bu endeksin alt endekslerinde İstanbul tüm kentler arasında ilk iki sırada yer almaktadır (Tablo 1).

Diğer yandan İstanbul'dan Trakya'ya kayan firmaların en çok tercih ettiği Tekirdağ hazır giyim sektörü için bazı dezavantajlara sahiptir. Kent, Beşeri Sermaye ve Yaşam Kalitesi Alt Endeksi'nde 35. sırada, Markalaşma Becerisi ve Yenilikçilik Alt Endeksinde 20.sırada yer almaktadır. Bu durum Trakya Bölge Planı'nda da vurgulanmaktadır. Plana göre, Trakya Bölgesi coğrafi ve lojistik üstünlüklere sahip olmasına rağmen, fiziksel ve sosyal altyapıdaki eksiklikler, bölgenin daha fazla yatırım çekmesinin önündeki engellerden birisidir. Trakya Bölgesi'ndeki işletme yapısı incelendiğinde, KOBİ'lerin rekabetçilik güçlerinin yeterli düzeyde olmadığı görülmektedir. Trakya Bölgesi'nde en çok tekstil firmasının yer aldığı Tekirdağ, ticaret ve üretim açısından önemli bir potansiyeli barındırmakla birlikte, beşeri sermaye alanında alt dilimlerde yer almaktadır. Trakya Bölgesi'nin insan kaynakları profili, yenilikçilik faaliyetlerinin verimli şekilde gerçekleştirilmesi için yeterli değildir. Çorlu ve Çerkezköy İstanbul'a yakınlıkları nedeniyle kalifiye işgücüne ve akademik desteğe erişimin kolay sağlanabileceği sanayi bölgeleridir (Trakya Kalkınma Ajansı, 2010). Kalifiye işgücü hazır giyim sektörü için çok önemli bir yer seçim faktörüdür. Nitelikli işgücünden faydalanmak isteyen firmalar hazır giyim sektöründe ya yüksek işgücü maliyetlerine rağmen İstanbul'da kalmaya devam etmekte, ya da Trakya örneğinde olduğu gibi nitelikli işgücünü İstanbul'dan temin etmektedir.

DPT, tekstil ve hazır giyim sektöründe yatırım yerlerinin daha ziyade büyük yerleşim merkezlerinde yoğunlaştığını, işgücü, enerji gibi faktörler dikkate alındığında bu bölgelerin yatırım yeri olarak değerlendirilmesinin rantabl olmadığını vurgulamaktadır. Hazır giyim sektöründe faaliyet gösteren firmalar İstanbul'da yoğunlaşmış olmakla beraber, bu firmaların Türkiye'de işçiliğinin en pahalı olduğu bu kentte varlıklarını orta ve uzun vadede sürdürmeleri çok zordur. DPT, hazır giyim sektöründe emek yoğun dikim ve dikim sonrası işlemlerin teşvik alan illere kaydırılmasında fayda olduğunu belirtmektedir (DPT, 2006). Diğer yandan Sanayi Bakanlığı, kotaların kaldırılmasıyla uluslararası pazarlarda kıyasıya rekabetin yaşandığı yeni bir dönemin başladığının, bu döneme kadar düşük maliyetli ürünler bazında rekabet etmeye çalışan Türk Tekstil ve Hazır Giyim Sektörü'nün rekabet alanının değiştiğinin altını çizmektedir. Sektör geleneksel ve basit ürünlerle rekabet etmek yerine, yüksek katma değerli ürünlerle rekabet etme

¹⁰ OECD, dinamik öğrenmenin üretim zincirinde meydana geldiğinin altını çizmektedir. İstanbul ekonomisindeki üretim zincirlerinde yaparak ve kullanarak öğrenmeyi destekleyecek politikaların olmadığını belirtmektedir (OECD, 2009).

çabası içerisine girmiştir. Türkiye'nin istihdamında çok önemli bir yere sahip olan sektör, fiyat-maliyet rekabetinden çok kalitenin rekabeti belirlediği, yüksek kaliteli, moda, tasarım, marka ve bilgi bazlı ürünlerin üretildiği ve satıldığı bir yapıya dönüşmektedir (T.C. Sanayi Bakanlığı, 2010). Burada ucuz işgücünün sağladığı maliyet avantajı ve nitelikli işgücünün sağladığı kalite avantajı gibi bir ikilemin olduğu söylenebilir. Literatürdeki çalışmalar da göstermektedir ki daha yüksek katma değerli ürün üretme önceliği firmaları maliyet dışında bilgi, öğrenme, yenilik ve bu faktörlerle iç içe geçen nitelikli işgücü ve coğrafya gibi faktörleri göz önüne almaya itmektedir. Bu sebeple, yüksek maliyetlere rağmen İstanbul emek yoğun bir sektör olan hazır giyim sektöründe halen önemli bir lokasyon olmaya devam etmektedir.

TARTIŞMA ve SONUÇ

Hızır giyim sektöründe imalatın coğrafyasını maliyetler, ülkeler arasındaki ticari ilişkiler ve yasal düzenlemeler, üretilen ürünün özelliğine göre beşeri sermaye, birbiri içine geçmiş bilgi-öğrenme-yenilik faktörleri biçimlendirmektedir. Coğrafya; barındırdığı işgücünün niteliği, sağladığı yüzüze iletişim olanakları, bilginin yaratılması ve öğrenilmesi süreçlerindeki yerel ve kendine has koşullar, müşteriler, tedarikçiler, rakipler arasında mekansal yakınlığın önemi gibi sebeplerle hazır giyim sektörünün yer seçimi kararlarında başlı başına önemli bir faktördür.

Türkiye'de hazır giyim firmalarının %52'si İstanbul'dadır. Sektörü bir yandan İstanbul'un dışına iten bir yandan İstanbul'a çeken veya İstanbul'da tutan yerel ve küresel dinamikler bulunmaktadır.

Kotaların kalkmasıyla Asya ve Afrika ülkelerindeki ucuz işgücünün yarattığı fiyat baskısı, AB ve ABD'deki yasal düzenlemeler ve bu ülkelerin diğer ülkelerle olan ticari anlaşmaları gibi küresel dinamikler sektördeki firmaları İstanbul hatta ülke dışına itmektedir. Buna paralel olarak, kentin dışındaki ucuz arsa ve işgücü imkanları firmaları İstanbul dışına çekmektedir. İmar planları ve devletin teşvik politikaları da tekstil ve hazır giyim sektörünün İstanbul dışına çıkmasını teşvik etmekte hatta zorunlu hale getirmektedir.

İstanbul'un coğrafi avantajlarının, fiziksel ve sosyal alt yapı imkanlarının yanı sıra kentteki işgücünün tecrübesi ve bilgi birikimi özellikle katma değeri yüksek ürünlerle rekabet etmeye çalışan sektör için İstanbul'u avantajlı hale getiren yerel dinamiklerdir. Tekstil firmalarının %74'ünün İstanbul içinde kalmak istemesi, yer değiştirmek isteyen firmaların % 16'sının işgücüne yakınlık sebebiyle firmaların yoğun olduğu yerde yer seçmek istemesi, Trakya Bölgesi'ne giden firmaların nitelikli işgücünü İstanbul'dan temin etmesi işgücünün öneminin göstergeleridir. İşgücünün sadece niceliği değil niteliği de önemlidir. Örtük bilgiye dayanan tekstil ve hazır giyim sektöründe İstanbul'daki nitelikli işgücü, sahip olduğu örtük bilgi açısından da ayrı bir önem taşımaktadır. İstanbul'daki firmaların Avrupa yakasında belli bölgelerde yoğunlaşması, yer değiştirmek isteyen

firmaların işgücü, sektördeki firmalara yakınlık gibi sebeplerle bu bölgelere kaymak istemesi yerel faktörlerin sadece firmaların İstanbul'daki yer seçimini etkilemekle kalmayıp üretimin coğrafyasını da biçimlendirdiğini göstermektedir.

KAYNAKLAR

1. Ak, B. (2008). Deindustrialization Under The Impact Of Globalization: The Case of Istanbul, Master Thesis, The Graduate School Of Natural And Applied Sciences of Middle East Technical University.
2. Brown, M., Baldwin, J., R. (2003). The Changing Geography of the Canadian Manufacturing Sector in Metropolitan and Rural Regions. The Canadian Geographer, 47(2), 116-134.
3. Bölen, F. (1982). Türkiye'de Sanayi Yer Seçiminin Yerleşme Sistemine Etkileri Marmara Bölgesinde İki Yöntem Denemesi, Doçentlik Tezi, İTÜ Maçka Mimarlık Fakültesi, Haziran 1982.
4. Desrochers, P. (2001). Geographical Proximity and the Transmission of Tacit Knowledge. The Review of Austrian Economics, 14 (1), 25-46.
5. Din, H., Fattah, M.M. (2008). Textile and Clothing In The Mediterranean Region: Opportunities and Challenge of Returning Textiles and Clothing to Gatt Disciplines, Working Paper 2008, <http://www.econturk.org/TurkishEconomy/erf4.pdf>.
6. DPT. (2006). Dokuzuncu Kalkınma Planı (2007-2013), Tekstil, Deri ve Giyim Sanayi Özel İhtisas Komisyonu Tekstil, Hazırgiyim ve Konfeksiyon Alt Komisyonu Raporu.
7. Dunford, M. (2006). Industrial Districts, Magic Circles and the Restructuring of the Italian Textiles and Clothing Chain. Economic Geography, 82(1), 27-59.
8. Erkut, G., Albayrak, A.N.(2004). Sanayi Gelişimini Etkileyen Yerel Dinamikler: Gebze Dilovası Örneği, 11. Bölge Bilimi Kongresi, 21-23 Ekim 2004, s 47-55, Trabzon.
9. Falck, O., Heblich, S. (2008). Modern Location Factors in Dynamic Regions. European Planning Studies, Vol.16, No.10.
10. Gereffi G., Memedoviç, O., (2003). The Global Apparel Value Chain: What Prospects for Upgrading by Developing Countries, United Nations Industrial Development Organization, Vienna http://www.unido.org/fileadmin/media/documents/pdf/Services_Modules/Apparel_Value_Chain.pdf.
11. Gertler, M., (2001). Tacit Knowledge and the Economic Geography of Context or The Undefinable Tacitness of Being (There), DRUID Summer Conference, 12-15 June 2001, Aalborg, Denmark <http://www.druid.dk/conferences/nw/paper1/gertler.pdf>.
12. Hudson, R., (2002). Changing Industrial Production Systems and Regional Development in the New Europe. Transactions of the Institute of British Geographers., 27 (3), pp. 262-281.
13. İstanbul Kalkınma Ajansı. (2010). İstanbul Bölge Planı 2010-2013, İstanbul.
14. İstanbul Büyükşehir Belediyesi (2009). 1/100.000 Ölçekli İstanbul Çevre Düzeni Planı Raporu, İmar ve Şehircilik Daire Başkanlığı Şehir Planlama Müdürlüğü, İstanbul.
15. İTKİB. 2001. 2001 Yılı Hazır Giyim, Tekstil, Deri Ve Halı Sektörlerinin İhracat Performans Değerlendirmesi Ve Performansı Etkileyen Faktörler, <http://www.itkib.org.tr/default.asp?CID=RAPORLAR&urlID=629&dropdownid=raporlar>.
16. Karaçay, H., Erden, L. (2005). Yeni Sanayi Odakları Ve Sanayinin Yeni Mekan Arayışları: Denizli Ve Gaziantep Örneği. C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, Cilt 6, Sayı 1.
17. Madger, D. (2005). Egypt After the Multi-Fiber Arrangement: Global Apparel and Textile Supply Chains as a Route for Industrial Upgrading, Institute For International Economics, Working Paper Series, WP 05-8 <http://www.pii.com/publications/wp/wp05-8.pdf>.

18. Malmberg A., Maskell, P. (2005). Localized Learning Revisited, DURID Working Paper No.05-19, http://openarchive.cbs.dk/bitstream/handle/10398/7884/DRUID_05_19.pdf?sequence=1.
19. Marka Kalkınma Ajansı (2010). TR42 Doğu Marmara Bölge Planı (2010-2013), Kocaeli.
20. McCann, P. (2001). Urban and Regional Economics, New York: Oxford University Pres Inc.
21. Nordas, H., K. (2004). The Global Textile and Clothing Industry Post The Agreement on Textiles and Clothing, WTO Discussion Paper No 5 <http://dspace.cigilibrary.org/jspui/bitstream/123456789/21006/1/The%20Global%20Textile%20and%20Clothing%20Industry%20post%20the%20Agreement%20on%20Textiles%20and%20Clothing.pdf?1>.
22. OECD, (2008). OECD Territorial Reviews: Istanbul, Turkey, ISBN 978-92-64-04371-8, 276 pages.
23. Öcal, G., P. (2006). Trakya Bölgesi'nin Sanayileşme Dinamikleri ve Çorlu Sanayi Kümeleri. (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi). İstanbul Teknik Üniversitesi/Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
24. Sazak, Ş. (2002). Metropolitan Kentin Etki Alanında Kalan Kentlerin Çeperindeki Arsaların Dönüşüm Süreci, Çorlu-Büyükkarıştıran Örneği. Edirne: Trakya Üniversitesi Rektörlüğü Yayınları.
25. T.C. Bilim, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı. (2012). Tekstil, Hazır Giyim, Deri ve Deri Ürünleri Sektörleri Raporu (2012/1), Sanayi Genel Müdürlüğü, Sektörel Raporlar ve Analizler Serisi http://www.sanayi.gov.tr/Files/Documents/tekstil_hazirgiyim_deriv-06042012151813.pdf.
26. T.C. Sanayi ve Ticaret Bakanlığı. (2010). Türkiye Sanayi Stratejisi Belgesi 2011-2014 <http://sgm.sanayi.gov.tr/Files/Documents/tss-2-rapor-28022012105544>.
27. Tokatlı, N. (2006). Global Sourcing: Insights from the Global Clothing Industry-the case of Zara, a fast fashion retailer. Journal of Economic Geography, 8(1), 21-38.
28. Tokatlı, N., Kızılgün, Ö. (2004). Upgrading in the Global Clothing Industry: Mavijeans and the Transformation of a Turkish Firm from Full-package to Brand-Name Manufacturing and Retailing. Economic Geography, 80(3), 221-240.
29. Torlak, G. (2002). Understanding the Nature of Transition of Organizational Forms in the Contemporary World. Journal of Economic and Social Research, 4 (2), 27-51.
30. Trakya Kalkınma Ajansı. (2010). TR 21 Trakya 2010-2013 Bölge Planı www.kalkinma.gov.tr/DocObjects/.../10211/TR21_Trakya_Bolge_Plani.pdf.
31. Uluslararası Rekabet Araştırmaları Kurumu, İllerarası Rekabetçilik Endeksi, 2009-2010 http://www.deloitte.com/assets/Dcom-Turkey/Local%20Assets/Documents/turkey_tr_finansalhizmetler_rekabetcilikendeksi_290411.pdf.
32. Yüzer, A., Ş. (2002). Yerleşmelerde Sanayi Alanları Yer Seçimi Eğilimi- Alan Tahsisleri ve Yeni Düzenleme Stratejileri- İstanbul Örneği. (Basılmamış Doktora Tezi). İstanbul Teknik Üniversitesi/Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
33. www.tuik.gov.tr
34. www.wto.org
35. www.dtm.gov.tr

Anahtar sözcükler: Hazır giyim sektörü; nitelikli işgücü; üretimin coğrafyası.

Key words: Apparel industry; skilled labor; geography of apparel industry.

ARAŞTIRMA / ARTICLE

Somut Olmayan Kültür Mirasının Sürdürülmesi İçin Üç Sektörlü Bir Model: İstanbul Tarihi Kent Merkezi İçin ‘Kuyumculuk Mahallesi’ Önerisi¹

Safeguarding the Intangible Cultural Heritage Through a Tri-sector Model: The Jewellery Quarter in the Old City of Istanbul

Ayşe Nur Ökten, Yiğit Evren

Yıldız Teknik Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi, Şehir ve Bölge Planlama Bölümü, Bölge Planlama Anabilim Dalı, İstanbul

ÖZET

Bu makalede İstanbul Tarihi Yarımada’da, Kapalıçarşı ve çevresindeki hanlarda yoğunlaşmış ve o bölgenin kimliğini inşa etmiş kuyumculuk zanaatının kendi faaliyet alanını ve mekanını, tabandan gelen katılımcı bir modelle nasıl canlandırabileceği konusu tartışılıyor. Yazıda, kuyumculuk sektöründeki küçük üreticilerin yoğunlaştığı bölge Kuyumculuk Mahallesi adıyla ele alınıp; çok yönlü bir kentsel canlandırma için buradaki sosyal sermaye üzerinden, çarşı dayanışmasının ve işbirliğinin yolları aranıyor. “Zanaat Eksenli Canlandırma” adıyla sunulan bu modelde, söz konusu alandaki esnafın yapı, ada veya bölge ölçeğinde çeşitli düzlemlerde örgütlenerek koruma, canlandırma ve gelişme projelerinin insiyatifini üstlenmesine uygun bir ortam hazırlamak için neler yapılabileceği tartışılıyor. Bu bağlamda bölgede dayanışma ve işbirliğini yönetecek STK niteliğinde bir işlemci kurum -Kuyumculuk Mahallesi Vakfı- öneri olarak sunuluyor. Bunun yanısıra model, tabandan gelen canlandırma politikalarının kapsamlı olmasını ve bölgede sosyal ve ekonomik gelişmeye öncelik verilmesini öngörüyor. Bu doğrultuda Kuyumculuk Mahallesi’nde sürdürerek canlandırma stratejilerinin yönetileceği, aynı zamanda eğitim, kültür ve sanat etkinliklerinin gerçekleştirileceği çok amaçlı bir merkez -Kuyumculuk Tasarım, Araştırma ve Kültür Merkezi- öneriliyor. Üçüncü olarak kiracı konumundaki zanaatkarın da bölgedeki projelerde söz sahibi olmasına olanak tanıyan bir düzenleme -Genişletilmiş Hak Sahipliği- model kapsamında tartışmaya açılıyor. Bu düzenleme ile bir yandan canlandırma modelinin tabandan ivmeli kimliği güçlendirilirken, diğer yandan canlandırma sürecinin etkisiyle bölgede yaşanabilecek olası bir soyulaştırma dalgasından kiracı zanaatkarın etkilenme riski azaltılmış oluyor.

ABSTRACT

This paper discusses the possibilities of reviving the traditional craftsmanship in its original, historic location through a bottom-up approach. The jewellery production in the Old City of Istanbul is clustered in the Grand Bazaar (Kapalıçarşı) and its vicinity where the crafts’ characteristics has been embedded into the built environment. The traditions of production and urban life are merged in this part of the Old City. Therefore, the authors designate this specific area as “the jewellery quarter” and propose a tri-sector regeneration approach through which the artisans in the area can safeguard their craft and place relying on the local social capital. In this context, this paper proposes an Artisan-led Regeneration Model which allows craftsmen to initiate regeneration projects at various scales while relying on institutional support and guidance of local jewellers. The model assumes that collaboration and solidarity can be orchestrated by a non-governmental organization such as the Jewellery Quarter Foundation. Furthermore, the model assumes that a bottom-up regeneration policy should be comprehensive and give priority to social and economic development in the area. Thus, a multi-purpose center is proposed to serve as the headquarters of the regeneration where artistic, cultural, social, and educational activities as well as spatial improvements can be administered. The third proposition of the model is to introduce tenant artisans as one of the rightful stakeholders into the legal system concerning urban operations. Including the tenant artisans into the institutional structure would reinforce the grassroots character of the regeneration process and diminish the risk of gentrification.

GİRİŞ

Tarihi Kent Merkezinde Zanaatin Yeniden Keşfi

Son yıllarda İstanbul'da tarihi kent merkezini mekansal operasyonlarla yenileyerek, dönüştürerek küresel pazara sunma eğiliminin hızlanarak güçlendiği görülüyor. Merkezi alanlarda kamu yönetiminin sağladığı kolaylaştırıcı koşullar içinde özel sektör tarafından yürütülen bu dönüşümlerde temel motivasyonun rant odaklı bir anlayışla yapıyı çevreyi değiştirmek olduğu göze çarpıyor. Proje bölgelerindeki taşınmaz değerlerinin artışının ekonomik gelişmeye ivme vereceği beklentisi ile salt mekana öncelik veren bu yaklaşımın giderek yenileme ya da dönüşüm adı altında yapılan operasyonların ortak özelliği haline geldiğine tanıklık ediyoruz. Bunun yanı sıra, kamunun sosyal devlet sorumluluğundan ve toplum refahı ilkesinden uzaklaşmasına bağlı olarak bu müdahaleler planlama anlayışı bakımından parçacıl ve indirgemeci olurken, toplumsal olarak çoğu zaman ezici ve yıkıcı sonuçlar doğurabiliyor.

Oysa, bir kentsel alan için yenileme ya da dönüşüm planlanırken bu değişimin temel amacı kentin üretici gücünü arttırmaktır. Böyle bir proje hem kentin bütününe hem de bireylerin toplumsal, ekonomik gelişmesine yararlı bir süreç olarak tasarlanmalıdır (Roberts, 2000; Roberts ve Skyes, 2000). Bu eylemlerle yerel ekonominin büyümesi, yeni fırsatlar yaratılması ve oradaki insanların yaşam koşullarının düzelmesi amaçlanır. Bu genel çerçeve içinde kentsel müdahalenin nasıl olacağı, hangi yöntemlerin uygulanacağı, her bölgenin kendi koşulları içerisinde yanıtlanması gereken sorulardır. Roberts, bunun için siyasetçilerin, kurumların, yatırımcıların ve plancıların kenttaşlarla birlikte yapıcı çözümler üretmesinin zorunlu olduğunu söylemektedir (Ökten ve diğ., 2008.). Kenttaşlarla birlikte ve onlar için yapıcı çözümler üretilmesi belirli bir yerel yönetim anlayışına dayanmaktadır. Bu yerel yönetim anlayışının iki önemli niteliği bulunmaktadır: Birincisi, kentsel gelişmede tepeden inme planlama terk edilmektedir. Stratejik planlama anlayışının getirdiği daha esnek bir yapılanma kabul edilmekte, tabandan gelen projelerle dinamik bir kent yönetimi öngörülmektedir. İkincisi ise, kentsel gelişme için yapılan operasyonların kamu-özel sektör ortaklıklarıyla gerçekleştirilmesidir (DCLG 2012).

Kuşkusuz, gelişmenin tabandan gelen öneri ve projelerle biçimlenmesi, kentlerin küresel piyasadaki fırsatlardan yararlanmasına olanak sağlar. Ancak piyasa fırsatlarına odaklanan bu anlayış beraberinde emlak eksenli dönüşüm politikalarını getirir. Çünkü bu politikalar kente yapılan yatırımın en kısa sürede, tatminkar karlarla geri dönüşünü sağlamaktadır. Kentin köhnemiş merkezi, tarihi bölgelerinde yapılan bu projelerin başarı vizyonu mutlak mekândaki fiziksel değişikliklerle sınırlıdır.

Her ne kadar bu tür projelerin bazılarının başlangıcında bölgedeki yaşam kalitesinin herkes için yükseleceği savunulursa da, bu savın gerçekle bir ilgisinin olmadığı ilk örneklerle birlikte ortaya çıkmıştır. İstanbul'da yakın dönemdeki örneklerde görüldüğü gibi bu projeler birer soylulaştırma mekanizması olarak çalışmaktadır (Dinçer, 2011; Kıyak ve İslam, 2011). Proje alanına yapılan yatırımın öncelikle o bölgenin kullanıcılarına yarar sağlayacağı, proje sonrasında onların da yaşam kalitesinin yükseleceği umudu uygulamada gerçekleşmemektedir.

Zaman içinde, emlak odaklı yaklaşımın alternatifi olarak kültür eksenli dönüşüm güçlü bir akım olarak ortaya çıkar (McCarthy, 1998; Miles ve Paddison, 2005). Ancak bu yaklaşım içinde de tarihi kent merkezlerini geçmişten bugüne getiren kesim kendi alanında tutunma olanağı bulamaz. Temaları ne olursa olsun, köhnemiş kent merkezlerindeki yoksul ya da güçsüz kullanıcılar bu projelerin parçası olamazlar. Ortaya çıkan sonuç, taşınmaz değerlerinin hızla yükselmesi ve böylece, yenilenen ya da dönüştürülen bölgelerin küresel kullanıcılar tarafından soylulaştırılması biçiminde olur. Dolayısıyla, kamunun yalnızca kolaylaştırıcı rol üstlendiği kamu-özel sektör ortaklıkları bu yaklaşımda da hiçbir zaman yoksulluğun ya da toplumsal yoksunluğun nedenlerini ortadan kaldıracak çözümler üretmez; onları yalnızca görünmez kılar.

Yenileme ve dönüşüm yerine 'toplumsal ve ekonomik canlandırma'yı temel amaç olarak benimseyen projeler üç-sektörlü modelleri denemişlerdir. Sivil toplum kuruluşlarının da dönüşüm ya da canlandırma projesine paydaş olarak katıldığı bu modeller güçsüz olanlara güçlerini birleştirme olanağı sunmaktadır. Üçüncü sektörde güçsüzler hem finansal kaynaklarını birleştirebilir, hem de örgütlü hareket etmenin siyasal avantajlarıyla karar mekanizmalarında temsil edilebilirler. Cornelius ve Wallace (2010), kentsel yoksunluk alanlarında uygulanan yeniden canlandırma projelerinin mutlaka bu yoksunluğun nedenlerine adanmış olması gerektiğini vurgulayarak farklı kesimler arasında iletişim kurabilmenin başarılı sonuçlar için ne kadar önemli olduğuna işaret ederler. Yeniden canlandırmanın paydaşları ile proje bölgesindeki topluluk arasında bir diyalogun gerçekleşebilmesi için özellikle üçüncü sektör örgütlerinin bağdaştırıcı, kolaylaştırıcı görev üstlenmesi gerektiğinin altını çizerekler. Ama en önemlisi, mekândaki yeniden canlandırmanın sürdürülebilmesi için işe önce toplumsal yeniden canlandırmayla başlanması gerekmektedir.

Son yıllarda toplumsal canlandırma projelerinde öne çıkan konulardan birisi küçük el sanatları ya da zanaatlerdir. Kent merkezlerindeki tarihi bölgeler zanaatkarın ustalığına yön verdiği kadar onun varlığıyla da değerlendirilir, anlamlı ve canlı yerler olur. O nedenle ki, kentsel merkezlerin, içlerindeki zanaatlerle birlikte yaşatılması akımı giderek güçlenmektedir (Hutton, 2008) Bu doğrultuda, somut ve somut olmayan kültür mirasının birbirinden ayrılmadan korunması, zanaatlerin bu

¹ Bu yazının kaynağını oluşturan metin 2012 yılında MSGSÜ Mimarlık Fakültesi tarafından düzenlenen İstanbul'un Geleceği İçin Alternatif Öneriler Yarışmasında akademisyen kategorisinde eşdeğer ödül almıştır. Yazarlar tarafından kaleme alınan proje raporu (Ökten ve Evren, 2012a) ve paftaların hazırlanmasının her aşamasında zanaatkar, aktif yönetici ve tasarımcılardan oluşan (Aslı Kıyak İngin, Elif Müftüler, Halit Kandemir, Hraç Arslanyan, Özlem Tuna ve proje asistanı Şeyma Avutmuşlu) yarışma ekibine danışılmıştır.

² Bu tür projelerin en bilinenleri arasında Hatton Garden bölgesi için Londra Kalkınma Ajansı'nın desteği ile 2004 yılında hazırlanan Kuyumculuk Sektörü Yatırım Planı (Jewellery Sector Investment Plan) gelmektedir (Bagwell, 2008).

lundukları yerlerde canlandırılmasına yönelik çeşitli projeler geliştirilmektedir.²

İstanbul Tarihi Yarımada'da Kapalıçarşı ve Hanlar Bölgesi'ndeki kuyumculuk sektörünü ele alan bu çalışmada zanaatlerin kozası olan geleneksel çarşıların mirasından yola çıkılmıştır. Zanaatlerin tarihsel olarak mayalanmış toplumsal dayanışma ve etkileşim ağları, geleneklerle pekiştirilmiş davranış kalıpları ve değer yargıları, küresel kentin içinde birer sinerji odağı gibi değerlendirilebilir (Sennett, 2008; Banks, 2010). Tarihsel bir merkezdeki köklü bir zanaat kolunun çoğu zaman görece güçlü bir sosyal sermaye potansiyeli (Dasgupta ve Serageldin, 2000), bulunduğu yere gömülü nitelikleri ve o yere özel bir bağlılığı vardır. Bu özellikleri nedeniyle zanaatlerin -çarşının- her hangi bir kentsel alandan çok daha güçlü örgütlenmeye gitmesi, farklı dayanışma kanalları bulması beklenebilir.

Zanaatkarın bulunduğu yeri benimseyerek bir dayanışma ruhu geliştirmesi ve oraya özgü bir kentlilik kimliği yaratması kökü Ortaçağ'a kadar uzanan bir toplumsal davranış özelliğidir. Avrupa'da kentlilik ve kendi kendini yönetme bilinci, esnaf loncalarının XIII. yüzyılda başlayan mücadelelerinin mirasıdır. Osmanlı kentlerinde de esnaf loncalarının her zaman güçlü bir kendi kendini yönetme geleneği olduğuna kaynaklar sık sık işaret etmektedir (Ergenç, 1995; Cohen, 2003). Osmanlı kentindeki çarşı, yalnızca bir alışveriş alanı değildir; loncaların denetimindeki bir üretim ve yaşam alanıdır. Çarşı'da üretim ve ticaret kurallarının yanı sıra mekanın kullanılmasına ilişkin kurallar da belirlenir. Burası aynı zamanda dürüstlük, adalet ilkeleri, insanlık değerleri gibi toplumsal-kültürel kuralların biçimlendiği, yaşatıldığı bir toplumsal ve ekonomik mekandır. Çarşılardaki dayanışma geleneğinin izleri Kapalıçarşı ve çevresinde hala yaşamaktadır.

Ne var ki buradaki zanaat, geleneksel küçük üretimin tüm ekonomik ve toplumsal özelliklerini sürdürmekle birlikte, bir kültür mirası olarak yok olma tehdidi altındadır. Bu tehdit özellikle yerel yönetimin geleneksel zanaate bakışından ve her türlü imalatı bu bölgeden çıkarma amacını kentsel politika gündemine almasından kaynaklanmaktadır (Evren, 2012). Özellikle Tarihi Yarımada'daki kuyumculuk atelyelerinin çalışma ruhsatlarının bir süredir yenilenmiyor olması gerçeği, bu bölgenin kültür mirası olarak -üretim kimliğiyle- korunmasının tehdit altında olduğunu düşündürmektedir.

Bu makalede yukarıdaki gözlemlerden yola çıkılarak, Kapalıçarşı ve çevresindeki hanlarda yoğunlaşmış ve o bölgenin kimliğini inşa etmiş kuyumculuk zanaatinin kendi faaliyet alanını ve mekanını, tabandan gelen katılımcı bir modelle canlandırması öneriliyor. Yazıda, kuyumculuk sektöründeki küçük üreticilerin yoğunlaştığı bölge Kuyumculuk Mahallesi adıyla ele alınıp; çok yönlü bir kentsel canlandırma için buradaki sosyal sermaye üzerinden, çarşı dayanışmasının ve işbirliğinin yolları aranıyor. Burada, söz konusu alandaki esnafın yapı, ada veya bölge ölçeğinde çeşitli düzlemlerde örgütlenerek koruma, canlandırma ve gelişme projelerinin insiyatifini üstlenmesine uygun bir ortam hazırlamak için neler yapılabileceği tartışılıyor.

İstanbul'da Tarihi Kent Merkezi'nde Bir Zanaat Bölgesi: Kapalıçarşı ve Hanlar Bölgesi

Kuyumculuk sektörü, emek yoğun ve genellikle geleneksel teknolojilerin kullanıldığı bir sektördür. Tüketici alışkanlıklarındaki değişimlere ve değerli taş ve maden fiyatlarındaki dalgalanmalara duyarlı olan, dolayısıyla sürekli yenilik yapmak ve rekabetçi olmak durumunda olan bu sektörde firmalararası ilişkiler ve işgücü piyasası çeşitli sosyal ve kültürel kurumların etkisiyle şekillenmekte, üretim genellikle küresel ağ ilişkilerinin bağlantı noktalarında ve yerel sanayi bölgeleri içinde örgütlenmektedir (Scott, 2000). Sektörün mekansal yapısını inceleyen araştırmalardan çıkartılabilecek ortak sonuç küçük ölçekli zanaatkar üreticilerin, Birmingham, Londra, Los Angeles ve Bangkok örneklerinde olduğu gibi, kentlerde ve çoğunlukla buldukların kentlerin merkez kesiminde kümelenme eğiliminde olduklarıdır.

İstanbul genelinde kuyumculuk sektörü zanaat ve endüstriyel kuyumculuk olmak üzere ikili bir yapı sergilemektedir (Evren 2011). Ölçek, örgütlenme, teknoloji kullanımı, üretim hacmi ile ürün yelpazesi bakımından birbirinden farklılaşan bu iki üretim biçiminin mekansal yansımalarını kentin ekonomik coğrafyasında da net bir biçimde okumak mümkündür. Buna göre, endüstriyel kuyumculuk İstanbul'da tarihi kent merkezi dışında iki bölgede kümelenmiş durumdadır.³ Zanaat tipi kuyumculuk ağırlıklı olarak İstanbul tarihi kent merkezinde, Kapalıçarşı ve Hanlar Bölgesi'nde varlığını sürdürmektedir. İstanbul Kuyumcular Odası'na (İKO) kayıtlı toplam 1000 kadar üretici zanaatkar işletmenin neredeyse tamamı (959) Tarihi Yarımada'da yerleşmiş durumdadır (İKO, 2012). Tarihi Yarımada'daki kuyumculuk zanaatinin mekansal yapısına yakından bakıldığında, İKO üyesi işletmelerin -Kapalıçarşı'nın Nuruosmaniye kapısı merkez kabul edildiğinde, bu noktadan yaklaşık 350-400 metre yarıçaplı bir daire içinde kalan- yaklaşık 40 hektarlık bir bölge içinde yoğunlaştığı görülmektedir (Şekil 1). Bu bölgenin çok büyük bir kısmı Tarihi Yarımada Alan Yönetimi Planı'nda 8 numaralı Beyazıt-Kapalıçarşı-Hanlar-Mısır Çarşısı Bölgesi ile çakışmaktadır. Kısmen 7 numaralı Eski İdari Bölge ve 5 numaralı Aksaray Alt Laleli Gedikpaşa Bölgesi'nde de kuyum imalatına rastlanmaktadır (İBB, 2011: 108). Üretici işletmelerin bir kısmı Kapalıçarşı içinde bulunmakla birlikte, ağırlıklı olarak Kapalıçarşı çevresindeki hanlarda kümelenmektedir. Bu noktada, Çuhacı Han, Vezirhan, Ağaoğlu İş Merkezi, Pastırmacı Han ve İmameli Han imalatın en fazla yoğunlaştığı yerler arasında sayılmaktadır. Toptan ve perakende ticaret için biraz daha farklı bir durum söz konusudur. Bölgede faaliyet gösteren İKO üyesi 1500 kadar toptan ve perakende ticaret birimlerinin yaklaşık yarısı (%45) Kapalıçarşı'da yerleşmiştir.

Kapalıçarşı ve çevresindeki kuyumculuk zanaatinin ekonomik gücüne bakıldığında bu bölgenin yalnızca İstanbul değil

³ Bu kümelerden birincisi, Avrupa yakasında Güngören-Bahçelievler-Bağcılar üçgeni içerisinde kalan geniş bir kentsel alt bölgeye işaret etmektedir. Bu kümenin genel karakteristiğini bilgisayar teknolojilerinin de yardımıyla kitlesel kuyum imalatı yapan orta ve büyük ölçekli firmalar oluşturmaktadır. İkinci küme ise, 2005 yılında tamamlanarak Yenibosna'da faaliyete geçen Kuyumcukent'tir.

uzmanlaşması, onlara kaynak verimliliğinde önemli avantajlar sağlamaktadır (Porsuk, 2009). Bu işletmeler değişimlere daha hızlı adapte olabilmekte, kriz dönemlerinden büyük ölçekli firmalara kıyasla daha az zararla çıkabilmektedir (Akin, 2008).

Sözü edilen çekirdek zanaatkar yapı çok sayıda yan firma ve hizmet sağlayıcıların oluşturduğu bir diğer üretici kuşakla desteklenmektedir. Bu birimler arasında kuyumcu ekipmanlarının temininden, mağaza ve vitrin tasarımına, kimya sanayisinden hukuksal danışmanlık ve marka yönetimine kadar uzanan geniş bir yelpazeden işletme bulunmaktadır. Tüm bu üretici piyasanın tüketici ile bulunduğu çizgide altı aktör yer almaktadır. Bu aktörlerden perakendeciler, üretici-tasarımcılar ve orta ölçekli işletmeler ticari işlemlerini, enformel yollarla egemen hale gelmiş çeşitli araçların üzerinden gerçekleştirebilmektedir. Diğer taraftan girişimci sadekarlar, zincir mağazalar ve toptancılar tüketici piyasası ile doğrudan ilişki kurabilmektedir. Bu zanaat çekirdeği yalnızca bir üretim kümesi değil, özgün bir üretim kültürünün -İstanbul Ekolü- kolektif bir anlayışla geliştiği ve paylaşıldığı bir bölgedir.

Somut Olmayan Kültür Mirasımız: İstanbul Ekolü

İstanbul Ekolü terimi kuyumculuk sektöründe Tarihi Yarımada'da kök salarak gelişen özgün bir üretim biçimini ifade etmektedir. Bu üretim tarzı, değerli madenlerle değerli taşları ve diğer malzemeleri bir araya getirişi ve İstanbul'un çok katmanlı kültür mirasından yararlanmış biçimiyle hem endüstriyel kuyumculuktan, hem de Anadolu'daki geleneksel kuyumculuktan ayrılır. İstanbul Ekolü kuyumculuk sanatında doğu ve batının sentezine işaret eder. Bu sentezde kentin biriktirdiği kültürel zenginlik motiflere olduğu kadar üretim tekniklerine de yansımış, sonuçta bu coğrafyaya özgü bir üretim geleneği ortaya çıkmıştır. Değerli madenlerle değerli taşları, çiniyi, porseleni buluşturan bu ekolün ürünleri kullanılan malzemeden çok zanaatkarın özgün motifleri ve ince ustalığıyla değer kazanır; seçkin tüketicilere hitap eder.

İstanbul Ekolü'nün ortaya çıkışında, başta Bizans ve devamında Osmanlı saraylarının talebi yönlendirerek önemli roller oynadığını, dönemin en iyi ustalarının İstanbul'da yerleşmeleri için teşvik edildiğini,⁵ günümüzden 500 yıl kadar önce Tarihi Yarımada'da kuyumculuk fuarlarının düzenlendiğini ve en kaliteli, en gözalcı işlerin bu coğrafyada üretilmesi için özel bir çaba sarfedildiğini vurgulamak gerekiyor (Akin, 2008). Bu bağlamda, özellikle Osmanlı İmparatorluğu döneminde saray teşkilatı içinde yer alan Ehl-i Hiref⁶ Cemaati'ne bağlı kuyum ustaları ile bu topluluğun önemli bir grubu olan nakkaşların, İstanbul

Ekolü'nün oluşumuna önemli katkılar yapmış olduğunu söylemek mümkündür. Bu teşkilat, sadece kuyum alanında değil, diğer tüm zanaat dallarında da olduğu gibi, bir saray kimliği yaratma ve bu kimliğin elit bir çevre içinde ürüne dönüştürülmesi projesinin ana aktörüdür (Mortan ve Küçükerman, 2010: 197). Ehl-i Hiref teşkilatı üzerinden yerleştirilen bu üretim geleneği, Mortan ve Küçükerman'ın deyimi ile, "...siyasal yöntemle, öncü teknolojinin biraraya getirilmesini gerektirir... önemli olan, ürün kimliğinin iç ve dış rekabet ortamı içinde canlı, etkili, öncü ve sürekli olarak yaşatılabilmesidir" (Mortan ve Küçükerman, 2010: 198). Bu noktada, İstanbul'a özgü bu üretim geleneğinin sektörün tarihsel gelişim süreci içinde saray sınırlarındaki kozasından taşarak Kapalıçarşı ve Hanlar Bölgesi'ne sıçradığının, buradan da kentin etki alanı dahilinde çok daha geniş bir coğrafyaya yayıldığının altını çizmekte fayda var.

Günümüz koşullarında, İstanbul Ekolü'nün arz ve talep cephelelerindeki değişimlere bağlı olarak geçmişe kıyasla önemli ölçüde güç kaybetmiş olduğunu ve bir erozyon yaşadığını gözlüyoruz. Bu erozyona rağmen İstanbul Ekolü, sayıları giderek azalan alaylı ustaların ve üretim ile bütünleşebilen mücevher tasarımcılarının bireysel çabalarıyla sürdürülmeye çalışılıyor. Bir taraftan girişimci sadekarlar kişisel müşteri ağları üzerinden ulusal ve dünya mücevher piyasasında adından söz ettirebilirken, öte yandan genç kuşak tasarımcılar uluslararası platformlarda önemli başarılar elde ederek İstanbul kuyumculuk sektörünün tasarım alanındaki imajına ve markalaşma sürecine katkıda bulunuyorlar. Geline bu noktada İstanbul'un, özellikle de Tarihi Yarımada'nın, doğu ve batıyı harmanlayabilmek, en öncü tasarımları yaratarak geleneksel kuyumculuk alanında yeniden bir dünya markası haline gelebilmek için hala potansiyeli olduğunu, ihtiyaç duyduğu enerjiyi tamamen yitirmemiş olduğunu söylememiz mümkündür.

Peki bu enerjinin kaynağı nereden geliyor? Herşeyden önce İstanbul Ekolü'nün devamlılığında usta-çırak ilişkisine temellenen eğitim geleneğinin önemli bir rolü bulunmaktadır. Bu geleneğin temelinde mesleki eğitimin kalfalar ve ustalar tarafından işbaşında verilmesi yatmaktadır. İstanbul Ekolü'nün beslendiği bir diğer enerji kaynağı ise, geleneksel üretimin Tarihi Yarımada mekanı ile karşılıklı bir bağ kurmuş olmasıdır. İstanbul'daki kuyumculuk üretimi Kapalıçarşı ve Hanlar Bölgesi'nde yüzyıllar boyunca hem mekanı biçimlendirmiş, hem de mekanın getirdiği kısıtlara ve sunduğu olanaklara göre zaman içinde buraya özgü nitelikler kazanmıştır. Diğer bir deyişle kuyumculuk sektörü Tarihi Yarımada ile özdeşleşmiş, mekanın içine sinerek (Jones 2008; Gertler, 2003) kent kimliğinin bir parçası olmuştur. Çünkü burası üretimin kalbi, sektörün vitrini ve piyasanın merkezidir. İstanbul'da kuyumculuk denildiğinde yerli tüketicinin de, yabancı turistin de aklına ilk olarak Kapalıçarşı ve Hanlar Bölgesi gelir. Tasarım, fiyat ve kalite açısından en çok çeşidin bulunduğu, en bilinen yer burasıdır. Ustaların adanmışlıkla yaptıkları bu üretim, Kapalıçarşı ve çevresindeki yaşam biçimiyle yoğrularak bulunduğu yerle bütünleşmiştir. Özellikle Kapalıçarşı'yı içeren bölge kentin zanaat tarihinin yaşayan müzesidir. Hem üretim, hem de ticaret bu mekanlardaki değer yaratma ekolojisi (Hearn ve Pace, 2006; Hearn ve diğ., 2007)

⁵ Bizans imparatorlarının kuyumcululara vergi muafiyeti getiren düzenlemelerini, Fatih Sultan Mehmed'in Ermeni ustalarını, Yavuz Sultan Selim'in ise Çaldıran Savaşı sırasında İran kökenli Ermeni ustaları Kapalıçarşı ve Hanlar bölgesine yerleştirmesini bu çabalara örnek olarak gösterebiliriz.

⁶ Arapça akraba ve meslek kelimelelerinden oluşan Ehl-i Hiref küçük el

sanatlarıyla uğraşan kimseler olarak tanımlanmaktadır. Osmanlı döneminde sanat faaliyetlerinin Ehl-i Hiref çatısı altında üç koldan yürütüldüğü belirtilmektedir; (1) saray için üretim yapanlar (saray ehl-i hiref), (2) ordunun ihtiyacı için üretim yapan sanatkarlar ve (3) serbest üretim yapan sanatkarlar (Yaman ve Akdemir, 2004: 86).

içinde biçimlenir. Kentin bu kesimindeki zengin tarih, kültürel miras ve canlı atmosfer pek çok tasarım ve yeni ürün için önemli bir ilham kaynağı olur.

İstanbul'un Tarihi Merkezi İçin Zanaat Eksenli Bir Canlandırma Modeli: Kuyumculuk Mahallesi

Tarihi kent merkezlerinin canlandırılması için özellikle köklü zanaatler ve zanaat kültürüne içkin olan sosyal sermaye önemli bir potansiyel sunar. Bu açıdan Kapalıçarşı ve çevresinde bin yıllık tarihi olan kuyumculuk zanaati somut ve somut olmayan kültür mirasının birlikte sürdürülebilirliğinde önemli bir kaynak olarak değerlendirilebilir. Burada kuyumculuk zanaati ekseninde oluşmuş tarihsel bir dayanışma ve işbirliği kültürü kök salmıştır. Bu kent parçası, içinde yoğunlaşmış küçük işliklerle örülmüş bir bal peteği gibidir. Yüzyüze ve uzun süreli ilişkilerle, karşılıklılık kurallarıyla; doğumdan ölüme dek uzanan dostluk görenekleriyle beslenen bu petekteki zanaatkar, ona eşsiz bir güven ortamı sağlayan Kapalıçarşı'yla, hanlarla, bu semtle özdeşleşmiştir. Bu özellikler, Kapalıçarşı ve Hanlar Bölgesi'nin insanı ve ekonomisiyle birlikte korunarak, demokratik, katılımlı bir süreç içinde canlandırılması olanağı sunmaktadır.

Bu çerçeveden bakıldığında Kapalıçarşı ve Hanlar Bölgesi'nin canlandırılması için iki ana amaç güdülmelidir: 1) Bu bölgenin bir kuyumculuk bölgesi olarak sürdürülebilirliğini sağlamak; 2) Geleneksel kuyumculuğun bir zanaat olarak korunmasını ve canlanmasını gerçekleştirmek. Birinci amaç, bu çalışmada önerilen Kuyumculuk Mahallesi Modeli'nin temelini oluşturmaktadır. Mimarlık ve kent kültürü açısından eşsiz özellikler taşıyan; UNESCO Dünya Mirası Listesi'nde yer alan Tarihi Yarımada'nın bu bölgesinin kimliği yüz yıllardır kuyumculuk zanaatıyla özdeşleşmiştir. O nedenle, bölgenin somut kültür mirası olarak gelecek kuşaklara bırakılmasının ancak bu zanaate özgü kullanım biçimiyle birlikte olabileceği düşünülmektedir. İkinci amacın arka planında tüm bu çalışmanın çıkış noktası olan şu düşünce bulunmaktadır: Tarihi bir kent merkezinin insanıyla, işliğiyle yeniden canlandırılabilmesi ve bu canlılığın sürdürülebilmesi için öncelikle oradaki ekonomik faaliyet kolunun ve zanaatkarın toplumsal ve ekonomik olarak kapasitesinin artırılması gerekir.

Toplumsal ve ekonomik gelişme, kentsel çevre kalitesinin artması ve bölgenin canlandırılması bu modelde organizasyon, mekân ve teknoloji olmak üzere üç boyutta ele alınmıştır. Storper'in (1992) Kutsal Üçlü olarak adlandırdığı bu boyutların her biri dinamik ve etkileşim içindeki ilişki kümeleridir (Gieryn ve Thomas, 2000; Ökten ve Evren, 2012b). Her bölgenin koşullarına ve geçmişine göre bu öğeler arasındaki etkileşim de farklılaşır. Söz konusu bölgenin ölçeği ulusal sınırları aşabilir ya da kent içindeki bir çarşı büyüklüğünde olabilir. Ancak hangi ölçekte olursa olsun bölgedeki bir gelişme ya da canlanma toplumsal, kültürel çevreden yalıtılmış ya da mekânın niteliklerinden bağımsız gerçekleşemez.

Modelde kuyumculuk zanaatinin Tarihi Yarımada'da bir üretim alanı olarak örgütlenişi organizasyon boyutunda değerlendirilmiştir.

Usta-çırak ilişkileri, işgücünün değişen yapısı, üretim kültürü ve zanaat erbabının yaşam biçimindeki tüm devinimler ve değişimler de bölgenin organizasyon boyutu içinde düşünülmüştür. Bu bağlamda STK niteliğinde bir işlemci kurum, bir de Avrupa Kentsel Şartı'nda (Avrupa Komisyonu, 1992) yer alan kentlilik haklarına dayanan bir düzenleme önerilmektedir: İşlemci kurum olarak önerilen Kuyumculuk Mahallesi Vakfı (KMY) iyileştirme, canlandırma ve gelişmeye yönelik tüm eylemlerin demokratik yollardan öncülüğünü ve koordinasyonunu üstlenecektir. Paydaşlığın tabana yayılması amacıyla önerdiğimiz kurumsal düzenleme ise kentlinin eşitlik, kültürlerarası kaynaşma, istihdam, ekonomik kalkınma ve katılım hakkına dayanmaktadır. 'Genişletilmiş Hak Sahipliği' adıyla önerilen bu düzenleme yeni bir paydaşlık mekanizması niteliğindedir. Çalıştığı taşınmazın mülkiyetine sahip olmayan -kiracı konumundaki- zanaatkarın da bu bölgede kalmasına olanak sağlamak amacıyla tasarlanmıştır.

Toplum Tabanlı Örgütlenme Kuyumculuk Mahallesi Vakfı

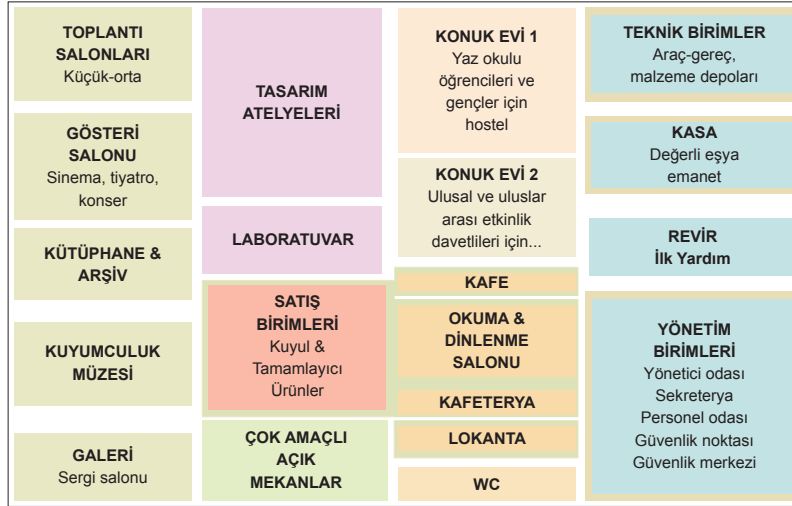
Kentsel yeniden canlandırma uygulamalarında katılımın başarısındaki önemli etmenlerden bir tanesi proje alanındaki güçler dengesi olmaktadır. Güçler dengesinin bozulması, katılım için gereken diyalog ve güven ortamının oluşmasını engeller. Toplumsal baskılar, güvenlik hizmetlerinin ya da adalet mekanizmasının yetersizliği nedeniyle bir kesimin yeterince temsil edilemediği yerlerde gerçek anlamda katılım da sağlanamaz.

Kentsel operasyonların söz konusu olduğu alanlarda kamu kurumları, kimi zaman kar amacı güden bir işletme mantığıyla taşınmaz piyasasına girmektedir. Bu durumda 'demokratik, katılımcı bir yeniden canlandırma' şansı yitirilmektedir. Bu kadar büyük bir oyuncunun sosyal adalet amacından başka bir motivasyonla projeye katılması güçsüz kullanıcılar, küçük üreticiler ve kiracılar aleyhine işleyen bir güçler dengesizliği yaratmaktadır (Muir, 2003; SEB, 2012). Kuyumcuların, geleneksel kuyumculuk zanaatinin ve onun mekanının canlandırılarak sürdürülmesi amacıyla kuracağı vakıf bu dengesizliğin giderilmesinde önemli rol oynayabilir.

Kuyumculuk Mahallesi Vakfı (KMY), bu bölgenin ekonomik, toplumsal ve fiziksel olarak canlandırılması amacıyla kurulur. Vakıf, bölgedeki zanaatkar tarafından katılımcı bir süreçte belirlenen ve İstanbul Tarihi Yarımada Alan Yönetimi Başkanlığı tarafından onaylanacak altbölgede (Kuyumculuk Mahallesi) ekonomik, toplumsal ve mekansal iyileşmeyi sağlamak üzere yasaların vakıflara tanıdığı sınırlar içinde gerekli tüm gişimleri yapar. Bölge için iyileştirme ve canlandırma stratejileri geliştirilmesinde, bölgedeki esnaf ile yerel yönetim kurumları arasında iletişim ve etkileşim olmasında aktif rol üstlenir; 'Kuyumculuk Mahallesi'ne özgü bir alan yönetimi başkanlığı ya da bir kalkınma ajansı gibi çalışır. İstanbul kuyumculuğunun ulusal ve uluslararası tanıtımı, bu zanaatin bir kültür mirası olarak genç kuşaklara sevdirmesi için kültür ve yaygın eğitim etkinlikleri yapar; örgün eğitime katkıda bulunur. Bölgedeki zanaatkarın ve kuyumculuk zanaatinin bilgi, donanım, altyapı, işgücü kal-

Şekil 4. Kuyumculuk Mahallesi Tasarım, Araştırma ve Kültür Merkezi'nde (KUTAK) yer alması öngörülen işlevler. Kaynak: Yazarlar tarafından oluşturulmuştur.

birkaç yapıdan oluşan bir kompleks olabilir. KUTAK'da bir müze, kütüphane ve arşiv bulunması kuyumculuk zanaatının örneklerinin kayıt altına alınarak korunmasını sağlayacaktır. Araştırma ve tasarım birimleri ise bölgedeki yaratıcı kapasiteyi geliştirmek, dünyadaki yenilikleri izlemek üzere düşünülmüştür. Yine burada yer alacak sergi salonu ve satış birimlerinin tanıtım ve ekonomik canlılık açısından yararlı olacağı öngörülmektedir (Şekil 4).

Modelde her türlü bilgi, düşünme kapasitesi, yapabilirlik, işgücünün becerisi, ustalık, altyapı, makine ve diğer donanım teknoloji boyutunda ele alınmıştır. Bu doğrultuda toplumsal sermayenin güçlendirilmesi, ekonomik kapasitenin artırılması, bölgede çalışanların kentlilik ve çevre bilincinin geliştirilmesi için altı etkinlik kümesi önerilmektedir.

1) Zanaatin sürdürülmesine, beceri (ustalık) ve üretim kalitesinin geliştirilmesine yönelik etkinlikler: Bu etkinlik kümesinde İstanbul kuyumculuğunun çeşitli dönemlerden kalmış örneklerinin görsel ve yazılı malzemeyle belgelenmesi, müzede sergilenmesi; kuyumcu ustaları ve teknikleri hakkında arşiv çalışmaları, çeşitli düzeylerde ulusal ve uluslar arası toplantılar öngörülmektedir.

2) Kuyumculuk zanaatının genç kuşaklara sevdirmesine, ustalığın bir yaşam biçimi olarak öğretilmesine yönelik etkinlikler: Bu etkinliklerle somut olmayan kültür mirasının bir yaşam biçimi olarak, gezilerle, müzik çalışmalarıyla, işliklerin dışına taşan etkinliklerle tanıtılabileceği düşünülmektedir. KUTAK'da bu projeler için uygun birimler ve konaklama olanağı bulunacaktır.

3) Kuyumculuk Mahallesi'ni ve zanaati tanıtım etkinlikleri: İstanbul Ekolü'nün dünyaya tanıtılması için KUTAK'da ulusal ve uluslar arası çeşitli etkinlikler hazırlanacaktır. Bunlar arasında, İstanbul Kuyumculuk Haftası, uluslararası toplantılar, belgeseller yer alır.

4) 'Kuyumculuk Mahallesi'nin kendi özkaynaklarını yaratmasına, verimliliğini ve rekabetçi kapasitesini arttırmasına yönelik etkinlikler: Kuyumculuk Mahallesi'ndeki küçük işletmelerin, esnafın daha geniş bir piyasaya, yurt dışına erişebilmek için Türkçe veya yabancı dilde profesyonel yazışmalara, toplantı mekanlarına, iş anlaşmaları için profesyonel danışmanlıklara gereksinimi olabilmektedir. KVM bu tür ilişkiler için kısa süreli sekreterlik; toplantılar için kısa süreli ofis kiralama hizmeti verebilir. Ayrıca yeni atelye kurmak isteyen zanaatkara teknik yardımda bulunabilir.

5) 'Kuyumculuk Mahallesi'nde kentlilik bilincinin güçlendirilmesine yönelik etkinlikler: Kentli hakları ve sorumlulukları; kültür mirası; korumayla ilgili kurumlar ve mevzuat hakkında bilgilendirme etkinlikleri bu kapsamda yer alır.

6) 'Kuyumculuk Mahallesi'ndeki işyerlerinin ve çalışanların her türlü kurum ve mevzuatla ilişkili sorunlarının çözülmesine, işlemlerinin kolaylaştırılmasına yönelik etkinlikler: Bu kapsamda Kuyumculuk Mahallesi'ndeki esnaf ve zanaatkara çeşitli bilgilendirme etkinlikleriyle hizmet ve destek verilir.

SONUÇ

Kapalıçarşı ve çevresi, tarih içinde ilmek ilmek dokunmuş bir bütündür. Burada birbirinden çok farklı motifler eşsiz bir uyum içinde özgün bir desen oluşturur. Toplumsal, ekonomik ve fiziksel özniteliklerin birbirini tamamladığı bu alanın 'farklılıklarla birlikte varolma' kültürü ve çağları aşabilmiş iç dinamikleri İstanbul'un başka yerlerine de ışık tutacak bir potansiyel olarak değerlendirilebilir.

İstanbul Tarihi Yarımada Alan Yönetimi Planı'nda da belirtildiği gibi Kapalıçarşı ve Hanlar Bölgesi canlı, kimliği küçük üretim geleneğiyle yoğrulmuş, tarihsel olarak kuyumculuk zanaatıyla özdeşleşmiş bir bölgedir. Daha doğru bir deyişle, burası coğrafi bir bölge, bir kentsel mekan olmanın çok ötesindedir.

Zanaatıyla, ticaretiyle, esnafıyla, tüketicisiyle, yerli ve yabancı ziyaretçisiyle İstanbul'un kendi geçmişiyile bağıni sürdüren, ona kimliğini hatırlatan özel bir yerdir. Bizans'tan Osmanlı'ya, Osmanlı'dan günümüze kadar kuyumculuk zanaatinin kalbi olmuş bu yer en kaliteli malzemenin en ince işçilikle birleştiği; ustalığın en hasının en seçkin mücevherleri ürettiği bir çarşıdır. Bu çarşı, ustanın çıraqlarıyla kalfasıyla birlikte yaşamının önemli bir bölümünü geçirdiği yerdir. Buradaki üretim süreci, üretenlerin yaşamlarının, doğumdan ölüme dek, tüm önemli duraklarının bir parçasıdır. Burası üretimin her yönüyle yaşam kültürüyle harmanlandığı bir 'mahalle', bir 'Kuyumculuk Mahallesi'dir.

Kapalıçarşı ve çevresinin bu özelliği, Tarihi Yarımada'nın güçlendirilerek korunması, somut ve somut olmayan kültür mirasının insanıyla birlikte, tüm canlılığıyla sürdürülmesi için değerlendirilebilecek bir potansiyeldir. Kuyumculuk zanaatinin buradaki tarihsel yığılması, varlığını tehdit eden ekonomik ve toplumsal dinamiklere karşın, canlandırılarak sürdürülmesi için çeşitli pozitif dışsallıklar sunmaktadır.

Bu çalışma, Kuyumculuk Mahallesi adını verdiğimiz bu yığılma bölgesinde canlandırma için üç-sektörlü bir model önermektedir. Bu modelde canlandırma projelerindeki zayıf noktanın, kentsel alan yönetiminde bir Osmanlı geleneği olan vakıf kurumunun özelliklerinden yararlanılarak aşılması önerilmektedir. Kuyumculuk zanaati erbabının, zanaatin mekanıyla birlikte korunarak canlandırılması amacıyla kuracağı bu vakıf -Kuyumculuk Mahallesi Vakfı- kamu ve özel kesim işbirliğine üçüncü sektör olarak katılacaktır. KMY, toplumsal ve ekonomik canlandırma projelerinin ana aktörlerinden biri olarak, kuyumculuk zanaatinin sürdürülebilirliği için çalışacaktır. Bunun yanı sıra KMY bölgenin korunması, canlandırılması amacına dönük olarak da öncü, kolaylaştırıcı ve destekleyici bir rol üstlenecektir.

Bu modelin temel ayırıcı özelliği, 'genişletilmiş hak sahipliği' kavramındadır. Makalede, hak sahipliği kavramı mülkiyet hakkının ötesine taşınarak kültürel miras niteliğindeki zanaat erbabını kapsayacak biçimde genişletilmiştir. Kuyumculuk Mahallesi'ndeki kiracı zanaatkarın projeler, uygulamalar konusunda, mülk sahibinin yanı sıra hak ve söz sahibi olması gerektiği savunulmaktadır. Bazı kararlar alınırken, zanaatkar kiracının -üçüncü kişilere karşı- öncelik hakkı olması önerilmektedir. Böyle bir katılım ve paylaşım modelinin Kuyumculuk Mahallesi'nin yığılma dışsallıklarından ve henüz kaybolmamış olan toplumsal sermayesinden yararlanılarak gerçekleştirilebileceği düşünülmektedir.

Kuyumculuk Mahallesi'ndeki 'genişletilmiş hak sahipliği' kavramının demokratik ve katılımcı bir modeli besleyebilmesi için proje ve uygulamaların, gönüllülük esasına göre, hak sahipleri tarafından geliştirilmesi ve önerilmesi ilkesi benimsenmiştir. Bu bağlamda, özellikle mekanın fiziksel niteliklerini iyileştirmeye yönelik kısa ve orta dönemli projeler bina ölçeğinde geliştirilecektir. Mekanın kalitesini yükseltmek amacıyla KMY, Tarihi Yarımada Alan Yönetimi Planı'ndaki ilke ve amaçların nasıl uygulanacağını açıklayan bir yönerge hazırlayacaktır. Ancak, mahalledeki yapıların mülk sahipleri ve kiracıları bu yönerge

çerçevesinde proje hazırlamakta özgür olacaktır. Kuyumculuk Mahallesi'nde temel bilgiler vermek, kentlilik bilincini geliştirmek, küçük iş sahiplerinin girişimci kapasitesini arttırmak ve zanaatkarın teknik bilgi donanımını güçlendirmek, güncellemek üzere bir dizi program, etkinlik hazırlanacaktır.

KUTAK, Kuyumculuk Mahallesi'ndeki tüm canlandırma çalışmalarının ana mekanıdır. Burada hem müze, kütüphane, arşiv gibi kuyumculuğun kültür mirası olarak sürdürülmesine yönelik birimler, hem de tasarım ve araştırma işlikleri, eğitim birimleri gibi zanaatin geleceğine dönük birimler yer almaktadır.

Bu model herhangi bir dönüşüm, yenileme ya da canlandırma alanında aynen kullanılacak bir şablon değildir; bir ilkeler bütünüdür. Tabandan gelen proje önerilerinin desteklenmesi ilkesine dayanmaktadır. Kamu ve özel sektör ortaklıkları modeline Üçüncü Sektörün (STK) etkin bir aktör olarak katılmasını öngörmektedir. Kamu kesiminin, zanaati ve küçük işletmeyi 'yapabilir kılma' ilkesini benimsemesini ve bu doğrultuda bir kentsel politika geliştirmesini zorunlu bir önkoşul olarak kabul etmektedir. Dönüşüm ve canlandırma projeleri için her bölgenin bu ilkeler çerçevesinde, kendi koşullarına uygun, özgün modeller geliştirmesini önermektedir.

Zaman içinde, etkinliklerin sonuçları alınmaya başlandıkça Kuyumculuk Mahallesi'nin ve kuyumculuk zanaatinin öncelikleri değişebilir. Uygulama sonuçlarına göre yeni gereksinimler ortaya çıkabilir; gözlenen aksaklıklar için yeni projeler üretilmesi, modelde revizyonlar yapılması gerekebilir. Kaldı ki, modelin uygulanması sürecinde, Kuyumculuk Mahallesi dışındaki dinamiklerin yarattığı yeni fırsatlar ve tehditler de doğabilir. Kuyumculuk Mahallesi'nin ve KMY'nin yeni koşullara göre strateji ve uygulamalarını gözden geçirmesi gerekecektir. Modelde, değişen koşullar karşısında izlenecek yolun da değişikliğe uğrayabileceği kabul edilmektedir. Ama yeniliklerin ana amaçlardan, üç sektörlü paydaşlık ve genişletilmiş hak sahipliği özelliklerinden ayrılmaması gerektiği düşünülmektedir.

Teşekkür: Yazımızın değerlendirme sürecinde görüş ve önerileriyle bize yol gösteren planlama dergisinin değerli hakemlerine teşekkür ederiz.

KAYNAKLAR

1. Akın, H. (2008). Kuyumculuk sektörünün vergilendirilmesi. (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.
2. Bagwell, S. (2008). Creative clusters and city growth. *Creative Industries Journal*, 1(1), 31-46.
3. Banks, M. (2010). Craft labour and creative industries. *International Journal of Cultural Policy*, 16(3), 305-321.
4. Cohen, A. (2003). *Osmanlı Kudüsünde Loncalar*. İstanbul: Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı.
5. Cornelius, N. ve Wallace, J. (2010). Cross-Sector Partnerships: Regeneration and Social Justice. *Journal of Business Ethics*, 94, 71-84.
6. Dasgupta, P. ve Serageldin, I. (2000). *Social Capital. A Multifaceted Perspective*. Washington, D.C.: The World Bank.
7. Dinçer, İ. (2011). *Impact of Neoliberal Policies on Historic Urban Spa-*

- ce: Areas of Urban Renewal in Istanbul. *International Planning Studies*, 16(1), 43-60.
8. Ergenç, Ö. (1995). XVI. Yüzyılda Ankara ve Konya. Ankara: Ankara Enstitüsü Vakfı Yayınları.
  9. Evren, Y. (2012). Taş yerinde ağırdır: İstanbul'da geleneksel kuyumculuk imalatının Tarihi Yarımada'dan Kuyumcukent'e desantralizasyon sürecine eleştirel bir bakış. *Mimarlık*, 363, 63-67.
  10. Evren, Y. (2011). Fordizm yeniden? İstanbul kuyumculuk sektöründe yapısal dönüşüm süreci, yaratıcı kapasite ve tasarım. Z. Enil ve Y. Evren (Ed.), *Yaratıcı İstanbul içinde* (s. 111-131). İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları.
  11. Gertler, M. (2003). Tacit knowledge and the economic geography of context, or the undefinable tacitness of being (there). *Journal of Economic Geography*, 3, 75-99.
  12. Gieryn, T.F. (2000). A space for place in sociology. *Annual Review of Sociology*, 26, 463-496.
  13. Hearn, G. ve Pace, C. (2006). Value-creating ecologies: understanding next generation business systems. *Foresight*, 8(1), 55-65.
  14. Hearn, G.; Roodhouse, S. ve Blakely, J. (2007). From value chain to value creating ecology: Implications for creative industries development policy. *International Journal of Cultural Policy*, 13(4), 419-436.
  15. Hutton, T.A. (2008). *The New Economy of the Inner City*. Londra: Routledge.
  16. Jones, A. (2008). Beyond embeddedness: economic practices and the invisible dimensions of transnational business activity. *Progress in Human Geography* 32(1), 71-88.
  17. Kıyak İngin, A. ve İslam, T. (2011). The Reordering of a Romany Neighbourhood. *Planning Theory and Practice*, 12(1), 125-131.
  18. McCarthy, J. (1998). Dublin's temple bar: a case study of culture-led regeneration. *European Planning Studies*, 6(3), 271-281.
  19. Miles, S., ve Paddison, R. (2005). Introduction: the rise and rise of culture-led urban regeneration. *Urban Studies*, 42(5-6), 833-839.
  20. Mortan, K. ve Küçükerman, Ö. (2010). *Çarşı, Pazar, Ticaret ve Kapalı çarşı*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür yayınları.
  21. Ökten, A. ve Evren, Y. (2012b). Ekonomik Mekân ve İlişkisel Yaklaşım. Melih, E. (Ed.), *Kentsel Planlama: Ansiklopedik Sözlük içinde* (s. 112-114). İstanbul: Ninova Yayıncılık.
  22. Roberts, P. (2000). The Evolution, definition and purpose of urban regeneration. Roberts, P. ve Sykes, H. (Ed.), *Urban Regeneration: a handbook içinde* (s. 9-36). Londra: Sage.
  23. Roberts, P. ve Sykes, H. (2000). *Urban Regeneration: a handbook*. Londra: Sage.
  24. Scott, A. (2000). *The Cultural Economy of Cities*. Londra: Sage.
  25. Sennett, R. (2008). *The Craftsman*. New York: Penguin Books.
  26. Storper, M. (1992). *The Regional World: Territorial Development in a Global Economy*. New York: Guilford Press.
  27. Yaman, B. ve Akdemir, S. (2004). 1796 Tarihli Ehl-i Hiref Defterine Göre Osmanlı Saray Sanatkarları. Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 2004(2), 13, 85-110.
- ## İnternet Kaynakları
1. Avrupa Komisyonu (1992). EU Urban Charter: Charter without the status of a convention, http://sustainable-cities.eu/upload/pdf_files/URBAN_CHARTER_EN.pdf [erişim: 11.08.2012]
  2. DCLG (2012). Regeneration to enable growth. A toolkit supporting community-led regeneration, Department for Communities and Local Government, London, www.communities.gov.uk [erişim: 19.08.2012]
  3. İBB (2011). İstanbul Tarihi Yarımada Alan Yönetimi Raporu, İstanbul Büyükşehir Belediyesi, CD kitap içinde, Ekim 2011.
  4. İKO (2012). İstanbul Kuyumcular Odası üye ve adres bilgileri.
  5. Muir, J. (2003). The representation of local interests in area-based urban regeneration programmes, <http://www.york.ac.uk/chp/hsa/papers/autumn03/Muir.pdf> [erişim: 20.12.2011]
  6. Ökten, A. ve Evren, Y. (2012a). Zanaat Eksenli Canlandırma Modeli, Gelecek İstanbul: İstanbul'un Geleceği İçin Alternatif Öneriler (Akademisyen Kategorisi Eşdeğer Ödül), MSGSÜ-İnanlar, İstanbul, <http://www.gelecekitstanbul.net>, [erişim: 09.01.2013]
  7. Ökten, A., Altınok, E. ve Bilen, Ö. (2008). Yenikapı Sosyo-Ekonomik Araştırma Raporu, www.yarbis.edu.tr/~okten [erişim: 24.12.2011]
  8. Porsuk, K. (2009). Türkiye kuyumculuk sektörünün sanayileşmesi, powerpoint sunusu www.ebs.org.tr/userFiles/File/66kuyumculuk.ppt [erişim 17.10.2010]
  9. SEB (2012). Tenants participation on the refurbishment projects, The socio-economics of housing, SEB – The Institute of Sociology, Czech Academy of Sciences, <http://seb.soc.cas.cz/projekty/manual/en/phases.htm> [erişim: 19.06.2012]
-
- Anahtar sözcükler:** Canlandırma; kuyumculuk; katılım; somut olmayan kültürel miras; üç sektörlü ortaklık; zanaat.
- Key words:** Regeneration; jewellery making; participation; intangible cultural heritage; tri-sector partnership; craftsmanship.

ARAŞTIRMA / ARTICLE

Katılımın Yokluğunda Gezi'de Direniş*

Gezi Resistance in the Absence of Participation

Ayşe Nur Ökten,¹ Erhan Kurtarır,² Tuba İnal Çekiç¹

¹Yıldız Teknik Üniversitesi Mimarlık Fakültesi, Şehir ve Bölge Planlama Bölümü, Bölge Planlama Anabilim Dalı, İstanbul

²Yıldız Teknik Üniversitesi Mimarlık Fakültesi, Şehir ve Bölge Planlama Bölümü, Şehir Planlama Anabilim Dalı, İstanbul

ÖZET

On yıllık ekonomik büyümenin lokomotifi rolündeki inşaat sektörünü kentsel dönüşüm süreçleri beslemiştir. Bu süreçte, Türkiye'nin son 25 yıllık gündeminde yer alan; yerelleşme, yönetim ve katılım kavramları henüz başarılı bir ilerleme kaydedmeden tümüyle rafa kalkmıştır. Böylece özellikle son 5 yıl içinde kentsel politika ve planlama giderek ülkenin en önemli gündem maddelerinden biri olarak doğrudan merkezi hükümetin ilgi odağında yer almıştır. Doğal olarak, inşaat gündeminin odağına da ülkenin en büyük kentsel alanı olan İstanbul yerleştirilmiştir. Mekânsal gelişmeye yön veren proje ve planlar aynı zamanda kentlilerin temel haklarını kullanmalarına ve yaşam biçimlerine de yön verir. Böylece plan ve projelerin karar alma süreçleri ise kentlilerin kendi yaşam alanlarıyla ilgili olarak kentlilik haklarını, bir başka deyişle katılım haklarını nasıl kullandıklarını yansıtır. Planlama kurumumuzdaki katılım sorunsalını eleştirel bir çerçevede düşünmek için İstanbul'daki deneyimler, özellikle Gezi deneyimi önemli fırsatlar sunmaktadır. Kentsel muhalefet hareketinden doğan sivil direniş deneyimi, mekânın giderek ne denli siyasallaştığını ortaya koymuştur. Kent planlaması, planlama kurumu içindeki denetim süreçlerinin dışına çıkarılarak iktidarın gündelik yaşama müdahalesinin bir aracı haline gelmiştir. Bu yaklaşım içinde terk edilen "planlamaya katılım" meselesi bu yazının konusunu oluşturmaktadır.

ABSTRACT

Construction sector was an engine of last ten year's economic development and this sector has nurtured by rapid urban regeneration processes. In this period, Turkey's last quarter's popular concepts; localization, governance and participation had put on the shelf totally. Therefore, in the last 5 years, urban policy and planning became the most important issues of the central government. Construction facilities put on the agenda directly by central government. Naturally, as Turkey's biggest metropolitan area İstanbul has been the focus of construction agenda. Projects and plans leading spatial development also leads and gives direction to fundamental rights and life styles. Decision-making processes of such urban plans and projects also reflect the way of using participation rights. Experiences from İstanbul, particularly Gezi resistance, give an opportunity for critical evaluation of the participation problematic in our planning process. Civil resistance and disobedience that has been arising from and urban movement has revealed that how the space has been politicized day by day. Urban planning has gone out of controlling mechanism of the planning system and became an intervention tool of the authority for daily life. As an abandoned concept, "participation in planning" constitutes the main theme of this article.

* Makale, kentsel planlama pratiklerinde katılım mekanizmalarının incelendiği araştırma projesinin erken ürünlerindedir. Bu yazıya kaynaklık eden katkılarından ötürü proje ekibinin diğer üyeleri Dr. Gökhan Demir ve Dr. Senem Kozaman'a da ayrıca teşekkür ederiz.

Geliş tarihi: 27.11.2013 Kabul tarihi: 03.12.2013

İletişim: Erhan Kurtarır.

e-posta: erhankurtarir@gmail.com

TMMOB
Şehir Plancıları Odası

GİRİŞ

Türkiye’de 1990’lı yılların başında yerelleşme ve sivil toplumun gelişiminin genel bir politika olarak izlenmiş olmasına karşılık 2000’li yıllarda, yerel katılıma dayanması gereken bu politikadan uzaklaşıldığı gözlenmektedir. Son yıllarda, özellikle 2007 sonrasında ekonominin lokomotif olarak büyüyen inşaat sektörü, hızlı bir kentsel gelişmeyi de beraberinde getirmiş; böylece kentsel politika ve planlama giderek ülkenin en önemli gündem maddelerinden biri olarak karşımıza çıkmıştır. Bu sıcak gündemin odağında da doğal olarak ülkenin en büyük metropolü İstanbul’ bulunmaktadır.

İstanbul’da uygulanan projelerin kent ve kentli açısından yol açtığı tahribat gündemdeki tartışmaların temelini oluşturmaktadır. Çünkü, çeşitli mega projelerle yapılaşmanın havza ve orman alanlarına kaymasının önu açılarak kentin sürdürülebilirliği tehlikeye atılmaktadır. Düşük yoğunluklu, boş ya da yeşil alanlara, havzalara göz diken sayısız AVM, rezidans, prestij ve taklit-site projeleri ise kamuya açık alanları kısıtlamakta, yapılaşma yoğunluğunu arttırarak, hava akımı ve su kaynakları üzerinde baskılar yaratmaktadır. Tahribat sadece doğal alanlarla, kentsel çevreyle ve yaşam kalitesiyle sınırlı değildir. Bir yandan çeşitli gerekçe ve mevzuat zırlarıyla uygulamaya konulan yenileme ve dönüşüm projeleriyle yoksul kentli çepere gitmeye zorlanmakta, kent merkezi soylulaştırılmaktadır. Öte yandan, bir başka dönüştürme ve düzenleme kümesiyle de kamusal alana ve kültürel miras alanlarına her ölçekte müdahale edilmekte; kentteki farklı kültür simgelerine saldırılarak bir kimliksizleştirme tehdidi yaratılmaktadır. Çamlıca tepesine yapılacak dev cami, Taksim Meydanı için önerilen Topçu Kışlası, simgesel müdahaleler olarak İstanbul’un özgün atmosferini değiştirmeyi hedefleyen projelerdir.

Mekânsal gelişmeye yön veren proje ve planlar aynı zamanda kentlilerin temel haklarını kullanmalarına ve yaşam biçimlerine de yön verir. Böylesi plan ve projelerin karar alma süreçleri ise kentlilerin kendi yaşam alanlarıyla ilgili olarak kentlilik haklarını, bir başka deyişle katılım haklarını nasıl kullandıklarını yansıtır. Bu açıdan İstanbul’daki deneyimler, özellikle Gezi deneyimi, planlama kurumumuzdaki katılım sorunsalını eleştirel bir çerçevede düşünmek için yararlı ipuçları sunmaktadır. Kentsel muhalefet hareketinden doğan sivil direniş deneyimi mekânın ne denli siyasallaştığını ortaya koymuştur. Kent planlaması, planlama kurumu içindeki denetim süreçlerinin dışına çıkarılmış, siyasilerin elinde iktidarın toplumsal yaşamın değişik alanlarına müdahalesinin bir aracı haline gelmiştir. Bu yaklaşım içinde bir dokunulmaza dönüşen “planlamaya katılım” meselesi bu yazının konusunu oluşturmaktadır.

KENT HAKKI, KATILIM VE YÖNETİŞİM

Sahip olduğumuz dokunulamaz temel haklar 1215 yılında Magna Carta Bildirgesi ile ilk kez tanımlanmış ve 1789 Fransız İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirgesi’nin kabulüyle devletlerin anayasalarına da girerek uluslararası niteliğe kavuşmuştur. Bu bildirge ile bireyi devletten koruyan bir yaklaşım benimsenmiş, özgürlük, mülkiyet ve kişi güvenliği gibi temel haklar güvence

altına alınmıştır. İnsanoğlunun sahip olduğu haklar üç kuşak içinde gruplanır: Dokunulamaz temel haklar birinci kuşak olarak tanımlanır. Sosyalist Devrim ve refah devletinin gelişmesiyle birlikte örgütlenme, çalışma, barınma gibi ikinci kuşak haklar söz konusu olmuştur. İkinci Dünya Savaşı’ndan sonra devlet sınırlarından öte, insanlar arasında dayanışma gerektiren konulardan oluşan üçüncü kuşak haklar gündeme gelmiştir (Tekeli, 1994). Üçüncü kuşak dayanışma hakları arasında tanımlanabilecek olan “kentsel hak” Lefebvre (2002)’de kentin sosyal, politik, ekonomik ilişkilerinin yeniden yapılandırılması olarak tanımlanır. Bir kentsel hak olarak ‘katılım’ kavramıysa İkinci Dünya Savaşı’ndan sonra gelişen ve liberal demokrasinin temsil krizine alternatif olarak ileri sürdüğü yönetim uygulamasıyla birlikte ortaya atılmıştır. Bu yönleriyle kent planlama açısından katılım, kentlilerin kent kaynaklarına ulaşmasını, planlama kararlarında yer almasını ve belirleyici rol üstlenmesini ifade eder.

Halkın kentin yönetiminde doğrudan söz sahibi olması, sorunların yerel topluluk içinde halkın doğrudan katılımıyla çözümlenmesi Atina demokrasısından bu yana ileri geri devinimlerle günümüze kadar gelen bir yönetim anlayışıdır. Atina’da kentin taşın toplumsal yaşamın her alanında doğrudan katılabildiği demokratik sistem, Ortaçağ’da Avrupa’daki kent komünlerinde ve esnaf loncalarında farklı biçimlerde canlanarak, çağdaş belediyecilik anlayışının temellerini oluşturmuştur. Günümüze gelindiğinde, globalleşme sürecinin içinde ulus devletin merkeziliğine karşı yerelleşme tezi geliştirilmiştir. Bu tez ivmesini tabandan alan, katılımcı, yerel farklılıklara daha uygun, dolayısıyla daha eşitlikçi, daha esnek ve çabuk çözümler üreten yeni bir yönetim anlayışına işaret eder. Tekeli ‘yönetişim’ kavramı ile açıklanan bu yeni yapılanma anlayışının, toplumu yönlendirmede devletten-(sivil)topluma, dikeyden-yataya, hiyerarşiden-heterarşiye doğru bir kaymayı ifade ettiğini; tek özneli-merkezi idare pratiklerinden hükümet dışı aktörleri de içeren çok aktörlü, karşılıklı etkileşime dayalı, çoğulcu, katılımcı, bir sürece geçişi gerektirdiğini belirtmektedir. Bu özellikleriyle yönetişimi, demokratiklik, açıklık, hesap verme, şeffaflık, kararın ilgililere en yakın yerde üretilmesi gibi ilkelere dayandırmaktadır (Tekeli, 2004).

Yönetişim, kurumsal yapılanmada da farklı bir yaklaşımın uygulamaya konulmasını gerektirir. Tabandaki enerjinin siyasete yansımaları için gerekli kanalların açılması ve kent yönetiminde yeni aktörlerin yer alması, bu anlayışın en önemli pratik sorunu olarak belirlemektedir. R. Putnam devlet kurumlarının performansını belirleyen en önemli faktör olarak, yönetişimin yanı sıra, sivil kültürün toplumdaki yerini vurgular. R. Putnam (1993), gönüllü işbirliğine dayalı birlikliliklerin (sivil toplum kuruluşları, dernekler, ...vb.) demokrasinin gelişmesinde etkin rol oynadığını iddia eder. Keyman (2005) benzer şekilde; sivil toplumu “Bir toplumun kendisini ve eylemlerini bir bütün olarak, devlet iktidarının baskısı ve denetimi altında olmayan gönüllü örgütler yoluyla örgütlemesi” olarak ifade eder ve sivil toplumun güçlü ve etkin olduğu rejimleri “demokratik” olarak tanımlar. Sivil toplumun yasaklandığı ya da yok edildiği rejimleri “totaliter”, sivil topluma belli derecede özgürlük verirken,

aynı zamanda güçlü devlet denetimi kuran rejimleri ise "otoriter" olarak sınıflandırır (Keyman, 2005).

Bu çerçeveden hareketle sivil toplum, yönetim ve demokrasi arasında önemli bağlantılar bulunduğu söylenebilir. Sivil toplum katılım yoluyla, insanların kurumsal yaşama bağlanarak güven ve karşılıklılık duygularını geliştirmelerini sağlar. Böylece katılım yalnızca seçme ve seçilme hakkını kullanmaya ilişkin bir kavram olmaktan çıkararak; yurttaşların sürekli olarak hükümet politikalarını etkileyebilmesini ve denetleyebilmesini ifade eder. Bu bağlamda kentlilerin yaşam biçimine yön veren planlamanın katılımcı olması da demokrasinin ayrılmaz bir parçası olarak kabul edilebilir.

Katılımcı Planlama - Neden ve Nasıl?

Mahjabeen ve diğerleri (2008) katılımın; bilgi ve becerinin gelişimi, katılımcılar arasında ortak öğrenme süreçlerinin gelişimi, çıktılarının sahiplenilmesi, çözüm üzerinde fikir birliği ve anlaşmanın sağlanması, uygulama için desteğin artması ve son olarak karar alma süreçlerinin demokratikleşmesi gibi bir dizi faydasından söz etmektedir. Brodie, Cowling ve Nissen (2009) katılımı ve katılımcı planlamayı savunuların gerekçelerini dört başlık altında özetlemektedirler:

- Katılım bireyleri kendi hayatlarını etkileyen kararlara daha doğrudan dâhil ederek, demokratik kurumların meşruiyetini ve hesap verebilirliğini artırma yoludur;
- İnsanları yerel karar alma süreçlerine dâhil etmek, ortak bir amaç veya çıkar etrafında bir araya getirmek toplumsal bütünlüğü kurmaya yardımcı olur;
- Katılım, kamu hizmetlerinin iyileştirilmesi, insanların ihtiyaçlarına daha uygun ve daha etkin hizmetler sunmak için bir araçtır;
- Katılım, kişisel gelişim ve öz saygının artmasını sağlar.

Katılım ve bunun için yapılan eylemler farklı aktörler tarafından farklı biçimlerde değerlendirilebilmektedir. Özellikle mekânsal değişim ve dönüşüm sürecinin aktörlerinden bir kesim tarafından katılım, yurttaş hakkı ve bir sorumluluk olarak tanımlanırken, diğer bir kesim tarafından huzuru zedeleyen ve düzen bozan bir eylemlilik biçimi olarak görülebilmektedir. Brodie vd. (2009), algılamada ve tanımlamadaki bu farklılaşmayı, katılım olarak adlandırılan eylemlerin geniş bir yelpaze içinde yer alan çeşitliliğine bağlamaktadır. Bu yelpaze içindeki eylemlerin her biri katılım sürecindeki farklı basamakları oluşturmaktadır.

Katılımcı planlamayla ilgili yazındaki en temel sınıflamalardan biri Sherry Arnstein tarafından yapılmıştır. Arnstein 1969 tarihli makalesinde 'Katılım Merdiveni' (ladder of participation) adını verdiği 8 basamak tanımlar ve katılım olgusunu nitelik açısından, katılımın hiç olmadığı durumdan yurttaş kontrolüne kadar varan bir kademelendirme içinde değerlendirir.

Arnstein'in katılım derecelendirmesinde üç ana evre vardır: Katılımın olmadığı evre; katılımın göz boyamak üzere yapıldığı aldatmaca evresi ve erkin yurttaşta olduğu en üst düzeydeki

Tablo 1. Tablo. Katılım Merdiveni (Arnstein, 1969)

Erkin yurttaşta olması	Yurttaş denetimi Devredilmiş yetkiler Ortaklık
Göstermelik katılım (Tokenizm)	Yatıştırma Danışma Bilgilendirme
Katılımın olmaması	Terapi Manüpülasyon

katılım evresi. Bu üç aşama, sosyo-politik yapıdaki demokratikleşmeye koşut olarak düşünülmüştür. Arnstein her aşamanın içinde yönetimlerin ve teknokratların katılım uygulaması olarak tercih ettikleri teknikleri de sınıflandırmaktadır. Katılımın olmadığı aşamada, siyasal erk ve teknokratlar kamuoyunu kazanmak için iki yol izlerler: güdüleme (manipulation) ve/veya sağaltım (therapy). Bu aşamada halkın bilgisiz ve bilinçsiz olduğu, erk sahiplerinin ve teknokratların en doğru olanı bildikleri varsayılır. O nedenle halk, istenen hedefe doğru medya vb. araçlarla güdümlenir ya da siyasal erkin kararlarına uyum sağlamak üzere tedavi edilir. İkinci aşamada, toplumun çeşitli kesimlerinde katılım beklentisi vardır. Ancak henüz kurumsallaşmış bir uygulamadan söz edilemez. Bu aşamada yerel yönetimlerin toplumu bilgilendirmek üzere broşürler, internet sayfaları hazırladıkları, söylevler verdikleri görülebilmektedir. Arama konferansları vb. etkinliklerle toplumun belirli kesimlerine danışma çalışmaları da bu aşamada görülür. Ne var ki, bu katılım çalışmalarında sesini duyurma hakkını düzenleyen bir kurumsal yapı olmadığı gibi katılımcıların kararları etkileme gücü de yoktur. Çeşitli tartışma maratonlarıyla, bilgi kirliliği yaratılarak, belirsiz ama göz alıcı projelerle hayaller pazarlanarak ve gerçekleşmeyecek sözler verilerek kentlilerin tepkilerinin yatıştırılması üzerinde çalışılır. Arnstein'a göre gerçek katılımın sağlandığı aşamada siyasal erk bir yerin planlanmasına ilişkin yetkilerinin bir bölümünü vatandaşa –ya da kenttaş- devretmiş olmalıdır. Öte yandan kenttaş, planlama süreci içinde maliyetlerin ortağı olduğu kadar kazanımların da ortağı olmalıdır. Bu ortaklığın kurumsallaşması gerekir. Son olarak Arnstein, katılımın gereği olarak planlama kararları ve uygulamalar üzerinde yurttaş denetiminin etkin olmasını öngörmektedir. Katılım için öngörülen bu öge, uygulamalarda eksiksiz ve kesintisiz bilgi akışı sağlanmasını ve hızlı işleyen, bağımsız ve etkin bir yargı sistemini gerektirir.

Konuya bir başka açıdan bakan Corcoran ve Thake (2003) hazırladıkları bir AB araştırma projesi raporunda katılım olgusunu derinliğine ve yoğunluğuna göre daha mekanik bir yaklaşımla sınıflandırmışlardır. Yazarlar katılımı derinliğine göre, bir başka deyişle katılımcının tavrına göre, üçe ayırmaktadırlar: aktivist, işbirlikçi ve danışmacı. Öte yandan katılımın yoğunluğunu, plan ya da projeden etkilenenlerin sayısal büyüklüğüne ve planlamanın ölçeğine bağlı olarak üç düzeyde tanımlamaktadırlar: (a) Temsili katılım: Daha çok makro düzeyde görülmektedir. Makro planlama kararlarında etkili olan

danışma-izleme ve proje kurullarında yerel halk temsilcilerinin üyelikleriyle gerçekleşir. Bu üyelerin sayısı görece azdır. Bu kişiler genellikle ilgili konuya uzun süredir kendilerini adanmış kişilerdir. Yerel topluluk içindeki farklı kesimlerin ya da çıkar gruplarının görüşlerini temsil etmekle birlikte, bu konuma yerel halkın oy verdiği bir seçim sürecinden geçmeden gelmiş olabilirler. Tarihi Yarımada Yönetim Planında bilim insanları ile kurum ve kuruluşların yer alması; İstanbul Turizm Master Planı Arama konferansında İKSV (İstanbul Kültür Sanat Vakfı), ŞPO (Şehir Plancıları Odası), yatırımcı kuruluşlar ve turizm rehberlerinin görüş bildirmeleri örnek olarak sayılabilir. (b) Doğrudan katılım: Mezo düzeyde -orta ölçekte- görülme eğilimindedir. AB'deki pek çok kentte belirli bir proje bağlamında "bir kerelik doğrudan katılım deneyimi" yaşanmıştır. Bu ölçekte yerel halkın doğrudan görüş belirtebildiği, aktif olarak karar alabildiği ortamlar sağlanabilmekte, böylece katılımın niteliği tepkisel değil katkı sağlayıcı olmaktadır. (c) Kayırmacı (clientalist) katılım: Kenttaşlık bilincinin gelişmediği durumlarda, mikro düzeyde görülür. Yerel yönetimlerin, sorunları çözmek için yerel topluluğun bütününe muhatap almak yerine bireylere yönelmesiyle ortaya çıkar. Bir dönüşüm projesinin alanı olan bir mahallede yerel yönetimin tüm mahalleliyle birlikte, ortak bir çözüm üretmek üzere masaya oturmak yerine teker teker parsel sahiplerini ikna -ya da zorlama- yoluna gitmesi bu türe İstanbul'dan bir örnek olarak verilebilir. Böyle tepeden inme, dayatmacı bir yaklaşımda sorunların çözümü için kayırmacı ilişkilerle pazarlık avantajları aranır, bireysel çıkarlar sürece hakim olur.

GEZİ PARKI DENEYİMİ

Sivil katılımlı planlama, toplumun genel yönetim sorunsalından ve kurumsal yapıdan bağımsız düşünülemez. O nedenle Gezi Parkı ile birlikte ortaya çıkan protestoların arka planını anlamak için Taksim Meydanı ve Gezi Parkı projelerindeki siyasal erk-sivil toplum etkileşimine (çatışmasına) bakmak yararlı olacaktır. Taksim ve Gezi Parkı çevresinde Mayıs sonunda başlayıp Haziran ayı boyunca devam eden olayları yurttaşlık-kentlilik-mekân ekseninde düşünmek gerekir. Bu noktada katılımın ne olduğu ve hangi düzeylerde gerçekleşebildiğine dair kuramsal çerçeve Taksim ve Gezi Parkı'nın planlama ve uygulama sürecinde ortaya çıkan gelişmeleri ve Türkiye'nin katılım pratiklerini değerlendirmemize olanak tanımaktadır. Çünkü protesto ve sivil direniş de kuramsal çalışmalarda tanımlanan birer katılım biçimidir. Protesto bir haber verme, bir iletişim yoludur; sivil direniş ise bir iletişim ve kararlara katılım talebidir. S. Fainstein'a (1997) göre, planlamanın demokratik olma kapasitesi -ya da becerisi- hem planlama alanının seçimindeki düzene hem de planlama sürecinde kulak verilen sesler yelpazesine bağlıdır. Dolayısıyla planlama, ancak ve ancak, toplumdaki kurumlar adil ve demokratik işliyorsa, adil ve katılımcı olabilir. Bir başka deyişle planlama, uygulandığı toplumun sosyopolitik, kültürel ve ekonomik koşulları bağlamında değerlendirilmelidir (Beauregard, 2013:9).

Öncelikle, Gezi Parkı ve içinde bulunduğu Taksim Meydanı'na ilişkin proje ve planların geliştirilme, ilan edilme ve uygulama

süreçlerinin hatırlanması faydalı olacaktır: Proje ilk olarak 2011 yılındaki seçimlerden önce başbakanın seçim vaatleri arasında Kanal İstanbul, üçüncü köprü, üçüncü hava limanı ve İstanbul'a iki yeni kent gibi cılgın projelerle birlikte gündeme geldi. Merkezi yönetime talip olan bir partinin vitrinine koyduğu ve seçim vaatleri arasında yer alan bu projeler için yerel aktörlerin katkı ve görüşlerinin alınmadığı açıktı. Gerçeğe uygunluğu ve ciddiyeti anlaşılmasın bazı üç boyutlu görseller medyada paylaşıldı; böylece Taksim Meydanı ve Gezi Parkı ile ilgili tasavvurlar, projenin detayları bilinmeden, seçim vaatleri arasında yerini aldı. Oysa bu tasavvurlar Beyoğlu ilçesinin çok kısa bir süre önce, 2010 yılında onanarak yürürlüğe giren Koruma Amaçlı İmar Planları'nın kararları arasında yer almıyor, hatta onlarla çelişiyordu. Bu çelişkinin ilginç bir yönü de planlamanın en güçlü aktörlerinden biri olan kamunun kendi yasal düzenlemelerine aykırı davranarak kendi içindeki planlama kurumuna yabancılaşmasıydı. Bu haliyle aslında bu tip kentsel projeler eliyle sadece yerel halkın katılım hakkına değil aynı zamanda yerel yönetimin görev ve sorumluluk alanlarına da müdahale edileceği ve yerel yetkilerin bir anlamda gasp edileceğinin ilk işaretleri verilmişti.

Seçimlerin kazanılmasıyla birlikte, cılgın projelerin her biri için kapsamlı çalışmalar başlatıldı ve 2011 Eylül ayında Taksim için hazırlanan projeler, bir plan değişikliğine dönüştürüldü. Henüz tamamlanmış olan Beyoğlu İlçesi, Koruma Amaçlı Nazım ve Uygulama İmar Planları'nı yok sayan yeni plan sadece meydanı işaret ediyor; yer altına alınacak yolları ve battı-çıkıtları (tünelleri) gösteriyordu. Plan notu ile Topçu Kışlası'nın ihyasını öngören bu plan herhangi bir katılım mekanizması işletilmeden sonuçlandırıldı. Söz konusu proje doğrultusunda hazırlanan 1/5000 ve 1/1000 ölçekli koruma amaçlı nazım plan değişikliği, İstanbul Büyükşehir Belediyesi tarafından 19 Eylül 2011 tarihinde kabul edilerek 14 Şubat 2012 tarihinde askıya çıktı. Bu süreçte tümüyle sivil ve siyasal erkten bağımsız olarak kurulan Taksim Platformu bilginin paylaşımını ve kentlilerin sürece katılımını kolaylaştırdı. Taksim Platformu aracılığıyla bir araya gelen sivil toplum kuruluşları, mahalleli ve Taksim esnafı Gezi Parkı'nın tescil edilerek korunması yönündeki binlerce başvuruyu İstanbul Bir Numaralı Koruma Kurulu'na ilettiler. Öte yandan, TMMOB Mimarlar Odası çağrısıyla bir araya gelen 107 kurum Taksim Dayanışması adıyla Taksim konusunda ortak bir deklarasyon yayımladı (Taksim Dayanışması, 2013). Sendikalar, meslek odaları, sivil toplum kuruluşları, mahalle ve esnaf derneklerinin yanı sıra siyasal partilerin de yer aldığı bu dayanışma içinde, sekreteryasını Mimarlar Odası ve Şehir Plancıları Odası'nın yürüttüğü çeşitli protestolar ve etkinlikler düzenlendi. Bu süreçte kurulan Gezi Parkı Koruma ve Yaşatma Derneği ve Taksim Platformu'nun da dayanışma desteğiyle Taksim'de kimi zaman yüzleri, binleri bir araya getiren insan zinciri, film gösterimi gibi çeşitli etkinlikler gerçekleştirildi. Aktivist eylemlerin yanı sıra dayanışma sekreteryasınca çeşitli basın açıklamaları yapıldı ve yeni planın engellenmesi için gerekli itirazlar yapılarak yasal süreçler başlatıldı. Bu süreçte, planların görüşüldüğü ilgili Koruma Kurulu, Tarlabası ve Elmadag caddesi çıkışları dışındaki diğer battı-çıkıtları ve plan notlarında yer alan Topçu Kışlası'nı onaylamayarak reddetti.

Ancak, başbakanın gündemi sarsan “reddi reddediyorum” açıklamasıyla siyasal erkin kent mekânı üzerindeki mutlak otoriter tavrı açıkça ifade edilmiş oldu. Çok geçmeden bilim insanlarının ağırlığının yüksek olduğu ilgili Koruma Kurul'unun kararı, atanmış üyelerden oluşan Yüksek Kurul kararıyla aşıldı ve projenin kabul edildiği belirtildi. Bu kez Yüksek Kurul'un aldığı karar meslek odaları tarafından iptali için mahkemeye taşındı. Yargı süreci devam ederken inşaat faaliyetleri de tüm karşı çabalara rağmen sürdürüldü. 28 Mayıs 2013 tarihinde Gezi parkında ağaçların sökülmesine direnişle başlayan eylem, 31 Mayıs gecesi karşılaşılan polis şiddetiyle tüm ülkeye yayılan bir sivil direnişe dönüştü. Direnişin devam ettiği 06.06.2013 tarihinde davacı lehine görüş ortaya koyan bilirkişi raporuna istinaden idare mahkemesince alınan yürütmeyi durdurma kararı gecikmeli olarak, ancak 03.07.2013 tarihinde medyaya yansıdı. Böylece mahkeme kararına karşın Taksim Meydanı, Topçu Kışlası dışında, fiilen dönüştürülmüş oldu.

SONUÇ: TÜRKİYE'DEKİ KATILIMCI PLANLAMANIN GEZİ DENEYİMİ ÜZERİNDEN OKUNMASI

Mayıs 2013'de Gezi Parkı çevresinde başlayan ve büyüyen bu protestolar ülkemizde bir katılım sorunsalı olduğunu ortaya çıkardı. Küçük bir sivil direniş eylemi olarak başlayan olay, iktidarın benimsediği siyasal ve kültürel “ötekileştirme” söyleminin beslediği zincirleme tepkimelerin de etkisiyle çeşitli kentlere, hatta yurtdışına yansıdı. İktidarın bu olaydaki siyaset pratiğine ilişkin yorumlar bir yana bırakılacak olursa, bu sivil direniş ve protesto hareketinde ortaya çıkan tablo kentlilerin temel haklarını kullanmayı talep ettiklerini ve bu taleplerini siyasal erke iletmekte sorunları olduğunu gösteriyordu.

Taksim-Gezi direnişi bir kentsel katılım meselesi olarak arka planındaki birikimlerle, taleplerin içeriği ve eylemlere dönüşme süreciyle; nitelik, yoğunluk ve derinlik açısından değerlendirmeyi gerektirmektedir. Su yüzüne çıkan kentsel planlamaya katılım meselesi hem siyaset tarihimizin hem planlama tarihimizin izlerini taşıyan bir sorunlar yumağı içinde yer alır. Bu yumak içindeki birinci sorun, iktidarın kentsel politikasından ve uygulamalarından memnun olmadığı bilinen yüzde ellinin, neden memnun olmadığına hiç sorgulanmamasında yatmaktadır. Bu kesimin taleplerini anlama çabası yoktur; çünkü gerçeğin tek kaynağı olarak siyasal güç görülmektedir. Bu kaynağın kararlarını, uygulamalarını eleştirenler uyumlu vatandaş çizgisinden sapmış kötü niyetli ya da şaşkın kişilerdir. Taksim-Gezi ile başlayan süreç siyasal erkle toplum- en azından toplumun önemli bir kesimi- arasında, demokrasinin işleyişi ve katılımın anlamı açısından temel anlayış farkları ve iletişim sorunu olduğunu göstermektedir. Bu görüntü aynı zamanda bir çatışan çıkarlar tablosudur: Bir yanda emlak eksenli kentsel gelişmeden sağlanan çıkarlar; öte yanda da ötekileştirilenlerin temel insanlık ve kentli haklarının zedelenmesi bulunmaktadır. Kentsel projelerle hem ötekileştirilenlerin toplumsal-kültürel varlığı hem de gelecek kuşakların sağlıklı bir kentsel çevrede yaşama hakkı tehdit edilmektedir. Ne var ki iktidarın gözünde

bu çatışma, başbakanın kendi deyişle toplumun, kendisine oy vermemiş olan, öteki yüzde ellisiyle yaşanan bir görüş ayrılığıdır. Toplumun öteki yarısı için siyasetçilerin ve bazı bürokratların açıklamalarındaki ‘marjinal gruplar; kışkırt(ıl) anlar; yönlendir(il)enler’ gibi nitelendirmeler de burada bir kent hakkı ve katılım meselesi olduğunun yönetim tarafından algılanmadığını göstermektedir. Örneğin, 30 Mayıs'da üçüncü köprü için yapılan törende “Gezi Parkı'nda ne yaparsanız yapın biz kararımızı verdik, orada tarihi yeniden ihya edeceğiz. Ağaç dikmek isteyene yer tahsis ediyoruz” denmiştir. 31 Mayıs 2013'deki açıklamasında İstanbul Valisi, Gezi Parkı'nda bir doğa katliamının söz konusu olmadığını, iyi niyetli insanların, bu yöndeki kışkırtmalarla bazı gruplar tarafından yönlendirildiğini söylemektedir. Bu gibi ifadeler, kenttaşın haklarını hatırlatma çabasının algılanmadığının, bir ötekileştirme ve iletişim sorunu olduğunun açık belirtisidir. İktidarın eleştirilere tepkisi, meşruiyetini kendisine verilmiş oylardan alan gücünü hatırlatmak; kolluk güçlerini elinde tutmakla sağladığı avantajı fizisel olarak hissettirmek biçiminde olmuştur. Olaya Arnstein'in katılım basamakları çerçevesinde bakarsak, Taksim Gezi Parkı eylemlerini yapan sivil direnişçiler, iktidarın gözünde ‘uyum sağlamayı öğrenmesi gerekenler’dir. Bir başka deyişle, onların ikna ya da tedavi edilmesi gerekmektedir. Bu ikna ve tedavi süreçlerinde benimsenen yöntem ve araçların, insan hakları ve demokrasi açısından değerlendirilmesi ise bu yazının kapsamı dışındadır.

Bu algılama sorununa bağlı ikinci sorun da siyasal erkin hiç müzakere çabası göstermemiş olmasıdır. Siyasal erk hem yerel hem de merkezi düzlemlerde katılım kanallarını kapalı tutmaktadır. Taksim Meydanı ve Gezi Parkı planlarını eleştiren, planlama kurumunun ve yasal süreçlerin doğru işletilmesini talep edenlerin görüşleri, direnişin öncesinde ve sonrasında, hiç tartışmaya açılmamıştır. Yönetimin hiç müzakere çabası göstermeden savunmaya geçmesi ya da tartışmaların niteliğini medyadaki polemiklere indirgemesi katılım kanallarını kapatan, kentliyi sivil direnişe zorlayan bir tutum olmuştur. Taksim ve Gezi Parkı ile ilgili proje ve plan kararlarının üretilmesi aşamasında yönetimin hiçbir katılım arayışı olmamıştır. Kararlar duyurulduktan sonra uzmanlar kentin bu bölgesine yapılması öngörülen müdahalelerle ilgili görüşlerini, eleştirilerini, durum değerlendirmelerini değişik kanallardan, tek taraflı dile getirmişlerdir. Örneğin sivil toplum kuruluşlarının, meslek odalarının ve konuya kendini adanmış kişilerin başlattığı oluşumlar (Taksim Platformu ve Taksim Dayanışması) görüş açıklayarak katılım çabası göstermişlerdir. Taksimdeki protesto eylemlerinin başlamasından çok önce gerçekleşen bu çabalar sonuçsuz kalmıştır. İnşaat faaliyeti, projeleri üretenlerle eleştiren uzmanlar bir araya getirilmeden, sürdürülmüştür. Siyasal erk ile kentlileri biraraya getiren bir müzakere ortamı hiç yaratılmayarak ‘göstermelik katılım’ aşamasından, katılımın hiç olmadığı ve iktidarcı hiç denenmediği bir aşamaya doğru geçilmiştir. Gezi direnişinin ulusal ve uluslararası kamuoyunca yarattığı güçlü etki üzerine başbakanla konuya ilişkin iki toplantı daha gerçekleşmiş ancak sonuçsuz kalan bu toplantılar da temsil gücü açısından çeşitli eleştirilere konu olmuştur.

Üçüncü sorun, bilgi akışındaki yetersizlikler ve tutarsızlıklarla yönetimin saydamlıktan uzaklaşması; çelişkili açıklamalarla kurumlara ve iktidara duyulan güveni sarsmasıdır. Son olarak Taksim Gezi Parkı olayında olduğu gibi yönetimin, yetkili kurumların ve hatta yargının kararlarını reddetmesi ya da bilmezden gelmesi güven kaybını yoğunlaştırmaktadır. Örneğin, “Reddi reddediyorum” ifadesi katılım kanallarının –en azından bir bölümünün- işletilmeyeceği sinyallerinden biridir. Bilgi eksikliği, bilgi kirliliği ve güvensizlik; kente ilişkin düşünce, istek ve taleplerini kentsel politikalara yansıtmak isteyen toplum kesimleri için giderek ağırlaşan bir belirsizlik ortamı yaratmaktadır. Bu ortamda farklılıkların kentsel politika ve uygulamalara katılma yolları da giderek azalmakta, aktivist katılım tek seçenek olarak kalmaktadır.

Dördüncü sorun, ülkemizdeki planlama kurumunun hala katılımcı planlamanın gerçekleşmesine olanak verecek yapılanmaya geçememesidir. Yasaya göre, planlama süreci içinde çeşitli kurum ve kuruluşlardan görüş alınması zorunluluğu bulunmaktadır. Bu kuralın, en azından temsili katılım olanağı sağladığı düşünülebilir. Ne var ki, meslek odalarının ve sivil toplum kuruluşlarının bu kurum ve kuruluşlar arasında tanımlanmamış olması, sivil toplumun sürecin dışında tutulduğunu göstermektedir. Planlama sürecinde genellikle yatırımcı kuruluşlardan ve ilgili kamu kurumlarından, yatırım alanları ve altyapıya ilişkin bilgi ve görüş alınmaktadır. Bir başka deyişle planlama kurumunun yapısı, kamu-özel sektör işbirliğini sağlamak üzere kurgulanmış; sivil toplum ise planlama ve karar alma sürecinin dışında tutulmuştur. Öte yandan, bu kurum ve kuruluşlar tarafından hazırlanan görüşlerin de genellikle özensiz, basmakalıp, kopyalanıp yapıştirilerek hazırlanan, birbirinin benzeri raporlardan oluştuğu gözlenmektedir. Bu tavır, tek yönlü ve sınırlı da olsa, gerçek bir bilgi akışının oluşmasını engelleyerek planlamaya katılım süreçlerinde yaşanan sorunların bir başka yönünü oluşturmaktadır. Öte yandan bilgi akışındaki eksikler, yönetimin saydam olmaması ve sivil katılımın gerçekleşememesi, kentsel yönetim pratiğimiz içinde kök salmış kayırmacı anlayışın güçlenerek egemen olmasını desteklemektedir.

Beşinci sorun, siyasal erkin kamusal alanları kendi değerlerinin üstünlüğünü simgeleyen bir platform olarak görmesinden kaynaklanmaktadır. Ancak siyasal erkin kendini göstermesiyle geçmişin mirasını ya da ötekilerin simgelerini yok etmesi arasındaki fark demokrasi açısından önemlidir. Demokratik ve katılımcı bir yönetim anlayışından beklenen farklılıkları saygıyla karşılayan bir tavidir. Çünkü kamusal alandaki simgesel değerler değiştirildiğinde; kentin ve toplumun da kimliği yeniden tanımlandığı için bu alanlar otoriter iktidarların sahne dekorlarına dönüşür. Bu açıdan, Taksim meydanının siyasi tarihini ve toplumsal hafızadaki yerini düşündüğümüzde iktidarın önemli projeleri arasında yer alması hiç şaşırtıcı değildir. Bir yanda iktidarların semboller aracılığıyla vizyonuna ulaşmak istediği kamusal alan tasarımları, öte yanda da “kendi mekânına” sahip çıkmak isteyen kentlinin hak mücadelesi, kamusal alanın bir çatışma mekânına dönüşmesine sebep olmaktadır. O nedenle ki; Gezi direnişi başladığı yerde kalmayıp, kentin diğer bölgelerine sonra da ülke bütününe hızla yayılmıştır. Çünkü

iktidar, kentleri ve yaşam alanlarını dönüştürürken “en doğruyu bilen” tavrını sürdürmekte ısrarlıdır. Kendisi gibi düşünmeyenleri de ötekileştirerek kentsel muhalefetin yayılmasını sağlamış, hatta pekiştirmiştir.

Hangi Dersleri Çıkaralım?

Türkiye’de katılım meselesini literatür ve Gezi deneyimi üzerinden okursak; katılımın üç ayrı boyutta ele alınabileceği görülür ve her bir boyut da bize çeşitli dersler sunar.

1. Katılım algısı: Öncelikle toplumun her kesiminde katılımın ne olduğuna dair algıyı geliştirmek ve genişletmek gereklidir. Böylece katılım yalnızca seçme hakkını kullanmaya ilişkin bir kavram olmaktan çıkarak kenttaşların sürekli olarak kentsel gelişim süreçlerini ve planlama kararlarını etkileyebilmesini ve denetleyebilmesini ifade edecektir. Bu noktada, sivil toplumun taleplerini toplum tabanlı örgütlenmelerle ortaya koymasının demokratik sistemin ayrılmaz parçası olarak tanımlanması ve kabul edilmesi önemlidir.

2. Katılım potansiyeli: Sivil toplum üzerinde baskı kuran otoriter yönetimler katılımı engeller. Demokratik yönetimlerin varlığı ve örgütlü bir toplumsal iklim, katılımın ortaya çıkmasının asal koşullarıdır.

3. Katılım mekanizmaları: İktidarın, mutlak güç kullanımı için bir araç olmaktan çıkarılarak bir müzakere kapasitesine dönüşmesi gerekir. Çoğunlukçu yönetim pratiklerinin yerini çoğulcu bir yönetim anlayışı almalıdır. Böylece, her fırsatta bir mücadele alanına dönüşen kamusal mekânlar da müzakere alanlarına dönüşecektir.

İstanbul’da yaşananlara sivil katılım ve katılımcı planlama açısından bakıldığında, kentteki gelişmelerin tümüyle siyasal erk ya da teknokratlar tarafından belirlendiği görülmektedir. Önceden tanımlanmış standartlara ve hedeflere ulaşmaya çalışan; zaman ve finans kısıtlarıyla hareket eden güçlü politikacılar ve orta kademedeki bürokratlar planlama kararları almaktadır. Bu karar süreçlerinde zaman zaman katılım etkinlikleri yapılmakla birlikte bu çabaların Arnstein’in sınıflandırmasındaki ikinci aşamanın -Göstermelik Katılım Aşaması- ötesine geçemediği söylenebilir. Çünkü toplulukların kimi zaman altyapıları, ihtiyaç ve beklentileri dikkate alınmadan katılıma zorlandığı, kimi zaman da kararların merkezi idarenin hükmüyle verildiği görülmektedir. Başka bir deyişle İstanbul’da planlama kararlarında genellikle makro ölçekte, sınırlı bir temsiliyet üzerinden bir katılımın gerçekleştiği söylenebilir. Katılımın derinliğine baktığımızda da sivil toplumun çoğunlukla aktivist düzeyde bir katılım sergilediği izlenmektedir.

Protesto ve sivil direniş aynı zamanda hukuk devletinin çalışması, hukuk sisteminin doğru işletilmesi, yasalar karşısında hem bireylerin hem de iktidar sahiplerinin eşit ve saygılı olmalarının talep edilmesidir. Bu talepler ciddiyetle, samimiyetle dikkate alınmalıdır. Özellikle bu açıdan bakıldığında, Gezi direnişi, protestoları ve sonrasında ortaya çıkan park forumları

planlamada katılımın sağlanması açısından önemli mesajlar içermektedir: (a) Halkın, bilinçli ve duyarlı bireylerin, yaşadıkları mekânla ilgili olarak vazgeçilemez öncelikleri bulunmaktadır. (b) Siyasal erk ile sivil halk arasındaki, yerel yönetim ile kenttaşlar arasındaki katılım kanallarının açık tutulması demokrasi ve sosyal adalet için artık yaşamsal önemdedir. (c) Yönetimin görevi “çoğunluğu memnun etmek” değil, farklı beklentileri olan kentlilere dürüstçe ve onları anlamak isteğiyle yaklaşmak, bilimin doğruları ve hukukun kurallarını iyi niyetle, içtenlikle ve dürüstçe uygulamaktır.

KAYNAKLAR

1. Arnstein, Sherry R. (1969). 'A Ladder of Citizen Participation' in Journal of the American Planning Association, Vol. 35, No. 4, July, pp. 216-24.
2. Beauregard, R. (2013). The neglected places of practice, Planning Theory & Practice, 14:1, 8-19. DOI: 10.1080/14649357.2012.744460
3. Brodie, E, Cowling, E & Nissen, N. (2009). Understanding Participation: A Literature Review [Online] National Council for Voluntary Organisations. Available from: <http://www.pathwaysthroughparticipation.org.uk/wp-content/uploads/sites/3/2009/09/Pathways-literature-review-final-version.pdf>. Erişim tarihi: 31.03.2013 (Yayın İngiltere Büyükelçiliği tarafından finanse edilen Stratejik Planlama ve Politika Geliştirmede

Katılımcılık Projesi kapsamında Türkçeye çevrilmiştir. Türkçe versiyonu için: <http://www.sp.gov.tr/upload/Sayfa/47/files/katilimi-anlamak-web.pdf>.)

4. Corcoran, M., Thake, C. (2003). Partnership, Urban Regeneration and the European City: A Community Participation Perspective, EU project ENTRUST report.
5. Keyman, E. Fuat, (2005). "Avrupa'da ve Türkiye'de Sivil Toplum", <http://www.stgp.org.docs/Avrupadaveturkiyedesiviltoplum.doc> (19.08.2005)
6. Lefebvre H., (2002). The Right to the City, ed: Bridge G., Watson S., The Blackwell City Reader, Blackwell Publishing, Oxford UK, Pp:367.
7. Mahjabeen, Z, Shrestha K. K, Dee, J. A. (2008). Rethinking Community Participation in Urban Planning: The Role of Disadvantaged Groups in Sydney Metropolitan Strategy, Proceedings of 32nd ANZRSIAI Conference, Nov-Dec 2008.
8. Putnam R. D., (1993). The Prosperous Community: Social Capital and Public Life, The American Prospect, No. 13, Spring,
9. Taksim Dayanışması, 2013, Basına ve kamuoyuna Duyurlar, <http://taksimdayanisma.org/basina-ve-kamuoyuna-2>).
10. Tekeli, İ., (1994). "Kente Karşı İşlenen Suç mu? Yoksa Kentlinin Gasp edilen Hakkı mı?", Bozkurt Güvençe Armağan, Kültür Bakanlığı Yayını, Ankara, s. 463-73.

Anahtar sözcükler: Gezi direnişi; katılım; katılımcı planlama.

Key words: Gezi resistance; participation, participatory planning.

